

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ENDÜSTRİ MİRASI KAPSAMINDAKİ KALINTI
MEKÂNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ,
ADAPAZARI DONATIM PARK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melike Nur SARAYLI

Enstitü Anabilim Dalı : MİMARLIK

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı DEMİR

Eylül 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ENDÜSTRİ MİRASI KAPSAMINDAKİ KALINTI
MEKÂNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ,
ADAPAZARI DONATIM PARK ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melike Nur SARAYLI

Enstitü Anabilim Dalı : MİMARLIK

Bu tez 17.09.2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Üye

Üye

BEYAN

Tez içindeki tüm verilerin akademik kurallar çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, görsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uygun şekilde sunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezde yer alan verilerin bu üniversite veya başka bir üniversitede herhangi bir tez çalışmasında kullanılmadığını beyan ederim.

Melike Nur SARAYLI

17.09.2020

TEŞEKKÜR

2016 yılından bu yana, akademi dünyası içinde yer edindiğim yüksek lisans eğitiminde ve bu tez çalışmasının oluşumunda, elbette pek çok kişinin emeği, fikri desteği ve katkısı bulunmaktadır. Süreç içerisinde omuzlarımda biriken yükleri indirebilme ve zihnimde yoğunlaşan fikir bulutlarını seyreltebilme çabalarımın eşlik eden, motivasyonumu kaybettiğim her an “*Çalışan için umut her zaman vardır.*” diyerek, çalışma hevesimi diri tutan ve ümitvar olmamı sağlayan, yazma gibi sancılı bir konuya, “*Yazılanın, yazılacak olası başka yazılara maya olabilme potansiyeli taşıyabileceği*” yaklaşımı ile bu tezin doğumuna katkı sağlayan değerli danışman hocam Dr. İsmail Hakkı DEMİR’e teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte varlıklarıyla bana ilham olan oğlum Tayfun SARAYLI’ya ve eşim Süleyman SARAYLI’ya ve tüm hayatım boyunca desteklerini her an arkamda hissettiğim anneme, babama ve kardeşime teşekkür ederim.

Tez süresince önerilerinden istifade ettiğim, yüksek lisans arkadaşlarımdan Nurşah UZUNCA’ya ve Fatma ŞAHİN’e, Feyzanur ELMALI’ya, Pınar ÖZAYAN’a, Sena ÇATIR’a, Tuğba BAŞAR’a ve lise dostlarıma gönülden teşekkür ederim.

Tezin alan çalışması için değerli ve özel fotoğraf arşivini esirgemeyen ve ilgili fotoğrafları benimle paylaşan araştırmacı-yazar ve Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı Resül NARİN’e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Doğduğundan beri O’nun yanında ol(a)madığım zamanların çoğunda, olduğum tek yer olan bu çalışma oğluma ve canım eşime ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiv
SUMMARY	xv

BÖLÜM 1.

GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	4
1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	4

BÖLÜM 2.

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN TETİKLEYİCİSİ OLARAK ENDÜSTRİ DEVİRİMİ.....	6
2.1. Endüstrileşmenin Üretim Süreçleri Üzerindeki Değişim Etkisi.....	6
2.2. Endüstrileşmenin Mekânsal ve Kentsel Yansımaları.....	8
2.3. Endüstrileşen Toplum Yapısında Mekânın Değişen Konumu	10

BÖLÜM 3.

MODERN ENDÜSTRİ MİRASI : TANIMI, KAPSAMI, KORUNMASI VE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	13
3.1. Neyi Korumak? : Endüstriyel Miras, Endüstriyel Arkeoloji ve Gelişim Süreçleri	15

3.2. Neden Korumak? : Endüstriyel Mirasın Çok Katmanlı Değerleri.....	19
3.2.1. Mirasa karşı çağdaş	20
3.2.2. Korumaya karşı modern	22
3.2.3. Eskiye karşı yeni	24
3.2.4. Geçmişe karşı gelecek.....	26
3.3. Nasıl korumak? : Endüstri Mirasının Yeniden Değerlendirilme Sürecindeki Yaklaşımları	27
3.3.1. Tutma / Olduğu gibi muhafaza (keep).....	32
3.3.2. Değiştirme (change)	33
3.3.3. Yok etme (destroy)	40
3.3.4. Geri döndürme (return)	40

BÖLÜM 4.

ENDÜSTRİ MİRASI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE YENİ

DURUMLAR: PROGRAM-KABUK İLİŞKİSİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR ..	46
4.1. “Program-Kabuk” İlişkisi.....	46
4.1.1. Program-Kabuk ilişkisinde yeniden kullanım: Eski kabuk yeni işlev.....	47
4.2. Bir Varlık Türü Olarak Kalıntının Belirlenimi.....	54
4.3. Endüstriyel Kalıntı	59
4.3.1. Bir değer olarak endüstriyel kalıntı.....	61
4.3.1.1. Kullanım değeri.....	62
4.3.1.2. Eskilik değeri.....	63
4.3.1.3. Tarihi değer	64
4.3.1.4. Özgünlük ve enderlik değeri	65
4.3.1.5. Göreceli sanat değeri	66
4.4. Uyarlamalı Yeniden Kullanım	66
4.4.1. Uygun müdahalenin seçimi ve karar alma süreci.....	68

BÖLÜM 5.

SAKARYA'DA ENDÜSTRİ MİRASI KAPSAMINDAKİ KALINTI

MEKÂNLARIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ, ADAPAZARI DONATIM

PARK	74
5.1. Örneklem Alanın Tanınırlığı ve Önem Derecesi	76
5.1.1. Yerleşim & Bağlam.....	84
5.1.2. Kullanım & İşlevsellik	88
5.1.3. Yerin değeri & Yerin önemi.....	91
5.1.4. Yaşanmışlık & Kolektif bellek.....	93
5.1.5. Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	95
5.1.6. Ek & Eklemlenme	100
5.1.7. Katman & İçerik.....	102
5.2. Örneklem Alanın “Program-Kabuk” İlişkisindeki Yeri.....	108
5.2.1. TZDK endüstriyel miras alanından Donatım Park’a.....	109
5.2.2. TZDK işçi lokali ve yemekhanesinden Sanat Galeri’sine	120
5.2.3. TZDK santral binası ve bacasından Saat Kulesi’ne	127
5.2.4. TZDK müdüriyet binasından, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı’na.....	133
5.2.5. TZDK teknik servisler binasından, SASKİ’ye	136
5.2.6. TZDK sosyal hizmetler binasından, Konser Salonu’na	138
5.2.7. TZDK lojmanlarından Sosyal Yapılar’a	140

BÖLÜM 6.

TARTIŞMA VE SONUÇ	161

KAYNAKLAR	171

ÖZGEÇMİŞ	180

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ADASU	: Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi
ATSO	: Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası
DE-TA	: Adapazarı Demir ve Tahta Malzeme Fabrikası
ICCROM	: Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)
ICOMOS	: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
TZDK	: Türkiye Ziraat Donatım Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
YADEM	: Yaşlı Destek Merkezi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Sağlıksız ve çöküntü yaşam alanları a) Barınma koşulları (URL 1, 2018), (b) İşçi konut çevreleri (URL-2, 2018).....	8
Şekil 2.2. Yoğun yapılaşma bölgeleri a) Sırt-sırta evler (URL-3, 2018), (b) Gecekondu bölgesi (URL-4, 2018).....	9
Şekil 2.3. Coketown tasvirine örnek düzensiz kent yapılaşması a) Tekstil fabrikaları ve konutlar (URL-5, 2018), (b) Bakır dökümhanesi ve çevresi (URL-6, 2018).....	10
Şekil 2.4. Ulaşım ağlarına yakın kurulan endüstri tesisleri a) Sheaf Gölü'ne bakan fabrikalar (URL-7, 2018), (b) Demiryoluyla taşınan ürünler (URL-8, 2018).....	10
Şekil 3.1. Öncü sorular üzerinden Endüstri Mirası'nın korunmasıyla ilgili kavramsal açılım.....	14
Şekil 3.2. Eskiye yapılan müdahale eylemlerinin yelpazesini gösteren grafiksel anlatım (Douglas, J. 2006'dan uyarlama).....	26
Şekil 3.3. Yeni/Kalıntı/Yeniden kullanım mekânları ile kullanıcıları arasındaki ilişki	33
Şekil 3.4. Aynı kalıntı mekânındaki farklı kullanıcıların aksiyonu.....	34
Şekil 3.5. Farklı kalıntı mekânları arasındaki aynı (geçici) kullanıcı aksiyonu.....	34
Şekil 3.6. Caixa Elektrik Santrali (a) yeniden kullanım öncesi (URL-9, 2019), (b) yeniden kullanım sonrası (URL-10, 2019).....	35
Şekil 3.7. (a) Mevcut tuğla dovecote yapı kalıntısı, (b) ve (c) Dovecote Studio, Madrid, Haworth Tompkins (URL 11, 2019).....	36
Şekil 3.8. Van Nelle Fabrikası (a) ilk yapım yılları (URL 12, 2020), (b) 2005 yılı (URL 13, 2019).....	37

Şekil 3.9. Van Nelle Fabrikası'nda bütüncül koruma anlayışı (a) orijinal mantar şekilli kolon başlıkları, (b) orijinal tütün ambalajlarının sergilendiği bölüm (URL 13, 2019).....	38
Şekil 3.10. “Day’s End” 1975-86 (a) terk edilen kabukta değiştirme stratejisi, (b) çökmüş depo (URL 14, 2020).....	39
Şekil 3.11. (a) Tarihi Elektrik ve Havagazı Fabrikası (URL-15, 2020), (b) 2017 tarihindeki yıkım süreci (URL 16, 2020).....	41
Şekil 3.12. (a) Tarihi Likör ve Kanyak Fabrikası (URL-17, 2020), (b) yeniden inşa sonucu Quasar gökdelenleri ve Pilevneli Sanat Galerisi (URL 18, 2020).....	42
Şekil 3.13. (a) Ali Sami Yen'in inşası sırasında yıkılan orijinal giriş pavyonu (URL-17, 2020), (b) yeniden ihya edilen giriş pavyonu (URL 18, 2020).....	43
Şekil 4.1. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında farklı etkileşim durumları.....	47
Şekil 4.2. Tez çalışması kapsamında geliştirilen “Program-Kabuk” ilişkisinde yeniden kullanım sürecinin şematik anlatımı.....	49
Şekil 4.3. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve hermit yengeçlerinin kabuk değiştirme anı (URL19).....	50
Şekil 4.4. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve “Beden ve Öz/Tin” ilişkisi.....	52
Şekil 4.5. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve Redbird Reef (a) ilk atılma anı, (b) atıldıktan 5 yıl sonra (URL20)...	53
Şekil 4.6. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve Sedefli deniz helezonu örneği (Roth, 2006.).....	53
Şekil 4.7. Hangisinin diğerinin kalıntısı olduğu anlaşılmayan ters yüz edilebilir içkin bir düzene ait şematik gösterim.....	56
Şekil 4.8. (İnşa edilen, terk edilen ve yeniden kullanılan) yapı ile doğa arasındaki etkileşim durumu.....	58
Şekil 4.9. (a) (b) (c)Terk edilmiş Doğu Merkez İstasyonu ve yapıya geri dönen doğa, Buffalo, New York (URL 21).....	59
Şekil 4.10. Karar verme sürecindeki alternatif yolların şematik gösterimi (Bianchi ve Turturiello, 2017'den uyarılama).....	69

Şekil 5.1. Araştırma yaklaşımına, veri toplamaya, veri hazırlamaya ve örneklem alanın analizine dair metodolojik akış şeması.....	76
Şekil 5.2. (a) 1914'te açılan ve 1943 depreminde yıkılan Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Resul Narin arşivi), (b) 1947'de yapılan ve günümüzde ulaşan banka binası (Sakarya 1973 il yıllığı, Uyanık, 2011'den), (c) Günümüzde yer alan ve kullanılmayan atıl banka binası, 2020.....	85
Şekil 5.3. Demir Tahta (DE-TA), 1917 / Türk Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), 1944 fabrikalarının Adapazarı merkezdeki konumu ve yakın çevresi	87
Şekil 5.4. Araba fabrikasının farklı zamanlarına (1925-1930'lu yıllar) ait kesitler (Resul Narin arşivi).....	88
Şekil 5.5. Adapazarı TZDK fabrikasının kent merkezindeki konumu, 1945 (Rıfat Yüce).....	89
Şekil 5.6. Fabrikanın ve şehrin uzun süre elektrik ihtiyacını karşılayan santral binası, (Resul Narin arşivi).....	92
Şekil 5.7. Fabrikada üretilen tarım aletleri; (a) Sakarya tipi pulluk, (b) Donatım tipi pulluk, (Resul Narin arşivi, Sakarya Şehir Hafızası URL 29'dan)	92
Şekil 5.8. Fabrikadan kamusal alan dönüşümde kullanım değişiklikleri ve kırılma anları.....	97
Şekil 5.9. Fabrika içeriğinde katmanlaşmanın görünür ve görünmez izleri (a) demirhane ve presler kısmı, (b) dökümhane ve pik eriten ocaklar, (c) marangoz atölyesi, (d) araba sandıklarının montajı, (e) araba tezyinatı, (f) araba tekerleği.....	103
Şekil 5.10. 1953 tarihli Ziraî Donatım fabrikası vaziyet planı, (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivi).....	110
Şekil 5.11. 1960'lı yıllarda Ziraî Donatım fabrikasının genel görünümü, (Resul Narin arşivi).....	111
Şekil 5.12. 1.1.1972 tarihli Ziraî Donatım fabrikası vaziyet planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	112
Şekil 5.13. 1975 tarihli Ziraî Donatım fabrikası vaziyet planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	113
Şekil 5.14. 6.12.1991 tarihli Ziraî Donatım fabrikası vaziyet planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	114

Şekil 5.15. 2003 tarihli hava fotoğrafında terk edilme ve deprem sonrası atıl kalan fabrika yapıları.....	115
Şekil 5.16. 2008 tarihli sosyal tesis (otel ve restoran) projelerinin işlendiği vaziyet planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	116
Şekil 5.17. 2011 tarihli hava fotoğrafında hasarlı fabrika yapılarının yıkılması sonucu açılan Donatım Park.....	117
Şekil 5.18. 2013 tarihli hava fotoğrafında açılan Donatım Park sınırlarında yıkılmaya devam eden yapılar.....	118
Şekil 5.19. 2017 tarihli hava fotoğrafında Donatım Park sınırlarında ve yakın çevresinde yapılan yeni projeler.....	119
Şekil 5.20. 2019 tarihli hava fotoğrafında Donatım Park yakın çevresinde yıkım çalışmaları sonrası yapılan yeni projeler.....	120
Şekil 5.21. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokali, (Resul Narin arşivi).....	121
Şekil 5.22. (a) Yıkılan hasarlı bloğunun, ayakta kalan bloğa eklemelendiği yer, (b) Ayakta kalan kısmın Zabıta Daire Başkanlığı olarak geçici kullanımı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	122
Şekil 5.23. (a) ve (b) Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin ayakta kalan kısmının Nüfus Müdürlüğü olarak geçici kullanımı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	123
Şekil 5.24. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin Sanat Galerisi olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum kat planı, (b) zemin kat planı (Asır Proje).....	124
Şekil 5.25. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin ayakta kalan kısmının Sanat Galerisi olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020 Şekil 5.22. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokali, (Resul Narin arşivi).....	127
Şekil 5.26. (a) Orijinal TZDK santral binası ve bacası (Resul Narin arşivi), (b) Binanın yıkımı sonrası ayakta kalan bacanın güncel durumu, 2020..	128
Şekil 5.27. (a) Orijinal TZDK santral binası ve bacası (Resul Narin arşivi), (b) Ayakta kalan bacanın atıl görünümü, (c) Bacanın Saat Kulesi olarak yeniden kullanımı, 2020Şekil 5.22. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokali, (Resul Narin arşivi).....	129

Şekil 5.28. (a) (b) (c) ve (d) Saat Kulesi yüzeyine uygulanan ve kentin önemli yapılarını temsil eden rölyef çalışması, 2020.....	130
Şekil 5.29. Eski TZDK santral binası ve bacasının restoran olarak tasarlanan projesi (a) ve (b) planlar, (c) görüntüşler, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	132
Şekil 5.30. Eski TZDK müdüriyet binasına yapılan arka ilave projesi, a) bodrum kat planı, (b) zemin kat, (c) birinci kat planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	133
Şekil 5.31. (a) Orijinal TZDK müdüriyet binası (Resul Narin arşivi), (b) Kat ilavesinin yapıldığı müdüriyet binası (TZDK arşivi).....	134
Şekil 5.32. (a) Müdüriyet binasının ATSO tarafından geçici kullanımı (Resul Narin arşivi), (b) Müdüriyet binasının İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı tarafından güncel kullanımı.....	134
Şekil 5.33. Orijinal TZDK müdüriyet binasının İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum kat planı, (b) zemin kat planı (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	135
Şekil 5.34. Orijinal TZDK teknik servisler binasının SASKİ olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum ve zemin kat planı, (b) asma kat ve birinci kat planı, (c) birinci ve ikinci kat planı (Erdal Yıldırım Mimarlık).....	136
Şekil 5.35. Orijinal TZDK teknik servisler binasının SASKİ olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020.....	137
Şekil 5.36. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının projesi, (a) zemin kat, (b) birinci kat planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	138
Şekil 5.37. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının düğün salonu olarak geçici kullanımı, (a) zemin kat, (b) birinci kat planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	139
Şekil 5.38. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının konser salonu olarak kullanımı, (a) zemin kat, (b) birinci kat planı, (Adapazarı Büyükşehir Belediye arşivi).....	139
Şekil 5.39. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının Ziya Taşkent Konser Salonu olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020.....	

Şekil 5.40. (a) Orijinal TZDK lojman binasının Çocuk ve Gençlik Merkezi olarak geçici kullanımı (Url 27), (b) Orijinal TZDK lojman binasının YADEM olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020.....	141
Şekil 5.41. (a) Orijinal TZDK lojman binasının İl Özel İdaresi'ne ait bir yapı olarak geçici kullanımı (Url 27), (b) Orijinal TZDK lojman binasının Divan Kitap Kafe olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020.....	142
Şekil 5.42. (a) Orijinal TZDK lojman binasının İl Özel İdaresi Kütüphanesi olarak geçici kullanımı (Url 27), (b) Orijinal TZDK lojman binasının Sait Faik Kütüphanesi olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020.....	142
Şekil 5.43. Şekil 5.44. (a) Orijinal TZDK lojman binalarının güncel çağdaş kullanımı, (a) Polis Noktası, (b) Muhtarlar Federasyonu, 2020.....	142

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Müdahale dereceleri, seviyeleri ve ölçeklerinin özeti (Rodgers, 2007’den uyarlama).....	29
Tablo 3.2. “RE” taksonomisinin kapsamı (Rodgers, 2007’den uyarlama).....	30
Tablo 3.3. Geniş Kentsel Müdahale Kategorileri (Canaran, 2009’dan uyarlama)	31
Tablo 5.1. Vaka çalışmasının tanınırlığının sağlanmasına ve önem derecesinin tespitinin yapılmasına dair elde edilen kavramsal çıkarımlar.....	78
Tablo 5.2. Kavramlar ve alt karamlar bağlamında örneklem alan analizi.....	104
Tablo 5.3. Wong ait ana yapı türleri sınıflandırması (Wong, 2012’den uyarlanmıştır.)	108
Tablo 5.4. Wong yapı türü sınıflandırmasının örneklem alan özelinde karşılığı.....	144
Tablo 5.5. Koruma mevzuatı ve Ana Yapı türleri bağlamında örneklem alan analizi için genel şablon.....	145
Tablo 5.6. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Sakarya Sanat Galerisi.....	149
Tablo 5.7. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Saat Kulesi.....	151
Tablo 5.8. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı.....	153
Tablo 5.9. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, SASKİ.....	155
Tablo 5.10. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Konser Salonu.....	157

Tablo 5.11. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Sosyal Yapılar.....	159

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Endüstri Arkeolojisi, Endüstri Mirası, Yeniden İşlevlendirme, Donatım Park

Çalışma kapsamında, tasarlanan bir sistemin (mimari yapı, canlı organizma, işletme organizasyonu, vb.) etkin işleyiş alanı ile endüstri mirasını değerlendirmenin kendisi arasında benzeşim kurmak, çalışmaya konu edilen yaklaşımın özgünlüğünü oluşturmuştur. Tezin özgün noktasını tanımlayan “Program-Kabuk” ilişkisi özelinde elde edilen temel benzeşimin kapsamını genişleterek konuyu anlatmanın, örneklem alanı tanımlayan endüstri miras yapılarını yeniden kullanma yaklaşımını anlamlı biçimde değerlendirmeye yol açacağı düşünülmüştür.

Bu bağlamda eski Türk Zirai Donatım Kurumu (TZDK) fabrika yerleşkesinin, endüstri miras özellikleri tanımlanmış ve yapılardaki müdahale düzeyleri ile yapıların korunmuşluk durumları tespit edilmiştir. Bölgenin eski ve güncel yapısını belgeleyen fotoğraf arşivleri, hava fotoğrafları, ilgili belediyelerden elde edilen imar planı paftaları ve bu alanda yapılmış mevcut çalışmalar üzerinden analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Örneklem alanı yeniden işlevlendirme kapsamında, endüstriyel mirasa toplum yaşamında bir işlev vermeyi gerekli kılan ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dâhil etmeyi amaçlayan güncel yaklaşımların etkileri ortaya konmuştur.

Çalışma alanı olan TZDK fabrika yerleşkesinin, fabrikanın özelleşmesiyle kent çeperine taşınmasının ardından terk edilme sürecini ve sonrasında depremin yıkıcı gücünü deneyimleyen endüstri miras örneği olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanın deprem bölgesinde yer alması sebebiyle, gelecek olası depremler sırasında kullanıma hazır geniş bir toplanma alanı olarak ve kent merkezinde yer alması sebebiyle de kentsel boşluk mekânlarına yönelik gereksinimi karşılayacak kent içi kamusal park olarak tasarlanması yönünde karar verilmiştir. Bu kararlar birlikte, artakalan endüstriyel kalıntı yapılarına yönelik, bunları yalnızca işlevsel, finansal ve teknik amaçlar için uyarlanabilecek bir kabuk olarak ele alma eğilimi oluşmuştur. Sözü edilen mekânların simgesel temsil değerlerini korumaya ve miras yönlerine gereken önemin verilmediği kanısına ulaşılmıştır. Örneklem alan kapsamındaki mevcut müdahaleler ve değerlendirmeler hakkında farklı olası düşünme yolları önermek için bir dizi yöntem düşünülmüş ve bu yaklaşımlar tablo haline getirilmiştir.

EVALUATION OF RESIDUAL SPACES WITHIN THE SCOPE OF INDUSTRIAL HERITAGE, THE CASE OF ADAPAZARI DONATIM PARK

SUMMARY

Keywords: Industrial Archeology, Industrial Heritage, Re-functioning, Donatim Park

Within the scope of the study, establishing an analogy between the effective functioning area of a designed system (architectural structure, living organism, business organization, etc.) and the evaluation of industrial heritage has created the originality of the approach under study. It is thought that explaining the subject by expanding the scope of the basic analogy obtained in the "Program-Shell" relationship, which defines the original point of the thesis, will lead to a meaningful evaluation of the approach to reuse the industrial heritage structures defining the sampling area.

In this context, the industrial heritage characteristics of the former Turkish Agricultural Equipment Corporation (TZDK) factory campus have been defined and the intervention levels in the buildings and the preservation status of the buildings have been determined. Analyzes and evaluations were made based on photo archives documenting the old and current structure of the region, aerial photographs, zoning plan sheets obtained from the relevant municipalities and existing studies in this field. Within the scope of re-functioning the sampling area, the effects of current approaches that require the industrial heritage to give a function in the life of society and aim to include the conservation of this heritage in comprehensive planning programs have been revealed.

It has been observed that the TZDK factory campus, which is the study area, is an industrial heritage example that experienced the process of abandonment after the factory moved to the city periphery and the destructive power of the earthquake. Due to the fact that this area is located in the earthquake zone, it was decided to be designed as a large gathering area ready for use during possible future earthquakes and as an urban public park that will meet the need for urban space spaces due to its location in the city center. With this decision, there has been a tendency to treat residual industrial residue structures as a shell that can only be adapted for functional, financial and technical purposes. It is concluded that the necessary importance is not given to the preservation of the symbolic representation values of the mentioned places and to the heritage aspects. A number of methods have been considered and tabulated to suggest different possible ways of thinking about existing interventions and evaluations within the scope of the sample area.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

“...daha iyi anımsanmak için hep aynı kalmak ve hareketsiz durmak zorunda olduğundan, Zora eridi, çözüldü ve yok oldu; yeryüzü unuttu onu.”

Italo Calvino

İnsan yapısı gereği sürekli gelişmeyi (terakkiyi), sürekli atılımı isteyen, uygulayan ve edindiği bilgi birikimini ileriki nesillere aktaran bir tür olarak, keşfettiği ve zamanla geliştirdiği teknolojinin de yardımıyla, çevresine ve birlikte olma zorunda olduğu doğaya hükmetme ve onu dönüştürme hakkını kendinde görmüş, bu durum sınırsız kaynak olarak gördüğü doğayı kademeli şekilde tahrip ve istila etmesine yol açmıştır.

İnsanlığın bilinen birkaç bin yıllık medeniyet yolculuğunun yakın geçmişinde, Rönesans “Aydınlanması” devamında, önce buhar, sonra elektrik gücünün keşfiyle, 18.yüzyıldan başlayarak günümüze kadar etkisini sürdüren; bir yanda refahı, moderniteyi ve zenginliği hedef olarak sunarken, diğer yanda insanlığı hız, yığılmalar, ideolojik kamplaşmalar ve ihtilâllerle yoğrulmuş bir hayatla da tanıştıran ve adına Endüstri Devrimi denilen bir döneme ait yaşanmışlık izleri ve kayıtları olan endüstriyel kalıntı mekânlarına yönelik güncel yaklaşımları okuma ve barındırdığı potansiyelleri görme merakıdır bu tez çalışmasının ilk adımı...

İngiltere’de masif üretimle ortaya çıkan söz konusu paradigmal değişim, 19. yüzyılın başından itibaren diğer toplumları da hızla etkisi altına almış; ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi boyutları ile toplumsal işleyişi yeniden şekillendirerek, küresel ölçekte değişimlere yol açmış, gündelik yaşam biçimleri ve pratiklerini etkileyerek modern yaşam anlayışını ortaya çıkarmış, kent yapısına ve fiziksel yapılanmaya da mekânsal açıdan farklılıklar getirmiştir (Ashton, 1948), (Deane, 1998), (Allen, 2009).

Üretim sistemindeki ivedi gelişmeler, üretim tekniklerinin ve emek süreçlerinin gelip geçiciliğine ivme kazandırmış, dolayısıyla bu durum, tüketim çarkının dönmesini ve devamlılığını gerekli kılmıştır. Harvey “Postmodernliğin Durumu” adlı eserinde, tüketim alanında malların devrinin hızlandırılması açısından son derecede etkili olan bu tür mekanizmaların, bireyleri atılabilirlikle, yenilikle, şeylerin hızla işe yaramaz hale gelişi ihtimaliyle başa çıkmaya zorladığına değinirken, "Kullan-At" toplumunun ortaya çıkışının işaretlerini yansıtan Alvin Toffler’in sözlerine atıfta bulunmaktadır. Harvey, sadece üretilen malların atılmadığını, aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara, eyleme ve olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabileceğini, vurgulamaktadır (Harvey, 1997).

Bauman’ın ifadesiyle: “... *Bu dünya, akışkan modern ... Dünyanın kâh tasarımcıları kâh aktörleri, kâh kullanıcıları, kâh kazazedeleri olan biz dünya sakinleri, sürekli değişime hazır bulunmak zorunda olduğumuzu hissediyoruz. Günün moda deyişiyle ‘Esnek’ olmamız gerekiyor.*” (Bauman, 2012).

Modernleşmeyi tanımlarken birçok kaynaktan beslendiğini söyleyen Berman, fiziksel bilimlerde gerçekleşen büyük keşifleri, toplumsal sınıfları tamamen dönüştüren endüstrileşme ve beraberinde gelen hızlı kentleşmeyi, kitle erişim sistemlerini, ulus devletlerin doğuş ve güçlenmesini, yeni düzende sosyal haklarını yeniden oluşturmaya çalışan insanların toplumsal hareketlerini ve tüm bu ilişkilerin üst çerçevesinde kapitalist dünya pazarını bir girdap gibi betimlemiş ve sürekli bir oluş halindeki bu süreci “Modernleşme” olarak adlandırılmıştır (Berman, 1994, s.12).

Hızlı ve daimî bir devingenliğin birçok şeyi uzun süre istikrarında bırakmadığı, toplumsal üretimlerin, pratiklerin, tercihlerin, biçimlerin sürekli değişime uğradığı, yeni olanın her çeşidinin (düşünceler, kabuller, mekânlar, ...) hızla tüketilerek eski(til)meye maruz bırakıldığı güncel yaşantıda, modern zamanların kente göçün cazibe merkezleri olan endüstri yapıları, faaliyet zamanlarında kent ölçeğinde yeniliğin kaynağı ve numuneleri oldukları halde, değişimle birlikte gelen sosyal ve

ekonomik koşullardan dolayı, zamanla kullanım değeri açısından kabul ve değer görmeyen kalıntı mekânlar olarak görülmüşlerdir.

19. ve 20. yüzyıllardan günümüze kalan endüstri yapıları, duvarları ardında sadece üretmek için oluşturulmuş yapı bloklarından öte, geleneklerin, alışkanlıkların, toplum bilgisinin ve deneyiminin aynı zamanda dönemin teknolojisinin yer bulduğu mekânlar olarak tanımlanabilmektedirler. Bu yapılar, modernist hareketin biçimsel ürünleri olarak inşa edilişlerinden bugüne, yeninin karşısında kullanım değerlerini yitirmiş hale gelirken bir taraftan; geçmiş insan faaliyetlerini anlamak için hayatta kalan maddi delillerin yorumlanmasına kaynak teşkil etmeleri açısından; diğer taraftan, kendilerine ait yaşanmışlıkları tanımlayarak ve kendilerini biçimlendiren dönemin kültürel, sosyal, ekonomik anlayış ve evrimine tanıklık ederek, kentsel mirasın kayıtları olarak nitelendirilmektedirler (UNESCO, 1972; Palmer, 2005).

Endüstriyel miras varlıkları ve bunların –önceleri- yapım etkinlikleriyle ve –sonraları- uzun yıllar atıl kalmalarıyla belirgin farklılık kazandırdıkları kentsel ortamlar, belirli bir yaşam çevresi sunmaktadır. Yeniden işlevlendirme türünden yaklaşımlar, sözü geçen mekânlara ve çevrelere ait yaşanmışlık belleğinin gelecek zamanlara aktarılması ve gelecek zaman katmanlarında da farklı dönemlerin anlayışlarına göre tekrar tekrar yorumlanacak tanık ifadeleri olarak değerlendirilebilmeleri açısından önem görmektedir.

İnşa edildikleri zamanın önemli değişimlerine tanıklık etmiş endüstriyel yapıların kendi (işlevsel, yapısal, niteliksel) bütünlükleri çerçevesinde ve içinde yer aldıkları çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlikleri bağlamında, yeniden işlevlendirilme sonrası yeni hayat soluyan bu mekânlar, tüm izleri içeren ve geçmiş, şimdi, gelecek zamanları uzlaştıran bir taşıyıcı görevi üstlenmektedir. Bu yapılar, toplumsal değişimler ve süreklilikler içinde ve bunlarla birlikte taşıdıkları belge nitelikleriyle, kendi zamanının ve sonrasının bağlantısını sağlamaktadır. Nitekim yeniden işlevlendirilen yapıdaki güncel kullanıcı/ziyaretçi için, kendi zaman diliminde, geçmişin etkilerini belirgin bir şekilde duyumsaması önemli bir ölçüt oluşturmaktadır. Zamansal-mekânsal deneyimler yaşayan güncel kullanıcı/ziyaretçi, geçmişten bugüne aktarılabilecek ve

bir müdahale olarak yapıya eklenmek üzere görünür kılınabilecek zamanın çok katmanlı izleri için karmaşık ve anlaşılmaz bir gerçeklikle karşılaşmamalıdır (Kaşlı, 2009)

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmada, Endüstri Devrimi sürecinde yaşanan sosyolojik ilişkilerin ve özgün deneyimlerin belleği kapsamında değerlendirilen modern endüstriyel yapıların, gündelik yaşama dair temsil ettikleri toplumsal değerler mirasının değerlendirilebilir ve geliştirilebilir olma özelliği üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda, kuşaklar arası iletişimi sağlayabilme ve fiziksel yıpranma yanında, sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle de tahrip ve yok olmalarının önüne geçilme yönündeki çabaların, “Yeniden İşlevlendirme” gibi kültürel mirasa toplum yaşamında bir işlev vermeyi gerekli kılan ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dâhil etmeyi amaçlayan yöntemler üzerinden tartışılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, terk edilmiş ve boş bırakılmış bir endüstriyel kalıntı mekânı, ilk tasarım sonrası oluşan ve yeniden tasarım sırasında kullanılan -ilk tasarım ve yeniden tasarım arasında varlık gösteren- üç boyutlu bir *kabuk* olarak düşünüldüğünde, kabuktaki *program* değişimi, *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* toplum yaşamı eksenindeki hareketliliğin ve bu hareketliliğinin öyküsünün tezahürü olarak tanımlanabilirken; mevcut kabuk, ilgili program değişimi ile birlikte ele alındığında (terk edilmiş endüstriyel mekânın kalıntısı bir tasarım girdisi olarak yeniden tasarım sürecine dâhil edildiğinde) yeni bir yaşam döngüsü oluşmaktadır. Çalışmada, (aynı) kabuğun varlığı ile (değişen) programın işleyişinin karşılıklı etkilerinin kurgulandığı ve yeniden tasarım sürecini belirleyen bir sistem olarak görüldüğü “*Program-Kabuk*” ilişkisine dayalı olan bir bakış açısı geliştirilmektedir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Tez çalışması; giriş, literatür taramaları, alan çalışması ve sonuç kısımlarıyla birlikte toplam altı bölümde gerçekleştirilmiştir. Giriş bölümünde, çalışma konusunun genel çerçevesi, amacı ve yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde, toplumsal dönüşümün

tetikleyicisi olarak Endüstri Devriminin üretim süreçleri üzerindeki değişim etkisinden hareketle, endüstrileşmenin mekânsal ve kentsel yansımaları ile endüstrileşen toplum yapısında mekânın değişen konumu irdelenmiştir. Üçüncü bölümde, Endüstri Mirası ve Endüstri Arkeolojisi kavramlarının tanımları, kapsamaları, koruma alanındaki yerleri ve yeniden değerlendirilmeleri konuları incelenerek tartışılmıştır. Dördüncü bölümde, endüstri kalıntı mekânlarının yeniden değerlendirilmesi için tezin özgün noktasını oluşturan “Program-Kabuk” ilişkisine ve bu ilişkinin potansiyel olarak barındırdığı olanaklara dayalı kavramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde, örneklem alan olarak seçilmiş olan endüstriyel miras kapsamındaki kalıntı mekânların konumları, mimari özellikleri ve miras değerleri tanımlandıktan sonra, yapıların korunmuşluk durumları ve yapılara yapılan müdahale düzeyleri, sözü edilen “Program-Kabuk” ilişkisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma konusu ve yaklaşımıyla ilgili genel değerlendirme yapılmış, TZDK fabrika yerleşkesinden Donatım Park’a dönüşümü kapsamında, “Program-Kabuk” ilişkisi üzerinden müdahale nitelikleri literatüre dayalı bir biçimde değerlendirilmiş ve yaklaşım önerilerinde bulunulmuştur.

BÖLÜM 2. TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜN TETİKLEYİCİSİ OLARAK ENDÜSTRİ DEVRİMİ/OLGUSU

“Sanayi toplumunda insanlar, şeylere dönüşmüşlerdir ve şeylerin kimliği yoktur.

Fromm, Erich, 1995.

Altı bölümden oluşan tez çalışmasının, literatür taraması yapılarak oluşturulan bu bölümünde, “Endüstri mirası” ve “Endüstri arkeolojisi” gibi uluslararası kavramların ortaya çıkış noktasının ve bunların sonradan genişleyen kapsamlarının odaklandığı dönem olan Endüstri Devrimi süreci incelenmekte ve endüstrileşmenin getirdiği teknolojik yeniliklerin üretim sürecinin tüm alanlarında göstermiş olduğu etkilerine yer verilmektedir. Bu etkileri tetikleyen ekonomik ve toplumsal parametreler bağlamında, endüstrileşmenin mekânsal ve kentsel yansımalarına ve endüstrileşen toplum yapısında mekânın değişen konumuna odaklanılmaktadır.

2.1. Endüstrileşmenin Üretim Süreçleri Üzerindeki Değişim Etkisi

İnsanlık tarihi boyunca kişisel maharet, beden gücü ve basit aletlerle gerçekleştirilen üretim tarzı, yerini 16. yy’da, daha fazla üretimi olanaklı kılan, bir sermayedarın işverenliği altında birçok işçinin çalıştığı ve tezgâhlarında türdeş mal üretiminin gerçekleştirildiği “Manüfaktür” denilen imalâthanelerde üretim yöntemine bırakmış 18. yy’a gelindiğinde ise buhar gücüyle çalıştırılan ağır makine donanımları sayesinde seri üretim ve gelişmiş işbölümü anlayışında birçok işçinin aynı ortamda bulunduğu fabrika sistemi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır (Althusser ve Balibar, 1979; Mantoux, 1983; Ersoy, 1992).

Yaşanan küresel değişimlerin kırılma noktalarından biri olan oluşturan Sanayi Devrimi öncesindeki mevcut üretimin yapısı ve örgütlenme biçimi, geleneksel sanayi

olarak adlandırılmıştır. François Crouzet'in dediği gibi, geleneksel sanayi, sanayicisi olmayan bir sanayi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde firma (tüccar/girişimci) hammaddelere, işlenen mallara ve çoğu zaman araç ve gereçlere tek başına sahip olmuş ve toplu üretim, evlerde aile üyelerinin, atölyelerde de işçilerin emek - yoğun iş gücüyle gerçekleştirilmiştir. Sanayi Devrimi öncesi batı Avrupa'daki çoğu işçi, her durumda, bağımsız çiftçiler veya zanaatkârlar olmuştur. Emeğin karşılığı olarak ödenen ücret, aynı zamanda işten çıkarma hakkının da dayanağı olarak görülmüştür (Crouzet, 1985).

Bilinen formatta fabrikalar, fabrika kasabaları ve endüstriyel ücret işgücü (proletarya), 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ilk yarısını kapsayan zaman aralığında kurulmuştur. Uzun bir süreç sonrasında, ancak 1914'e gelindiğinde, işgücünün çoğunluğu artık kendi ev ve atölyelerinde çalışmıyor noktasına gelmiştir (Mokyr, 2001). Bu dönemde, seri üretimi karşılayacak hammadde ihtiyacı artmış ve kara/deniz hammadde ulaşım yollarının güvenliği ve hâkimiyeti gündeme gelmiş, bu durum 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşının da ekonomik sebeplerinden olmuştur.

Endüstri Devriminin önemli toplumsal sonuçlarından olan geniş çaplı nüfus hareketlerinin, kentsel geçiş sürecindeki değişimler bağlamında, bugünkü biçimiyle kentleşmenin oluşumunu tetiklediğinden söz edilebilir. Önceleri kırsal alanlarda yaşayan ailelerin evleri ve küçük atölyeleri gibi kent dışında, merkezden uzak ve dağınık şekilde yer alan üretim alanlarının, kentsel alan içerisinde çeşitlenerek artış gösteren makineleri ve değişen malzeme modellerini barındıran fabrikalara dönüşmesiyle birlikte endüstriyel üretim biçimlerinin örgütlendiği alanlar oluşmuştur. Bu örgütlenme biçimi ve yapısı, kırsalda tarımla uğraşan kesim için yeni iş gücü ve belirli ücret karşılığında çalışma hakkı gibi kente yerleşmeyi çekici hale getiren olanakları sağlamıştır. Nüfusun merkezileşerek kentlere yığıldığı bu hareket ekseninde, mevcut merkez alanlarının boyutsal ve alansal büyümesini zamanla bunların sayıca büyümesi izlemiştir. Fabrikaların kurulu olduğu bölgelerde sayıları sürekli artan işçi sınıfı, düzenli toplumsal biçimlerden ve planlı işlevsel yapılardan

uzak bir kent yaşamı içerisinde yaşamlarını sürdürmüştür (Trinder, 2000; Morgan, 2011) (Şekil 2.1.).

Şekil 2.1. Sağlıksız ve çöküntü yaşam alanları a) Barınma koşulları (URL-1, 2018) (b) İşçi konut çevreleri (URL-2, 2018)

2.2. Endüstrileşmenin Mekânsal ve Kentsel Yansımaları

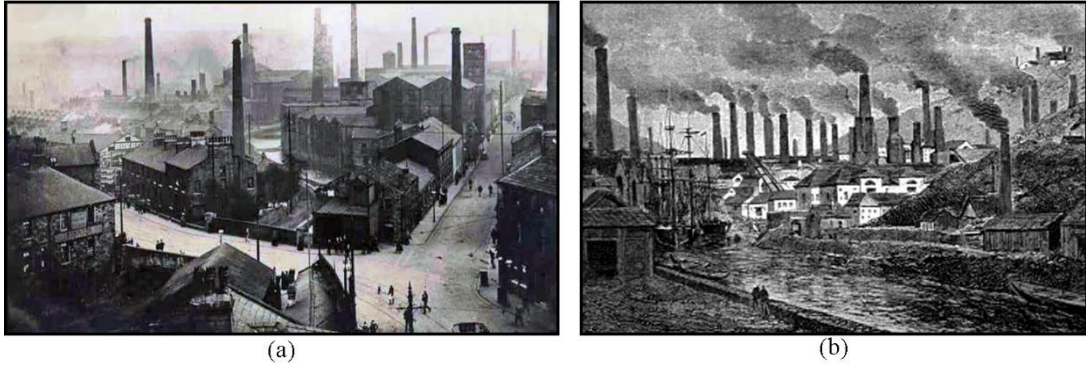
Endüstrileşmenin hızla yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan denetimsiz kaos ortamının olumsuz sonuçlarını gidermeye yönelik çözümlerin olmayışı, insanî koşullara uygun olmayan, sağlıksız yapılaşmaya yol açmıştır. Demografik yapının aşırı yoğunlaşmasıyla, “Dönüm başına daha fazla konut” ve “Odabaşına daha fazla insan” görüşü öne çıkmış ve kent içindeki her arazi parçası kâr maksimizasyonu sağlayacak yapılaşma alanı olarak değerlendirilmiştir (Hall, 2002). Artan talebi karşılayabilmek için, orantısız kâr anlayışıyla, kötü malzemeyle üretilen “Jerry-Built” apartmanlar, sırt sırta binalar, bodrum (mahzen) konutlar ve tek odalı bağımsız bölümlere bölünmüş eski evler, kent surları dışında ve sanayi bölgelerinin çeperlerinde yeni yerleşme alanları (işçi mahalleleri) olarak kentsel dokuda belirgin şekilde yer almışlardır (Lines, 1991) (Şekil 2.2.). Mumford 19. yüzyılda kent morfolojisinde bu türden yaşanan durumlarla ilgili, yeni kentlerin kurulmasıyla, eski kentlerin hayatlarının kurumaya yüz tuttuğundan ve eski kentlere ait kurumların -onları koruyan surlar gibi- içi boş bir kabuğa dönüşmesinden yakınmıştır (Mumford, 2013).

Şekil 2.2. Yoğun yapılaşma bölgeleri a) Sırt-sırta evler (URL-3, 2018) b) Gecekondu bölgesi (URL-4, 2018)

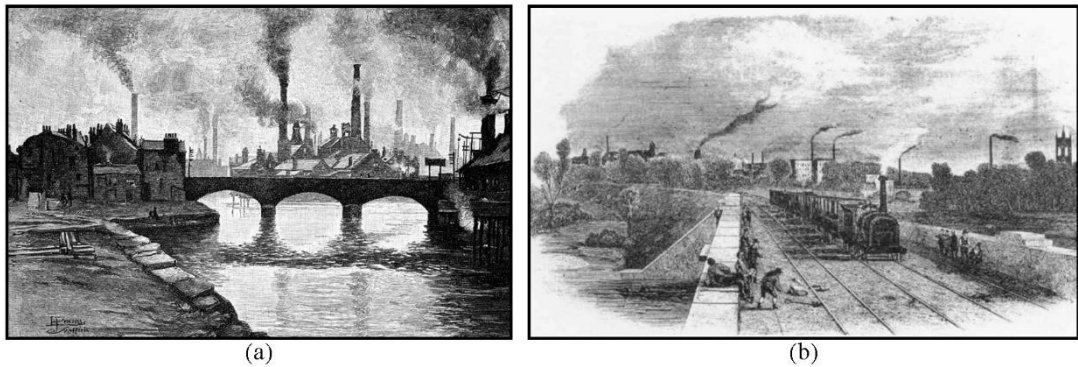
Sözü edilen yerleşim bölgelerinde, yaşam birimlerindeki düşük standartlı ve niteliksiz yapılar, ışık ve havalandırma yetersizliği, bahçe, avlu, açık alan ve altyapı yoksunluğu, fabrikalara yakın alanlara yoğunlaşma gibi nedenlere bağlı olarak oluşan düzensiz yapılaşma, kirliliği ve sağlıksız çöküntü alanları da denebilecek bir ortamı da biçimlendirmiştir. Bu uygunsuz koşullarda, kentlerin gelişme dinamikleri sanayi faaliyetlerine bağlı dönüşüm gösterirken, kentlerin planlama ve mimari düzenlemeleri de önemli değişimlere uğramış, denetleyici ve yönlendirici müdahalelere ve önlemlere duyulan gereksinim belirgin bir şekilde artmıştır. 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında, ütopyik kent yaklaşımları ve kent planlamasına yönelik yeni söylemlerin yaygınlığı, bu anlayışın tipik bir tezahürü olarak görülebilir.

Dickens, 19. yüzyıl ortalarında yazdığı “Hard Times” adlı romanında, Kraliçe Viktorya döneminde Endüstri Devrimi’nin kentsel mekânlara ve insanların yaşamlarına olumsuz etkilerini betimlerken, makine ve duman bacaları hâkimiyetindeki bir kent olarak tasvir ettiği Coketown’da, bacalarından birbirine dolanan ve asla çözülmeyen sonsuzluğa yükselen dumanlar, kapkara bir su kanalı, kötü kokulu boyalı suların aktığı bir nehir, monotonca yukarı aşağı inip kalkan buhar makinesi pistonları,, hepsi birbirine çok benzer cadde ve sokaklar, buralarda yer alan, her günü öteki gününe benzeyen, aynı saatlerde işe gidip gelen benzer insanlar gibi birçok imgeden bahsetmiştir (Dickens, 2009) (Şekil 2.3.).

Şekil 2.3. Coketown tasvirine örnek düzensiz kent yapılaşması a) Tekstil fabrikaları ve konutlar (URL-5, 2018), (b) Bakır dökümhanesi ve çevresi (URL-6, 2018)

Endüstri Devrimi sürecinde, hıza dayalı masif üretimin güç kaynağı önceleri buharken daha sonra elektrik gücü olmuş, hammadde temini için demiryolu ve denizyolu ulaşımı önem kazanmıştır (Mokyr, 1999). Buhar enerjisini sağlamak amacıyla önceleri su kenarlarında kurulan endüstri tesisleri, madenlerin işlenmeye başlamasıyla hammaddeye ve enerji kaynaklarına duyulan gereksinimle orman kenarlarında görülmeye başlanmış, sonrasında, teknoloji, ulaşım ve taşıma olanaklarının artmasıyla da imalat sonrası ürünlere erişebilme ve pazarlama kolaylığı olabilecek yerlerde kurulabilir duruma gelmiş ve böylelikle yayılma hızları da zamanla artmıştır (Mumford, 2013) (Şekil 2.4.).

Şekil 2.4. Ulaşım ağlarına yakın kurulan endüstri tesisleri a) Sheaf Gölü'ne bakan fabrikalar (URL-7, 2018), (b) Demiryoluyla taşınan ürünler (URL-8, 2018)

2.3. Endüstrileşen Toplum Yapısında Mekânın Değişen Konumu

Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan mekanik ve hızlı üretim, arz fazlası üretime yol açmış, kapitalist sermayenin sürekli ve kesintisiz büyüme zorunluluğuna temellenen

tüketimin sürekliliğini sağlamış, üretim-tüketim dengesinin işlerliğini devam ettirebilmesi için bu dengenin değişkenlerinden olan ihtiyaç ve arzu kavramları hakkında yeni kabullerin oluşmasına neden olmuştur. Kapitalist örgütlenmenin ve sermayenin gereklilikleri ve değişen koşulları doğrultusunda dönüşen üretim sistemi, bağımsız bir güç şeklinde, işçiyi ve emeği, meta (mal) üretmek üzere kullanan, toplumsal dinamizmin devingen gücü olarak addedilmiştir. Kapitalizm, yalnızca maddi koşulları değil, kendisini de sürekli dönüştürmüş, yeniden üretimin zorunlu koşulu olan kriz süreçlerinden yeniden biçimlenerek ve örgütlenerek çıkmış (Harvey, 2015), yeniden örgütlenme ve krizler her zaman mekânla ilişkili olmuştur (Yırtıcı, 2005).

20. yüzyılın ikinci yarısından (1980'lerden) itibaren kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, teknoloji ve bilişim imkânlarının küresel boyutta gelişmesi ve yeni yapılanmaya bağlı olarak artan taleplerin farklılaşmasına paralel olarak sanayi yapılanmalarının ve üretim koşullarının hızla değişmesi söz konusu olmuştur (Çivi ve ark., 2008). Sermayeler, satılmak yani tüketilmek üzere mal üretiminin hâkim olduğu mevcut ekonomik sistemi bırakarak, ihtiyaç ve arzu kavramlarına yönelik farklı üretimlerin gerçekleştirildiği yeni anlayışları benimsemişlerdir. Bu akışkan süreçte, organik, canlı ve değişken yapıda olan mekânı örgütlemeye ve mekânsal politikalarda da değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olmuş (Lefebvre, 2014), bu tür değişimleri olanaklı kılacak biçimde her defasında yeniden tarif edilen, gerektiğinde tümünden yok edilip yerine yeni ilişki ve durumların yaratıldığı bir mekân anlayışı öne çıkmaktadır (Harvey, 2015). Kapitalist sistemdeki diğer her şey gibi (emek, üretim ilişkileri ve üretim araçları) karlılığın maksimize edileceği bir araca dönüşen mekân ancak; büyüklük, hız, verimlilik, miktar, niceliksel değerler ile ifade edilen bir metaya (Yırtıcı, 2005), mekân üretimi ise mekânın alınıp satılabilirliği ile kazanç sağlayan bir pratiğe dönüşmektedir.

20. yüzyılın ortalarında, koruma yaklaşımlarının mimari yaratıcılığa, yaşam kalitesine ve ekonomik büyümeye engel oluşturduğu düşüncesi (Dobby, 1978), genel anlamda koruma politikalarının, daha özelden ise endüstriyel yapıların yasal çerçevede “miras” olarak görülmemesi sebebiyle, modern kent, düzen ve denetim rejimlerinin öznesi

haline gelmiş, kent merkezlerinde konumlanmış ve sermayenin mekânsal ihtiyaçlarını karşılayamamış çok sayıda eski sanayi yapısının da yerini hızla alışveriş, eğlence, yaşama ve çalışma gibi işlevler almaya başlamıştır (Edensor, 2005). Bu hızla birlikte, emek, malzeme ve enerji girdileriyle ve yoğun bir üretim anlayışıyla tasarlanmış endüstrileşmenin modern öncü mekânları, yoğun bilgi üretim anlayışının gelişmesiyle işlevlerini kaybetmiş, yeni teknolojik gelişmeler ve farklılaşan üretim anlayışı karşısında verimliliklerini dolayısıyla etkin olarak kullanıldığı dönemdeki tasarımlarına kaynak teşkil eden programlarını yitirmiş ancak yapısal dayanımlarını sürdürme özelliklerini de koruyabilmişlerdir.

20. yüzyılın sonlarından itibaren, bütün dünyayı bir ağ örgüsü içine alacak şekilde gelişen bilişim ve iletişim teknolojisinin etkisiyle, yeni pazarların, yeni araçların, yeni aktörlerin ve yeni kuralların öne sürüldüğü yenedünya düzeninde (UNDP, 2000) toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları küresel değişim sürecine girdiği bir ortamda, kentsel mekânlara atfedilen tanım ve fonksiyonlar da değişmiştir.

21. yüzyılın başında yaşanan bu güçlü değişim, kent içinde ve çevresinde var olan mekânlara yönelik yoğun müdahaleleri ve değişen yeni mekânsal programlarla birlikte, endüstriyel üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere inşa edilmiş ve çoğunun zamanla kentsel yapılaşma içinde kalmış, işlevlerini yitirmiş ve faaliyetlerine son verilmiş yapıların, yeniden kullanım amacıyla işlevsel değişim veya dönüşümlerini gündeme getirmiştir. İşlevlerini sürdürememiş endüstri yapılarının oluşturduğu eski sanayi kentlerini yeniden işlevlendirme yaklaşımında, “Yaratıcılık” olgusunun bir araç olarak önem kazandığı, “Sanayisizleşme” olgusuyla ilişkili kültür eksenli canlandırma kavramının öne çıktığı görülmektedir (Harvey, 1997), (Montgomery, 2003).

BÖLÜM 3. MODERN ENDÜSTRİ MİRASI: TANIMI, KAPSAMI, KORUNMASI ve YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Geçmiş koruma dürtüsü, kendini koruma dürtüsünün bir parçasıdır.
Nerede olduğumuzu bilmeden nereye gittiğimizi bilmek zordur.*

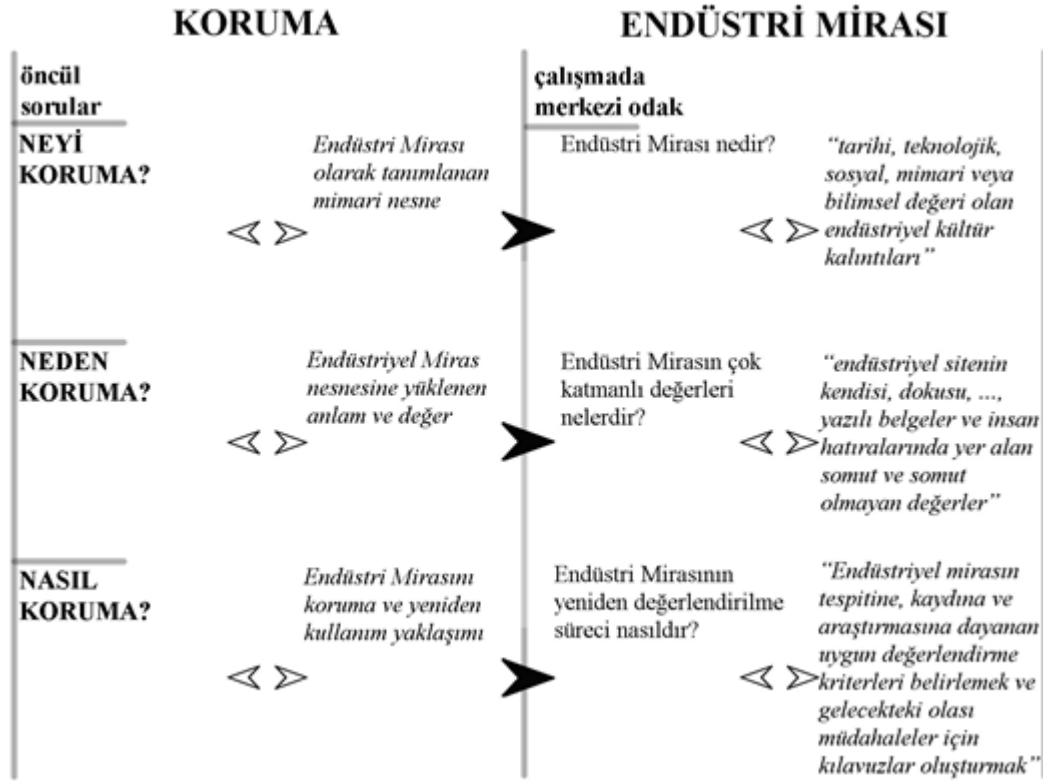
Hewison, 1987

Altı bölümden oluşan tez çalışmasının, literatür taraması yapılarak oluşturulan bu bölümünde koruma alanının temellendiği öncü sorular ışığında “Endüstri Mirası” ve “Endüstri Arkeolojisi” gibi olguların kavramsal açılımı yapılmıştır. Bu bağlamda, Bölüm 3.1’de, anılan kavramların ortaya çıkış ve gelişme süreçleri üzerinde durulmuş; Bölüm 3.2’de, “Miras-Çağdaş”, “Koruma-Modern”, “Eski-Yeni” ve “Geçmiş-Gelecek” kavramlarının diyalektiği üzerinden değerler mirası konusuna odaklanılmış ve Bölüm 3.3’te de endüstri mirasının yeniden değerlendirilmesine yönelik yaklaşımlar incelenmiştir.

Modern mimarlık ürünlerinin varlıklarının sürdürülebilmesi ve gelecek kuşakların da bu varlıktan faydalanabilmesi için, bu yapıların içerdikleri değerleri kayba uğratmayacak şekilde nesiller arası aktarmaya yönelik yaklaşımlarda, koruma alanı ile olan ilişkinin arttığı söylenebilir. Bu noktada, anılan modern yapıların, zamanın sonraki biçim(ler)i ilk biçimden farklılaştıran gücü ile doğanın değişkenliği artırma çabaları sonrası, tarihsel süreç içindeki yerini aldığı görülebilir. Böylece, teknolojik ve kentsel gelişmelerin bir sonucu olarak talep görmeyen ve terk edilen mekânların tekrar kullanım için anlamlandırılabilir ve değerlendirilebilir niteliklere sahip olduğunun farkına varılması halinde, koruma alanına gereksinim duyulduğu kabul edilebilir.

Bu kapsamda, korumanın temelinde yer alan “Neyi korumak?”, “Neden korumak?” ve “Nasıl korumak?” sorularına verilecek cevapların, “Modern Endüstriyel Mirasın

Korunması” konusunda ileride yapılacak benzer çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Şekil 3.1.).

Şekil 3.1. Öncü sorular üzerinden Endüstri Mirası'nın korunmasıyla ilgili kavramsal açılım

Ülkemizde ise endüstri mirasın yeniden kullanım yaklaşımıyla, işlevsel sürekliliği sağlanarak korunması, kültürel mirasın maddi kültürünü incelemekten ve araştırmaktan önce yok olma tehdidi altında olanı kurtarma düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda, teknolojik ve kentsel gelişmelerin sonucu olarak, varoluş amaçları olan orijinal işlevlerini yitiren endüstri kalıntı mekânların yeniden kullanım için anlamlandırılabilir ve değerlendirilebilir niteliklere sahip olduğunun farkına varılması halinde, koruma alanına gereksinim duyulmaktadır. Bu sebeple endüstri miras konusunun yazındaki yerini incelerken, koruma disiplinin ana araştırma sorularına (Neyi?”, “Neden?” ve “Nasıl? korumak) verilen cevaplara dayalı bir temellendirme yapılmıştır. Dolayısıyla, mimarlık ve kent planlama disiplini bağlamında, kültürel miras koruma bilgi alanı kapsamında, “tarihi ve mimari miras” şemsiyesinin “endüstri miras” odak alanını doğrudan ilgilendiren çalışmalar (Çetin,

2018) ile koruma ve miras kavramları arasında organik bir bağı olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışma konusu ile ilgili soru öncüllerinin, tündengelim yaklaşımıyla ilintili olduğu söylenebilir. “Neyi korumak?” sorusuna “*Endüstri Mirası olarak tanımlanan mimari nesneyi koruma*” olarak verilebilecek cevaba yöneltilebilecek “Endüstri Mirası nedir?” sorusu da “*Tarihi, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değeri olan endüstriyel kültür kalıntıları*” (Nizhny Tagıl Tüzüğü, 2003) şeklinde karşılık bulur.

Aynı arayış mantığıyla, “Neden koruma?” nın cevabının “*Koruma alanında Endüstriyel Miras nesnesine yüklenen anlam ve değer*” olması akabinde, “Endüstri Mirasının çok katmanlı değerleri nelerdir?” şeklindeki merak ise “*Endüstriyel sitenin kendisi, dokusu, bileşenleri, makinaları, ortamın manzarası ve yazılı belgeler gibi somut olan varlıklara has ve insan hatıralarında ve geleneklerinde yer alan somut olmayan sicil kayıtlara özgü değerler*” (Nizhny Tagıl Tüzüğü, 2003) tanımını cevap olabilmektedir.

“Nasıl korumak?” sorusu ise “Endüstri mirasının yeniden değerlendirilme süreci nasıldır?” sorusunun tetikleyicisidir. Bu soruya da “*Endüstriyel mirasın tespitine, kaydına ve araştırmasına dayanan uygun değerlendirme kriterleri belirlemek ve gelecekteki olası müdahaleler için kılavuzlar oluşturmak*” (Nizhny Tagıl Tüzüğü, 2003) şeklinde yanıt verilebilmektedir.

Neyi sorusu, mimari ürünü nitelemeyi ve tanımlamayı sağlamakta, *Neden* sorusu, mimari ürünün değerler sistemi üzerinden korunmasını anlamlandırmakta, *Nasıl* sorusu ise, mevcut olanaklarla birlikte mimari ürünü koruma çabası içinde ona nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Canaran, 2009).

3.1. Neyi Korumak? : Endüstri Mirası, Endüstri Arkeolojisi ve Gelişim Süreçleri

Neyi sorusu aracılığıyla “Endüstri Mirası” ve “Endüstri Arkeolojisi” kavramlarının anlaşılmasını sağlamak; bu kavramların ortaya çıkış ve gelişim süreçlerini takip etme, ilgi alanlarının ve kronolojik çerçevesinin kapsamını belirleme, klasik arkeoloji ile

arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyma, bu kalıntıların kültürel önem konusunda toplum algısındaki yerini saptama gibi birçok konu açılımını da beraberinde getirmiştir.

Sanayileşme hareketleri, kırsal çevrelerin kentleşmesi ve kentsel alanların yoğunlaşarak artış göstermesi gibi önemli kentsel peyzaj değişimlerini tetiklemiştir. Kente ait dinamiklerin tahrikiyle oluşan kentsel mekânlardaki değişim ve gelişim, “Endüstri Toplumu” ve “Sanayi Kültürü” olgularının oluşmasında önemli bir yere sahip olan geleneksel endüstri faaliyetlerinin fiziksel ortamlarında da yaşanmıştır. Ekonomik fayda ömürlerini doldurmuş olan endüstri yapılarının atıl bırakılmış ve terk edilmiş halleri, üzerlerinde oluşan tahribatlarıyla, yok olma tehdidi taşıdıklarını göstermiştir. Bu durum, endüstriyel toplumun ve kültürün (güncele) “kalan” miras değerlerinin farklı açılardan değerlendirilmesi farkındalığını da ortaya çıkarmıştır. 20 yüzyılın ortalarında, Endüstri Devrimi’nin önemli kanıtları yok olma tehlikesi yaşadığında, “Endüstri Mirası” kavramı ve bunun pratikteki karşılığı olarak da “Koruma” ve “Yeniden Değerlendirme” yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu kavram ve pratikler aracılığıyla, terk edilmiş eski endüstriyel kalıntıları, korunması ve yeniden kullanılması gerekli alanlar olarak nitelendirme çabası, özünde bir endişe ve tepki barındırmıştır. Sonuç olarak, bu alandaki çalışmaların, maddi kültürü incelemekten ve araştırmaktan önce tehdit altında olanı kurtarma düşüncesinden ileri geldiği söylenebilir (Kıraç, 2001).

Endüstri yapıları, özgün işlevlerinin kaybı sonrasında, yok olma tehdidi taşıyan yapı grupları olarak görülmüştür. Özellikle 20.yüzyılda sanayileşme sürecinin ve üretim mekanizmalarının toplumsal işleyişi dönüştürücü baskılarına maruz kalan bu yapılar, özgün var oluş nedenlerini yitiren ve terk edilen süreçlere girmiştir. Kentlerde atıl duruma düşen eski endüstri yapıları, uluslararası düzeyde 20.yüzyılın ikinci yarısından, özellikle de 60’lı ve 70’li yıllardan sonra, korunması gerekli kültür mirası olarak kabul görmüştür. Bu kabullerde, endüstriyel mirasın fonksiyonel, kültürel ve tarihi bir perspektiften değerlendirildiği niteliksel algıları, ülkelere göre farklılık göstermiştir. Uluslararası yazında eski sanayi alanları, başlıca “terk edilmiş endüstri bölgesi (ing.brownfield)”, “Endüstri Mirası (ing.Industrial Heritage)”, “Endüstri

Arkeolojisi (ing.Industrial Archaeology)”, “Endüstri Kültürü (ing.Industry Culture)”, “Endüstriyel Peyzaj (ing.Industrial Landscape)” ve “Miras Endüstrisi (ing.Heritage Industry)” gibi kavramsal başlıklar altında gündeme gelmiş ve bu alanlarla bağlantılı diğer disiplinlerle çalışan bir bilim dalı olarak ele alınmıştır (Alpan, 2012, Kaya, 2012). Bu kabuller, sanayi alanlarının ve yapı gruplarının basitçe tanımları olmasının ötesinde, endüstriyel alanları güncel kullanımlara uyarlama konusundaki anlayışların genişletilmesinin zemini olarak da görülebilir (Borsi 1975).

Günceldeki en net tanımıyla, “Endüstri Mirası” TICCIH (*The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage*-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi) tarafından hazırlanan ve 2003’te imzalanan “Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Şartı” (*The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage*)’nda, tarihi, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değeri olan endüstriyel kültür kalıntıları olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma alanı çerçevesi, bir taraftan; mimarlık, teknoloji, tarihi, bilimsel, mühendislik gibi farklı disiplinlerin kaynaklarını ve bakış açılarını kullanarak tematik olarak çeşitlenmiş, diğer taraftan; bir makine aksamının korunmasından bütün bir endüstriyel manzaranın korunmasına kadar uzanan kapsamıyla mekânsal ölçek olarak genişleme göstermiştir (TICCIH, 2003).

Bununla birlikte, Endüstri Miras varlıklarının tanınmasında ve değerlendirilmesinde etkin rol oynayan ve bu mirası koruma ihtiyacından doğan bir çalışma alanı olarak “Endüstri Arkeolojisi” disiplini ortaya çıkmıştır. Bu disiplin, endüstri kültürünün ve endüstri tarihinin somut - soyut tüm kalıntılarının mevcut değerleri, olanakları ve potansiyelleri için çok katmanlı bir bakış açısı geliştirme ve çok sayıda bilim dalı ile bağlantı kurma yoluyla kentsel koruma konusunda çalışma alanı haline gelmiştir Bu terim ilk kez 1955’te, İngiltere’deki Birmingham Üniversitesi’nde tarihçi olan Michael Rix tarafından, “Amateur Historian” isimli dergide “Industrial Archaeology (Endüstri Arkeolojisi)” başlığıyla yayınlanan bir bildiride kullanılmıştır. İngiltere'nin sanayi tarihinin önemine dikkat çeken öncü makale, endüstriyel anıtların hayatta kalmasını talep eden birçok yaklaşımın varlığına atıfta bulunarak, Endüstriyel Arkeoloji'nin işlerliği için bu alanda çok sayıda anıtın programlanması ve çok sayıda kitabın yazılması gerekliliğine de vurgu yapmıştır (Rix,1955: Köksal, 2005'den)

Endüstri Arkeolojisi çalışma alanı, en geniş kapsamıyla, geçmiş toplumların sanayi üretim pratiklerinden kalma fiziksel kalıntıların güncel yaşamdaki organize, disiplinler arası ve bütünleşik bir çalışması olarak adlandırılabilir. Bu çalışma alanının yaygınlığından önce, miras ve arkeoloji kavramları, endüstri öncesinden ve eskilerden kalma belgelerin araştırılmasında kullanılırken, bu kavramlar, modern mimarlık ürünleri olarak görülen endüstri yapıları ile birlikte “Endüstri Arkeolojisi/Endüstri Mirası” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu durum, eskiye ait olan (Arkeoloji/Miras:Eski) ile güncele yakın olan (Endüstri:Modern/Yeni) arasında soyut bir karşıtlık kurmakta, aynı zamanda günümüzde modern olanın da tarihinden söz edilebileceğini vurgulamaktadır (Özkan, 2015).

Endüstri Arkeolojisi çalışma alanı, sanayi vurgusu sebebiyle, yalnızca Endüstri Devrimi içinde ortaya çıkanları ve gelişme gösterenleri kapsadığını düşündürse de kronolojik çerçeveyi bu devir ile sınırlamanın çok doğru bir yaklaşım olmadığını savunan teorisyenler bulunmaktadır (Raistrick,1972; Buchanan 1981). Böylelikle, belirli olaylardan öte, süreci içerecek kadar geniş bir alanı işaret eden Endüstriyel Arkeoloji, çağlar boyunca süregelen endüstrinin bütün tarihinin –yalnızca Sanayi Devrimi sonrasının değil- araştırması olarak görülebilir.

Bu doğrultuda, Bergeron'a göre Endüstriyel Arkeoloji, devrimler ve kırılmalardan ziyade, teknolojileri ve toplumun ekonomik organizasyonunu yavaş yavaş değiştiren sürekli süreçlerle ilgilenmektedir. Bunun karşıt durumu olarak, süreklilik yerine kırılmalara odaklanmak, kırılma anlarında öne çıkan yalnızca bazı yapıların vurgusuna neden olmaktadır (Bergeron ve Dorel-Ferré, 1996).

Nitekim Linsley (1980), ilk olma etiketi taşıyan ünlü yapı(lar)dan (örneğin, 1800’li yıllarda yapılan ilk demir köprü) önce de aynı türden inşa edilmiş yapı(lar) olduğu gerçeği sebebiyle, herhangi bir anıtı, türünün ilk örneği olarak ilan etmeyi ve bu yolla “Öncü Yapılar”a vurgu yapmayı, tarihsel olarak yanılgi oluşabileceğinden pek de mantıklı bulmadığını belirtmektedir (Linsley, 1980; Labadi, 2001’den). Sonuç olarak, Endüstriyel Arkeoloji’nin kronolojik sınırları, endüstrinin bütün süreci yerine; spesifik olay veya belirli kırılma anı (Endüstri Devrimi) ile sınırlandırıldığında ve salt olarak

bahsedilen o dönemin yapılarına odaklanıldığında birtakım yanlışlıkların oluşabileceği söylenebilir.

Endüstri Arkeolojisi'ni, post-endüstriyel dönemde işlevlerini yitirerek oluşan ve günümüze ulaşan kalıntıları inceleyen bir çalışma alanı olarak gören Rix, tanımlamasında açıkça arkeolojik ve saha çalışmalarından söz etmektedir (Rix, 1967). Buna göre, arkeolojik araştırmaların ve saha çalışmalarının sadece çok erken tarihler ve dönemlerle (MÖ 55 veya AD 41) sınırlı kalmadığını gösteren Endüstri Arkeolojisi, bu yönüyle klasik arkeolojinin alt başlığı olarak görülebilir.

Diğer taraftan da, bilinebilen geçmiş olarak kabul edilen şeyleri tanımakla ilgili olan klasik arkeoloji, yalnızca sanayileşme sürecine dayalı tematik bir odak oluşturmaması yönüyle Endüstri Arkeolojisi'nden ayrı ve daha kapsayıcı olmaktadır. Dahası endüstriyel kalıntıların çoğunun insan tarafından gerçekten arkeolojik olarak kabul edilmesi için yeterince yaşlı olmadığı görüşü (Symonds, 2005), iki alan arasında zamansal olarak da farklılıklar olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Endüstri Arkeolojisi pratiksel içeriği (saha çalışmaları) sebebiyle, klasik arkeolojiye benzeyen bir tarafa sahipken, genel kapsamda (çalışma teması, zaman boyutu vs.) değerlendirildiğinde ise ondan belirgin biçimde farklılık göstermektedir.

3.2. Neden Korumak? : Endüstri Mirasının Çok Katmanlı Değerleri

Endüstri Mirası kapsamındaki kalıntı mekânları, niteliksel ve niceliksel katmanlaşmaların ve birikimlerin ürünleri olarak görülebilir. Güncel kalıntıdaki katmanlaşmanın çoğulcu özelliklerini anlama çabası için geçmiş/geçmekte olan zamana ait birikimlerin, bugüne/geleceğe aktarımı ve sürekliliği söz konusu edilebilir. Bu çaba içerisinde, “Mirasa karşı Çağdaş”, “Korumaya karşı Modern”, “Eskiye karşı Yeni”, “Geçmişe karşı Gelecek” gibi zıt ikilemeler, endüstriyel kalıntıdaki çok katmanlı değerlerin anlaşılır kılınmasında, yol izi belirleyici unsurlar olarak ele alınmaktadır.

3.2.1. Mirasa karşı çağdaş

“Geçmişin mirasını hatırlamaksızın şimdinin yaşanıp gitmesine izin verirken, geleceği elimizden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.”

Robert Castel (Témoignage: à Buchenwald, 2012: 345)

“Miras” olgusunun oluşumları, nitelikleri, kullanım biçimleri ve rolleri, çalışma kapsamında, hukukî, ekonomik, politik, sosyo-kültürel ve toplumsal olarak pek çok farklı bağlamda tanımlanabilir. Tanımlanması ve içeriği oldukça kapsamlı olan miras fikri, çalışmada geliştirilen “intikal-geçiş-aktarım, ailesellik-nesil, kimlik” gibi farklı kavramlardan (Kıraç, 2001) temel alınarak açıklanmıştır.

Ailesellik-Nesil : Miras genel anlamda, güncel toplumsal yaşamın önemli gördüğü ve değerli bulduğu geçmişe ait öğelerin kültürel niteliğe sahip nesnelere, yapılarını ve pratiklerini işaret etmektedir. Harrison’a göre miras, sahiplik durumu olarak, geçmişte yaşayan bir topluluktan diğerine geçebilen, birinden başkasına vâris olunabilen, böylelikle nesilden nesile korunabilen tarihi veya kültürel değeri olan şeyler olarak ifade edilmektedir (Harrison, 2013). Bu tanımdaki vurgudan mirasın, zamanla edinilen ya da biriktirilen bir mülk, yer veya sahiplenilebilecek bir eşya olarak fiziksel bir nesne olduğu anlaşılabilir. Miras bağlamındaki mülk edinme arzusu, (ölümden sonra) arkaya bırakılan zayıf neslin geçim temini konusunda duyulan endişeden ötürü oluşmakta ve geçmişte edinilen mülk, gelecek için *ekonomik* bir kaynak olarak görülmektedir (İbn Haldun, 2009).

İntikal-Geçiş-Aktarım: Çoğu zaman (yukarıdaki gibi) hukuki alanla ilişkilendirilen mirasın içeriğinin, toplumlar ile bireyler arasında hemen hemen her türlü değişimi tarifleyen pratikleri de kapsayacak şekilde genişleme gösterdiği söylenebilir. Zaman akışı içinde süregiden bu aktarımlar, geçmişin kendinden sonra gelene silsile şeklinde bıraktığı değerler bütünü olarak görülebilir. Bu anlamda, topluluklar tarafından, bireyin değer yargılarıyla çalışan ve doğru değerler sistemiyle yönetilen miras, kültür ve iktidar ilişkilerine tanımlayıcı bir katkı sağlamakta dolayısıyla da *kültürel* bir ürün

ve *politik* bir kaynak olarak önemli bir *sosyo-politik* işlev teşkil etmektedir (Graham ve diğ., 2000).

Kimlik: Bir grup, toplum veya ulus fikrini oluşturan ve *sembolik* bir kaynak olarak görülen geçmişin bireysel ve toplumsal temsilleri, kültürel ve milli kimliği oluşturucu ve güçlendirici bir rol oynayabilir.

Kiper tarihsel-kültürel mirası, geçmiş ile gelecek arasında bağ kuran, kuşaklar arası iletişimi sağlayabilen; bir yere, bir ulusa, bir kültüre ait olma duygusunu geliştirerek kimlik sorununu çözebilen; yenilenemez, sınırlı kaynak niteliğindeki değerler olarak görmektedir (Kiper, 2004). Bu miras değerleri toplumdaki farklı birey ve gruplar arasındaki birlik ve bütünlüğün kurulmasında ve devamlılık duygusunun sağlanmasında bir araç haline gelebilir.

Mirasın tanımlanmasına “toplumsal” bir bakış açısı sunan yukarıdaki ifadeye ek olarak, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’te, “*Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke*” şeklindeki tanımlama da farklı bir perspektif sunmaktadır. Burada kavramın, çoğunlukla *ekonomik* kaynağa referans olan karşılıklarından farklı olduğu düşünülen “kalıt” kelimesi ise günümüz Türkçe’inde kullanılır olmuştur. Necati Cumalı’nın, “*Senin İçin Ey Demokrasi*” kitabındaki “*Toprakları üzerinde gelmiş geçmiş eski insancıl kalıtını özümlemişti.*” ifadesinin, çeşitli miras yaklaşımlarını özetler nitelikte olduğu söylenebilir. Bahsedilen “Kalıt” tanımının, bireyin kendi toprak sınırları içerisinde, daha önceki kuşaklar tarafından oluşturulan tüm öğeleri, edinilmiş olan bilgileri ve insan ile ilişkili tüm eylemleri, özetle kendi kültürüne ait topyekûn oluşumları miras olarak görüp, korumanın ve kendi öz malı durumuna getirmenin uygun bir kullanımı olarak gösterilebilir (Cumalı, 1976).

3.2.2. Korumaya karşı modern

“Aynı ırmaklara gireriz ve girmeyiz. Biziz ve biz değiliz.”

Herakleitos

Modernite/Modern Hareket, kendisinden önce var olan eski ürünlerin varlıklarına, biçimlerine, ifade kalıplarına ilişkin aidiyetlerin sorgulanabilir yönünü ortaya çıkarmıştır. Modernizmin sorgulamaya itici bir güç olarak görülmesi, modernistlerin kendinden önceki alanlardan farklı bir dil önerdikleri ve bu doğrultuda yenilik arayışı içinde oldukları anlamına gelmektedir. Hâlbuki “Yeni”yi ve “Güncel”i üretme fikri, yalnız modernist ideologlara ait bir yaklaşım değildir; geçmişte de benzer görüşlere sahip kişilerin var olduğu bilinmektedir. Antik döneme ait yenilikçi görüşlere referans gösterilebilecek Herakleitos’un (M.Ö. 5. yüzyıl) *“Aynı nehirde iki kere yıkanılmaz.”* ve bundan 17 asır sonra Mevlana’nın (1207-1273) *“Dünle beraber gitti cancağzım ne kadar söz varsa düne ait, şimdi yeni şeyler söylemek lazım.”* gibi söylemler, farklı dönemlerde çağdaşa yönelme gayreti içinde bulunulduğunu gösterse de, -günümüzde kullanılan anlamıyla- yenilik ve çağdaşlık nosyonlarının çıkış noktasının modern dönem olduğu kabul görmektedir.

1920’lerde Modern Hareketin “Yenileyici” ortamında inşa edilen mimari ürünler, teknolojik gelişmelerin sonucu olan yapısal ilerlemelerin, evrensel tasarım çözümlerinin, modern malzeme kullanımının, işlevselci planlama kurallarının geçerliliğine ve yöre koşullarının reddine dayanmaktadır. Uğur Tanyeli’nin “çağa karşı duyulan sorumluluk” biçimindeki tanımlamasına ve her çağda her toplumun kendine özgü mimarlık anlayışının oluştuğu fikrine dayanan modern mimarlık ürünleri ve yapılı çevre, tarih eleştirisiyle, geçmişten gelen mimari birikimleri yok sayarak oluşmaktadır (Kayın, 2007).

Bu kapsamda, modern mimarlık ürünleri, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkışında, geçmişte var olana karşı tepkisel yaklaşımları ve koruma anlayışına zıt “yok edici-yıkıcı” pratikleri olanaklı kılarken, aynı yüzyılın sonlarına doğru bu ürünlerin

korunmasının söz konusu olmasıyla, modern mimarlık ve koruma alanı arasında sorgulayıcı bir ortam oluşabilmektedir.

Bu noktada Marshall Berman'ın "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor" isimli kitabında yer alan "*Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi.*" şeklindeki ifadesi modernliğin yeni bir uluslararası üslubu ve kültürü olası kıldığı fikrini desteklemektedir (Berman, 2004, Çev: Altuğ ve Peker). Bu yaklaşımda da görüldüğü üzere, geleceğe yön verecek yenilikler, kadim olanla yani toplumun hafızasıyla, yaşanmışlıklarıyla, kültürüyle olan ilişkileri, eskisinden farklı bir var oluş iddiasıyla, değiştirmektedir. Dolayısıyla modernlik, sürekli değişimi ve güne uyarlamayı gerekli kılarak geleceğe bakmayı amaçlamaktadır. Modern mirasın önemine dair farkındalıkların, ilerlemeci anlayışların ve kaybedilmekte olanlar ya da kaybedilme ihtimalleri taşıyanların beraberinde olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla modernlik, yeni gelenle (gelecekle) ilişki kurmanın ötesinde, eski olana (geçmişe) karşı ürettiği eleştirilerle, kendisinin korunması konusunda -genel kabulün aksine- destekleyici bir ortam oluşturmaktadır.

Benzer şekilde koruma eylemi de geçmişi yok eden ya da mevcudu yok etme ihtimali taşıyan tehditler gündemde iken söz konusu olabilmektedir. Modernliğin yenilik ve gelecek vurgusu yanında bir yandan da geçmişte olanın farkındalığına duyduğu gereksinim, modern mimarlık mirası ve bu mirasın korunması konuları arasında saptanan karşıtlığın ortadan kaldırılabilir yönünü göstermektedir (Altan, 2017).

3.2.3. Eskiye karşı yeni

*“Enerji yoktan var edilemez ve var olan enerji yok edilemez;
Sadece bir şekilden diğerine dönüşür.”*

Termodinamiğin Birinci Yasası

Bir sistem (mimari yapı, canlı organizma, işletme organizasyonu, vb.) uzun zaman dilimi içerisinde yeniliğini koruyacak ve etkin bir biçimde işleyiş gösterecek biçimde tasarlanırsa da bu sistem işlemeye başladığı zamandan itibaren, yıpranmaya başlar. Bu hâli insan örneğinde betimleyen Namık Kemal, *“İnsan her adımını mezardan uzaklaşmak için atar, yine her adımda mezara bir adım daha yaklaşır. Nitekim her nefesini hayatını uzatmak için alır, yine her nefeste hayatından bir nefeslik zaman eksilir.”* olarak nitelendirmiştir (Kemal, 1876). Jane Jacobs’un ise yenilenmeye ve canlandırılmaya ihtiyaç duyulan eski binaların mevcut yetersizliklerini ifade ederken kullandığı *“Onların öldükleri, aslında doğumdan (ilk yeni halden) itibaren öldükleri ama ceset kokmaya başlayana (eskilik başat faktör olana) kadar kimsenin bu durumu bu kadar fark etmediği”* vurgusu dikkat çekmektedir (Jacobs, 1992).

“Eski” ve “Yeni” kavramlarının tartışılmasında, yukarıdaki farklı görüşlerde de görüldüğü gibi, bu kavramların mutlak bir gerçeklik olarak kabul edilmemesi gerektiği söylenebilir. “Mutlak Yeni” tarifinde eskinin, “Mutlak Eski” tarifinde de yeninin var olabilme olanağı bulunmaması halinde, bu iki kavramın birbiri ile mutlak bir karşıtlığı olduğu anlamına gelir ki, pratikte bunun karşılığını bulmak güçtür.

Bir endüstri yapısı orijinal kullanımını devam ettiremeyecek hale gelmesi durumunda bir taraftan “Eski” (modası geçmiş) olurken; kullanılabilirliğine kıyasla daha uzun süre ayakta kalmasıyla diğer taraftan başka kullanımlar ve özneler için “Yeni” hâl olarak tanımlanabilir. Benzer yaklaşım ile Jacobs, bir şehirde var olan yerleşik formların kullanılmasının gerekli olduğunu ve bunun yarattığı potansiyellerden *“Eski fikirler bazen yeni binaları kullanabildiği gibi, yeni fikirler de eski binaları kullanmalı”* şeklinde bahsetmektedir (Jacobs, 1992).

Bu fikirden hareketle, çalışmada, birbirinden ayrıştırılabilen fakat ayrılamayan yönüyle karşılıklı tamamlayıcılık özelliği gösteren “Eski” ve “Yeni” kavramlarının kullanım biçimlerini saptamakla, bunların anlamsal olarak farklılığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın odağını oluşturan endüstri yapıları, bahsedilen kavramların kullanım türleri açısından oluşabilecek değişkenliğin göstergesi olarak düşünülmüştür. Tarihin erken çağlarından veya modernizmden günümüze kalan endüstriyel bir yapı eskimiş olarak görülürken, yakın zamanda inşa edilmiş, az kullanılmış endüstriyel bir yapı yeni olarak kabul edilmektedir. Bu genel kabul, eski ve yeni olarak nitelendirmenin, büyük oranda niceliksel veriler (zaman boyutu, fiziki yeterlilik, yapısal bütünlük, görünüm) üzerine kurulu indirgemeci yaklaşımın bir sonucu olarak görülebilir.

Öte yandan fiziksel olarak eskime sürecindeki endüstriyel bir yapıyı yeniden değerlendirme girişiminin, endüstriyel kalıntı ile ilişkilendirilen eski ve yeni kavramların teoriksel/pratiksel karşılıkları bağlamında ele alınması, bahsedilen endüstriyel kalıntıya yeni bir hayat verme (yenileme), “yeni” programın, eskime halinin aksettiği -teorik olarak- “eski” kabuğu yok saydığı ve artakalan fiziksel varlığı mutlak surette sonlandırdığı bir müdahaleye uzanan uç bir duruma da yol açabilir.

Diğer taraftan, endüstriyel kalıntıyı mutlak ölçüde olduğu gibi tutma (koruma), teorik olarak “eski” kabuğun, herhangi “yeni” bir programın dönüştürücü etkisinden bağımsız tutularak fakat zamanın farklılaştırma gücüne teslim edilerek, olduğu haliyle bırakıldığı ve zamanla, ilk kabuk halinden de kendiliğinden uzaklaştığı bir diğer uç durumu oluşturabilir.

Oysaki endüstriyel kalıntının yeniden değerlendirilmesinde kabul edilebilir olan; eskiyi (olduğu gibi) mutlak koruma ve eskiyi (tamamen yok eden) mutlak yenileme arasındaki ikili karşıtıktan uzaklaşmak, her iki mutlak uç arasında seçmek yapmak yerine aralarında uzlaşımsal bir bağlantı sağlamak olmalıdır (Şekil 3.2.).

önemli ifadeleri olarak, geçmişi bugüne taşıyan tarihi kayıtlar aracılığıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla Endüstriyel Miras olarak nitelenen mekânların fiziksel ve sembolik değerlerine “Yer Ruhü/Yer Hissi” (Genius Loci) penceresinden bakıldığında, bu mekânların hem endüstrinin tarihsel, mimari ve kültürel açıdan zenginliklerinin hem de topluluklar içindeki sosyal dinamiklerin izlerini yansıttıklarını söylemek mümkündür (Moshaver, 2011).

Çağdaş ve gelecek manzaralar için geçmiş izlerin anlamlı ve değerli bulunabilirliği yönündeki bakış açısı, kalıntıların maddi ve manevi boyutlarını, farklı bir perspektiften inceleme ve koruma yaklaşımını oluşturabilir. Böylelikle zamansal ve mekânsal boyutta birleştirici bir rol oynayan Endüstriyel Miras alanları, çoklu zaman katmanları ve kültürel aktiviteleri temsil etmelerinden dolayı buldukları mekânların ve o mekânların aidiyetine sahip insanların kimliklerinin bir parçası olarak görülebilirler (Loures,2008).

3.3. Nasıl Korumak? : Endüstriyel Mirasın Yeniden Değerlendirilme Sürecindeki Yaklaşımlar

“İnsanlar belirli biçimde bina inşa ediyorlar çünkü belirli bir biçimde düşünüyorlar; belirli bir biçimde düşünüyorlar çünkü belirli biçimde inşa ediyorlar.”

U. Eco

Yapılı bir çevrenin, tasarım, inşa, kullanım, eskime, yenileme ve yıkılma/yıkım aşamalarını içeren yaşam döngüsünde, yapılarda iç ve dış arasında bir arakesit olarak, sembol, değer, dil, söylem açılarından çok boyutlu tartışması yapılagelen ve “kabuk” olarak binayı tanımlayan (Düzgün ve Polatoğlu, 2016) temel yapı elemanları genelde sabit kalamamaktadır. Özellikle tarihî ve kültürel miras özellikli yapılarda gerçekleştirilen (yenileme, değişim, güçlendirme, yeniden işlevlendirme gibi) müdahalelerle, ikinci yaşam döngüsü olarak görülebilecek yeni bir aşamaya giren yapıda, kabuğun simgesel temsil ifadesini koruması istendiğinde, genelde yapının ilk tasarım aşamasındaki koşullardan farklı program tercihleri “Eski” kabuk kapsamında değerlendirilir olmaktadır. Mevcut yapılara yapılacak olan söz konusu her müdahale

gerçekte, tüm aşamalarıyla “sıfırdan” mimari tasarımda olduğu gibi, “yeniden” mimari tasarıma da girdi sağlayacak birçok veri alanına sahip “yeni” bir tasarım problemi açığa çıkarmaktadır. Bu problemin sınırları ve kısıtları bir yandan da tasarımcının geçmiş ile diyalog kurabileceği, güncel için cevap bulabileceği ve geleceğe mesaj bırakabileceği, potansiyelli bir durum olarak da algılanabilir.

Çalışmanın konusu olan, “Endüstri mirası kapsamındaki kalıntı mekanların yeniden değerlendirilmesi” bağlamındaki müdahale eylemlerinin ve mimari tasarım yaklaşımlarının ilkelerini tanımlamadan önce, genel rehabilitasyon müdahaleleri konusunda ilgili literatürden yararlanmak gerekmektedir. Belirli bir müdahale yoğunluğu gerektiren yapılar ya da alanlarla ilgili olarak önerilen herhangi bir eylemin hangi müdahale biçimiyle ilişkisinin olduğu saptamasına imkân sağlamaktadır.

İlgili literatürde, uygun müdahalelerin seçimi için gerekli görülen eylemlerin oluşturduğu yelpaze, olası farklı etkileri açısından geniş bir aralığı sunduğu için, müdahale yaklaşımlarının tasnifine ihtiyaç duyulmuştur. Birçok farklı araştırmacı gruplarca (Douglas 2006, Fielden 1982; Henket, 1986; Roders, 2006) ve uluslararası koruma kurumları (UNESCO, ICOMOS, ICCROM, vb.) tarafından çıkarılan tüzük ve belgelerde, anılan sınıflandırmalar farklı biçimlerde ifade edilmekle birlikte bu tez çalışması için, Pereira Roders’ın, yoksunluktan başlayıp yıkıma kadar uzanan, iki mutlak temele dayanan ve müdahaleleri dereceler, seviyeler ve ölçekler halinde düzenleyen ve sistematikleştiren sınıflandırması (Roders, 2007) uygun bir çerçeve olarak görülmüştür. Bu yaklaşımın tercihinin gerekçesi olarak, Endüstri Miras yapılarında görülen müdahalelerin bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesine imkân tanıyabileceği düşüncesi gösterilebilir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Müdahale dereceleri, seviyeleri ve ölçeklerinin özeti. (Rodgers, 2007'den uyarlama)

Referanslar	1	2	3	4	5	6	7
Fielden (1982)	Prevention (Önleme)	Preservation (Muhafaza)	Consolidation (Sağlamlaştırma)	Restoration (Restorasyon)	Rehabilitation (Rehabilitasyon)	Reproduction (Röprodüksiyon)	Reconstruction (Yeniden İnşa)
ICOMOS (1983)	Preservation (Muhafaza)	Period Restoration (Dönem Restr.)	Rehabilitation (Rehabilitasyon)	Period Reconstruction (D.Yeniden İnşası)	Redevelopment (Yeniden Geliştirme)	-	-
Henket (1986)	Cleaning (Temizlik)	Maintenance (Bakım)	Renovation (Yenileme)	Rehabilitation (Rehabilitasyon)	Demolition (Yıkım)	New Construction (Yeni İnşaat)	-
ICOMOS (1992)	Non-intervention (Müdahale Yok)	Maintenance (Bakım)	Stabilisation (Stabilizasyon)	Repair (Tamir)	Restoration (Restorasyon)	Reconstruction (Yeniden İnşa)	Adaptation (Adaptasyon)
Douglas (2006)	Preservation (Muhafaza)	Conservation (Koruma)	Refurbishment/ Rehabilitation (Rehabilitasyon)	Renovation (Yenileme)	Remodelling (Yeni Model Uygulama)	Restoration (Restorasyon)	Demolition (Yıkım)
Douglas (2006)	Prevention (Önleme)	Preservation (Muhafaza)	Consolidation (Sağlamlaştırma)	Renovation (Yenileme)	Restoration (Restorasyon)	Reproduction (Reprodüksiyon)	Reconstruction (Yeniden İnşa)
P.Rodgers (2006)	Deprivation (Yoksunlu)k	Preservation (Muhafaza)	Conservation (Koruma)	Restoration (Restorasyon)	Rehabilitation (Rehabilitasyon)	Reconstruction (Yeniden İnşa)	Demolition (Yıkım)

Bu çerçevede ikiliğin bir kutbu olarak yoksunluk (deprivation), endüstriyel kabuğu değerlendirmek yerine; zamanla işlevsizleş(tir)me, zamanla yetersiz kalma ya da kalıcılığının sonsuza dek devam edememesi gibi kabullerle, aynı kabuğu olduğu haliyle sahipsiz bırakılmaya ve terk edilmeye zorlayabilir. Yıkım (demolition) ise, terk edilen kabuğun kesinlikle hiçbir hükmünün kalmadığı bir durumda, tercih edilebilir ve kabul görebilir bir müdahale olmaktadır. Müdahalenin diğer uç kutbu olan bu tercihin, en son ve en şiddetli hali olduğu söylenebilir çünkü geride yeniden değerlendirilecek hiçbir şey arta kalmamaktadır.

Binaların yeniden kullanımları halinde, çeşitli müdahale biçimlerini, eylemlerini ve uygulamalarını tanımlamak için uluslararası literatürde birbiriyle bağlantılı fakat farklı anlamları içeren birçok kavram bulunmaktadır. Türkiye’de mimarlık mirasının korunması konusunda, genelde, niteliksel müdahalelere hak ettiği önemin verilmediği ve mevcut olanı muhafaza etmeye yönelik yaklaşımların hâkim olduğu tercihlerden söz edilebilir. Literatürde, müdahalelerin eylem yelpazesi aralığını ifade etmede kullanılan terimlerin çokluğunu (53 adet) “re” listesi ile göstermek olanaklıdır (Rodgers, 2007) (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. “RE” taksonomisinin kapsamı. (Rodgers, 2007’den uyarlama)

01	Reallocation (<i>Yeniden Tahsis</i>)	28	Remodel (<i>Yeniden Modelleme</i>)
02	Rearrangement (<i>Düzenlenme</i>)	29	Renaissance (<i>Rönesans</i>)
03	Rebirth (<i>Yeniden Doğuş</i>)	30	Renewal (<i>Yenilenme</i>)
04	Rebuilding (<i>Yeniden İnşa</i>)	31	Renovation (<i>Yenileme</i>)
05	Reconstruction (<i>Yeniden Yapılanma</i>)	32	Reordering (<i>Yeniden Sıralama</i>)
06	Recovery (<i>Kurtarma</i>)	33	Reorganization (<i>Yeniden Org.</i>)
07	Recostitution	34	Repair (<i>Tamir</i>)
08	Recuperation (<i>Rekreasyon</i>)	35	Repetition (<i>Tekrarlama</i>)
09	Recycle (<i>Dönüşüm</i>)	36	Replacement (<i>Değiştirme</i>)
10	Redecoration (<i>Tadilat</i>)	37	Replenishment (<i>Malzeme Yenileme</i>)
11	Redeployment (<i>Yeniden Düzenlenme</i>)	38	Reposition (<i>Yeniden Konumlandırma</i>)
12	Redistribion (<i>Yeniden Dağıtım</i>)	39	Repossession
13	Reduce (<i>Azaltma</i>)	40	Reprocess (<i>Yeniden İşleme</i>)
14	Re-enactment (<i>Yeniden Canlandırma</i>)	41	Reproduction (<i>Reprodüksiyon</i>)
15	Re-establishment (<i>Yeniden Kurulma</i>)	42	Reshuffle (<i>Tekrar Karıştırmak</i>)
16	Refil (<i>Doldurma</i>)	43	Restitution (<i>Restitüsyon</i>)

Tablo 3.2. (Devamı)

17	Reformation (<i>Devrim</i>)	44	Restoration (<i>Restorasyon</i>)
18	Refunction (<i>Yeniden Fonksiyon</i>)	45	Restructure (<i>Yeniden Yapılandırılma</i>)
19	Refurbishment (<i>Yenileme</i>)	46	Resurgence (<i>Canlanma</i>)
20	Regeneration (<i>Yenilenme</i>)	47	Retention (<i>Tutma</i>)
21	Rehabilitation (<i>Rehabilitasyon</i>)	48	Retrieval (<i>Geri Alma</i>)
22	Reinforcement (<i>Güçlendirme</i>)	49	Reuse (<i>Yeniden Kullanım</i>)
23	Reinstallation (<i>Yeniden Yükleme</i>)	50	Revamp (<i>Canlandırma</i>)
24	Reinstatement (<i>Eski Haline Getirme</i>)	51	Revitalization (<i>Yeniden Canlandırma</i>)
25	Rejuvenation (<i>Gençleştirme</i>)	52	Revival (<i>Canlanma</i>)
26	Rekinding	53	Revivification (<i>Yeniden Canlandırma</i>)
27	Relocation (<i>Yer Değiştirme</i>)	54	Re...

“Re” (yeniden) niteleme ön adı ile müdahalenin özelliğini tanımlayan eylem listesi, “Tutma (Keep)”, “Değiştirme (Change)”, “Yok Etme (Destroy)” ve “Geri Döndürme (Return)” başlıkları altında ele alınabilen birkaç geniş kategoride sınıflandırabilmektedir (Canaran, 2009) (Tablo 3.3).

Tablo 3.3. Geniş Kentsel Müdahale Kategorileri (Canaran, 2009'dan uyarılama)

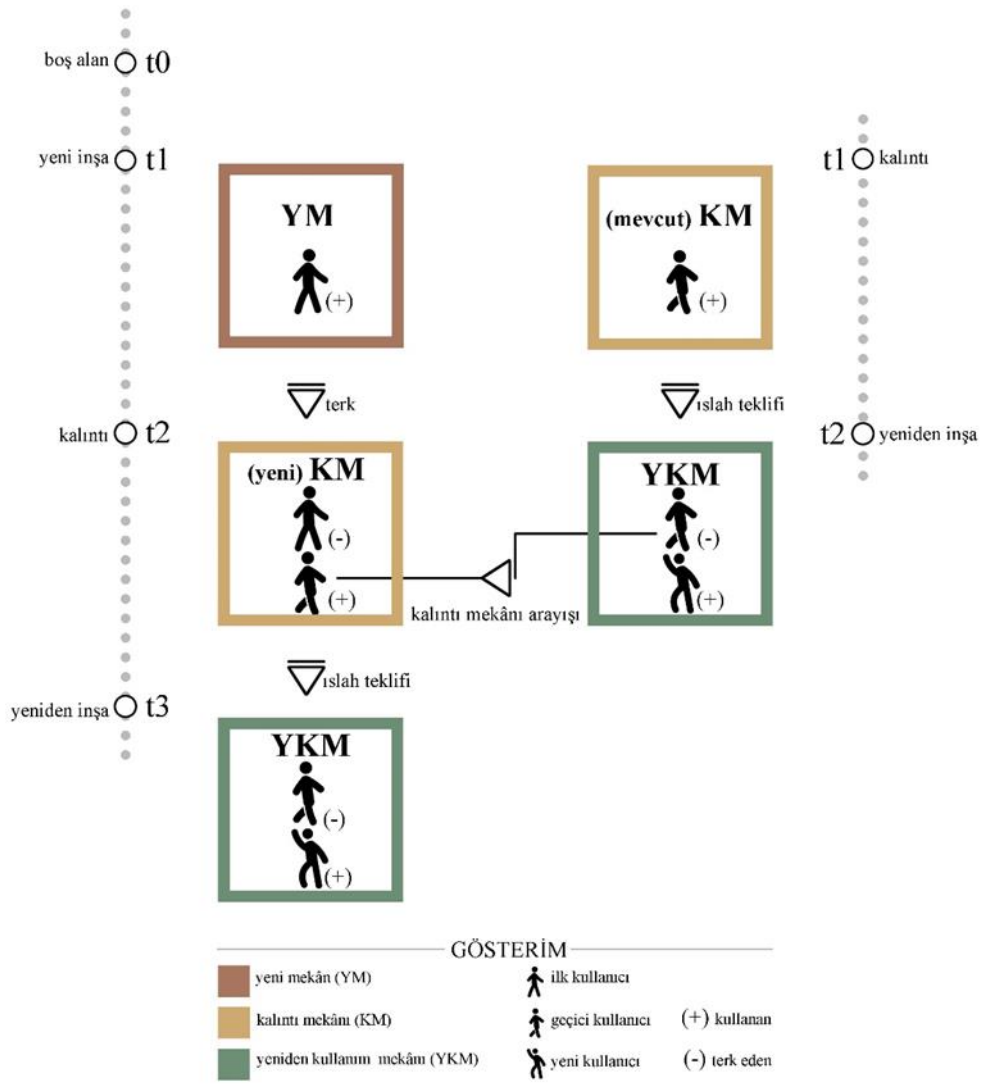
Keep (<i>Tutma</i>)	Change (<i>Değiştirme</i>)	Destroy (<i>Yok Etme</i>)	Return (<i>Döndürme</i>)
preserve (<i>muhafaza</i>)	restore (<i>onarmak</i>)	repair (<i>onarmak</i>)	dismantle (<i>sökmek</i>)
save (<i>kurtarmak</i>)	rehabilitate (<i>iyileştirmek</i>)	redevelop (<i>yeniden geliştirmek</i>)	demolish (<i>yıkma</i>)
protect (<i>korumak</i>)	revive (<i>canlandırmak</i>)	stabilize (<i>dengelemek</i>)	tear down (<i>sökmek</i>)
record (<i>kaydetmek</i>)	transform (<i>dönüştürmek</i>)	modify (<i>değiştirmek</i>)	eliminate (<i>yok etmek</i>)
conserve (<i>korumak</i>)	recycle (<i>dönüştürmek</i>)	consolidate (<i>güçlendirmek</i>)	remove (<i>kaldırmak</i>)
rescue (<i>kurtarmak</i>)	rebirth (<i>yeniden doğmak</i>)	renew (<i>yenilemek</i>)	raze (<i>ortadan kaldırma</i>)
	revitalize (<i>canlandırmak</i>)	renovate (<i>yenilemek</i>)	
	convert (<i>dönüştürmek</i>)	move (<i>taşınmak</i>)	
	reuse (<i>yeniden kullanma</i>)	remodel (<i>değişiklik yapmak</i>)	

3.3.1. Tutma / Olduğu gibi muhafaza (keep)

Terk edilmişlik sonrası artakalan ve çürümeye başlayan bir kabuk, müdahalesiz bir biçimde kendi harap haline bırakıldığında, doğa ve serbest kullanıcılar için -mekânın sakini olduğu fakat asıl sahibi olmadığı- geçici sahiplik durumlarına uygun bir ortam sağlamaktadır. Özgün tasarımda ortaya konan mekân gerçeklerinin ve mekân tasarım dinamiklerinin değişimini ve gerilimini tetikleyen ve olağan koşulları aşkın bir dönüşüm yaşanmasını sağlayan bu geçici sahiplik durumları, çoğu zaman kentsel dokuda olağandışı durumlar oluşturmaktadır. Çevre şartlarını ve bağlamı dışarıda bırakarak, yalnızca kabuğun kendini imha etmesine olanak tanıyan, “Olduğu haliyle koruma / tutma (keep)” anlayışı, ilgili kentsel alanın tarihsel geçmişini ifade etmede de tek başına yeterli görülmemektedir (J.Hume 1987, Kıraç 2001). Bu müdahale(siz) yaklaşımıyla, terk edilmiş ve atıl bırakılmış endüstriyel kabuğun, -tozuyla, toprağıyla- olduğu gibi bırakılması, hiçbir şeye dokunulmaması ve olduğu gibi muhafaza edilmesi savunulmaktadır.

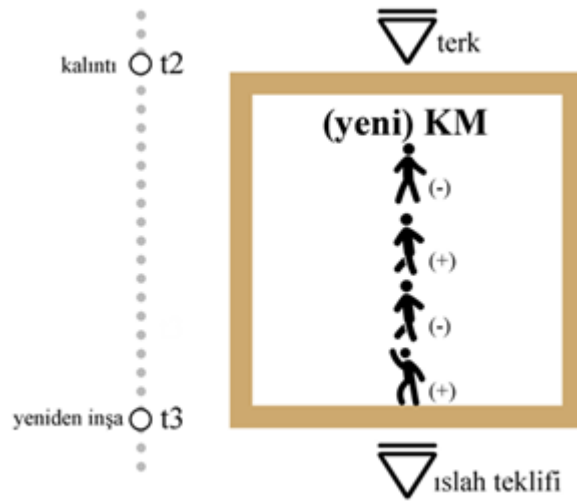
Kentin herhangi bir alanında yeni bir yapı inşa edilirken, çeşitli gruplar (madde bağımlısı, evsiz, sanatçı, doğa vs.) bu yeni yerleşimin dışında ve genelde bir başka kalıntı mekânında devam eden geçici bir yerleşim türü olarak aktif olabilir. Bahsedilen bu grubun, içinde yer aldıkları kalıntı mekânının geçici ev sahipliği durumunun ortadan kalkması sonrası ise serbest eylem gücünü ortaya çıkaracak başka kalıntı mekânı arayışı söz konusu olabilir. Bu noktada, söz konusu (yeni) yapının da çeşitli sebeplerden dolayı kent içerisindeki kalıntı mekânlarından biri olmasıyla beraber, (yeni) yapının zaman içerisinde terk edilen bu dönüştürücü gücü ile anılan grubun yeni kalıntı mekânı arayışı ilişkili olabilir.

Şayet, -tutma / olduğu gibi muhafaza etmenin aksine- terk edilen mevcut kalıntı mekân için sunulan ıslah teklifleri, aslında kalıntıyı zamanla kuşatmış çevredeki diğer yapıların programlarına benze(t)me çabası olarak görülürse, kalıntıda yaşanan (yukarıda bahsi geçen) serbestiyet ve farklılıklar da geçerli bir işlev olmaktan çıkabilir. Böylelikle buraların geçici kullanıcıları, yeniden bir yer değişiminin, hareketin ve oluşun içerisinde yer alabilir (Şekil 3.3.).

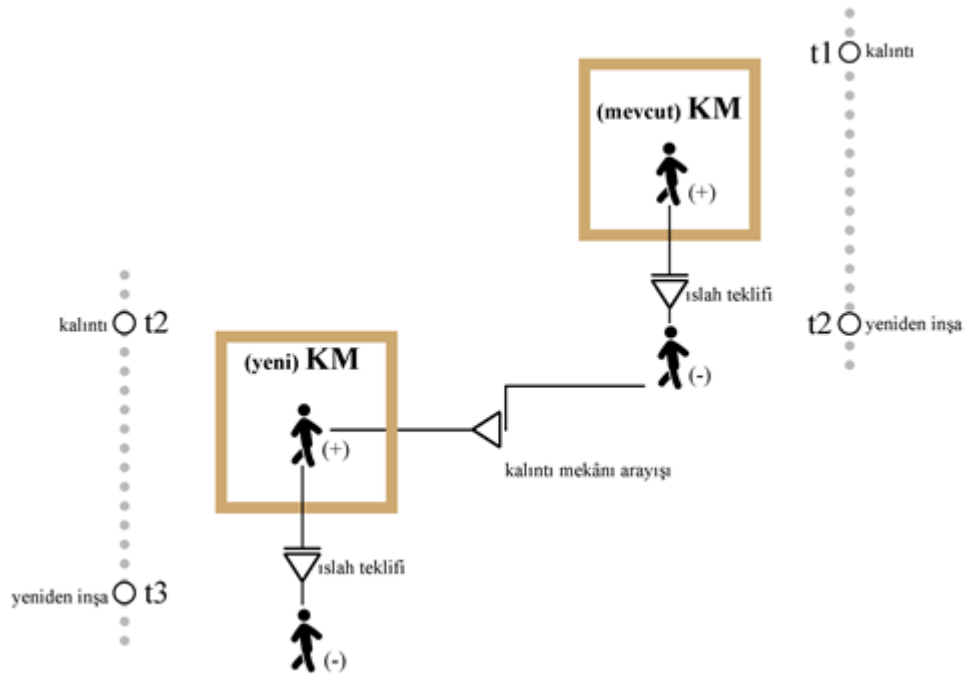

Şekil 3.3. Yeni/Kalıntı/Yeniden kullanım mekânları ile kullanıcıları arasındaki ilişki

Bu bakımdan, devinimin birden fazla ve farklı nitelikteki kalıntı mekânı arasındaki harekette veya aynı kalıntı içindeki birden çok ve farklı özellikteki kullanıcı hareketliliğinde gerçekleşebilirliği, söz konusu devinimin, bir taraftan; sürekli nitelik değiştiren aynı kalıntı (-yeni- KM) mekânındaki farklı kullanıcıların aksiyonunda (Şekil 3.4.), diğer taraftan; aynı (geçici) kullanıcıların birbirinden farklı özellikli kalıntılar (-mevcut KM ve -yeni- KM) arasındaki yer değiştirmelerinde (Şekil 3.5.) görülebilir.

Şekil 3.4. Aynı kalıntı mekânındaki farklı kullanıcıların aksiyonu

Şekil 3.5. Farklı kalıntı mekânları arasındaki aynı (geçici) kullanıcı aksiyonu

3.3.2. Değişirme (change)

Endüstriyel kalıntı mekânını değiştirmeye yönelik müdahaleler, eklemeler yapma, yeni işlevle yeniden kullanıma açma, dönüştürme gibi alt başlıklar aracılığıyla incelenebilir.

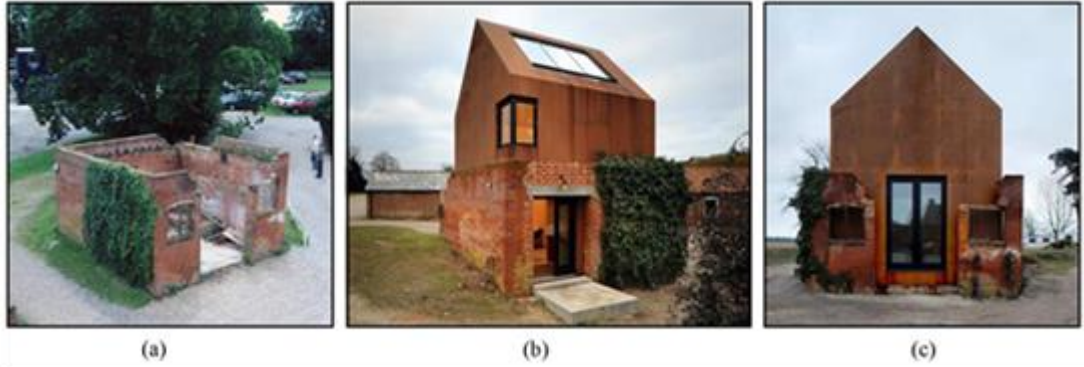
Eklemeler yapma: Yeni bir estetik görünüm, ilave mekânsal hacim ya da tamamlayıcı bir işlev gerektiğinde, mevcut olana yeni bir bölüm veya uzantı eklemek gerekebilir. Eklemeler sırasında, mevcut kabuk fiziksel olarak eski olarak kabul gördüğünden, değişime ya da yenilenmeye ihtiyaç duyabilir. Ekleme stratejisiyle yeniden kullanımda ve düzenlenmede öne çıkan yapılara, dönüşüm projesini Herzog & De Meuron'un hazırladığı Madrid'deki Caixa Elektrik Santrali örnek verilebilir Dıştaki tuğladan yapılan tarihi kabuk, mümkün olduğu derecede olduğu haliyle tutulmuş ve üzerindeki mevcut alt pencereler işlevsizleştirilmiştir. Bu yenilenme kabuğa yeni bir yüz verirken, mevcut pencereler -bir gün kapatılmak üzere tasarlanmadıkları için- kabuk yüzeyinde eski yara izleri olarak kalmıştır. Estetik görünüm ve ilave mekânsal hacim için gerekli eklerin paslanan çelik bir örtü ile tasarlanması ise eski kabuğun yaşlı haline uyum sağlamaktadır (Öztoprak, 2018). (Şekil 3.6.).

Şekil 3.6. Caixa Elektrik Santrali (a) yeniden kullanım öncesi (URL-9, 2019), (b) yeniden kullanım sonrası (URL-10, 2019)

Ekleme stratejisiyle yeniden kullanıma ve düzenlemeye uygun bir başka örnek olarak “Dovecote Studio” isimli proje verilebilir. İngiltere'deki Suffolk sahilindeki eski terk edilmiş endüstriyel binaların içindeki bir sanat ve müzik kurumu olan Snape Maltings kampüsünde tasarlanan bir projede, sanatçılar için bir stüdyoya dönüştürmek üzere, mevcut tuğla dovecote (güvercinlik) yapı kalıntısının içerisine, bir vinç ile bir korten çelik hacmi yerleştirilmiştir. Projede görev alan mimarlık firması Haworth Tompkins projede, yeni yapılanmaya başlamadan önce mevcut kalıntının dengelenmesi için yalnızca gerekli olan minimum tuğla tamiri yapıldığını, çürüyen

mevcut pencerelerin eski hallerinde bırakıldığını ve Dovecote üzerinde büyüyen bitki örtüsünün doğal bir yaşlanma ve bozulma sürecine devam edebilmesi için korunduğunu ifade etmektedir (Şekil 3.7.) (Url 11).

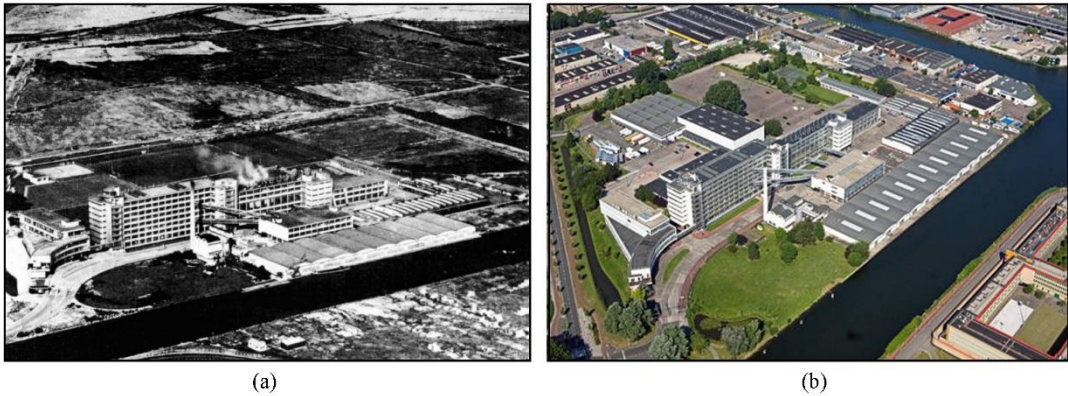

Şekil 3.7.(a) Mevcut tuğla dovecote yapı kalıntısı, (b) ve (c) Dovecote Studio, Madrid, Haworth Tompkins (URL 11, 2019)

Yeni Bir İşlevle Kullanıma Açma: Endüstriyel kalıntı mekânların değerlendirilmesinde gösterilen temel tutum, uygun müdahaleyle sağlanan korumada olduğu kadar, koruma ile gelen yeniden kullanımı sağlayacak “Yapma bilgi ve becerisi”nin de (Know-How) sürece nasıl dâhil edilebileceği konusunda da önem kazanmaktadır (Saner, 2012). Çünkü anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir (Venedik Tüzüğü Madde 5). Bu anlamda, geçerli bir mevcut/yeniden kullanılabilirlik, yapının korunmasının işlerlik kazanması için bir gereklilik olmaktadır. Bu da bir yapının (aynı, benzer ya da farklı biçimde) işlevsel kullanımının sürdürülebilirliğini sağlamadan, kendisinin korunmasının olanaklı olamayacağını göstermektedir.

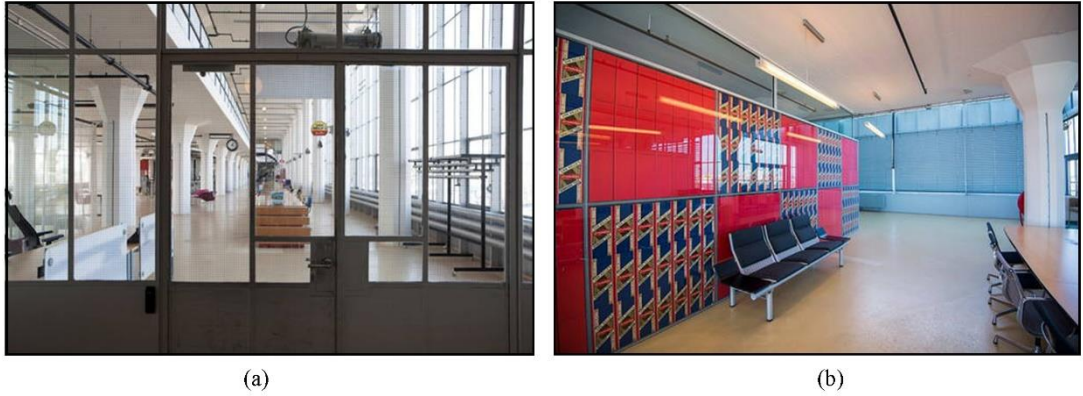
Endüstri mirası yapılarını, yeniden işlevlendirme yoluyla koruma örneği olarak, Van Nelle Tütün Fabrikaları'nın tekil yapı ölçeğindeki nitelikli dönüşümüyle yeniden canlandırılması verilebilir. Rotterdam'da bulunan bu fabrika, Makine Çağı'nın ruhunu temsil eden ve modern mimarlık akımının dikkat çeken bir örneği olarak, 1925-30 yılları arasında mimar Leendert van der Vlugt tarafından inşa edilmiştir. Bir fabrika sokağının çevresinde düzenlenen ve tütün, kahve, çay için üç üretim kesitine bölünmüş uzun ve dikdörtgen biçiminde hacimlere sahip tesisin yerleşimi, kendi zamanı içinde de yeni anlayışlara cevap vermek üzere sürekli olarak uyarlanmıştır. Bu uyarlamalar

sırasındaki planlanmamış gelişmelerin, yapı grubunun en tipik imgelerini oluşturmuş olması da dikkat çekmiştir. Sahip olunan tüm bu niteliksel özellikleriyle, yapı grubunun yeniden değerlendirilme projesinde, günümüz Bilgi Çağı'nın ihtiyaç duyduğu güncel mekân anlayışına uygun bir ortam oluşturmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mekânlar, eski ve yeni arasında diyalog sağlayabilen bir karaktere sahip olacak ve dinamik ve esnek yapısıyla, değişen ihtiyaçlara uyumlanabilecek bir aktiviteler bütünü olarak ele alınmıştır. Bu anlayışla, yeniden işlevlendirilen yapı grubuna modern toplumun gereksinimlerine yönelik fonksiyonlar yüklenmiş, tarihi fabrikada medya, iletişim, mimarlık gibi hizmetlere yönelik üretim mekânları da oluşturulmuştur. Van Nelle Tütün Fabrikası'ndan, Van Nelle Tasarım Fabrikası'na dönüştürülen bu süreçte, müdahalelerin iç ve dış mekân karakterini ve bütünlüğünü mümkün olduğunca bozmayacak biçimde ve nitelikte yapıldığı söylenebilir (de Jonge, 2002). (Şekil 3.8.) .

Şekil 3.8. Van Nelle Fabrikası (a) ilk yapım yılları (URL 12, 2020), (b) 2005 yılı (URL 13, 2019)

Endüstri mirasının korunarak sürekliliğinin sağlanması noktasında, endüstri yapısının kendisi, çevre peyzajı, donatıları ve yapının görüş çizgisindeki bağımsız konumu bütüncül şekilde ele alınmıştır. Yapı grubuna yönelik mekânsal müdahaleler, var olanın özünü bozmadan onu değiştiren ve ona eklenen bir yaklaşımla, özgün dokuya zarar vermeyen şekilde yapılmıştır. Yapının cam ve çelikten oluşan orijinal cephesi ile iç mekândaki tavan ve karakteristik görümlü mantar şekilli kolon başlıkları gibi birçok noktası özgün haliyle bırakılarak korunmuştur (Şekil 3.9.).

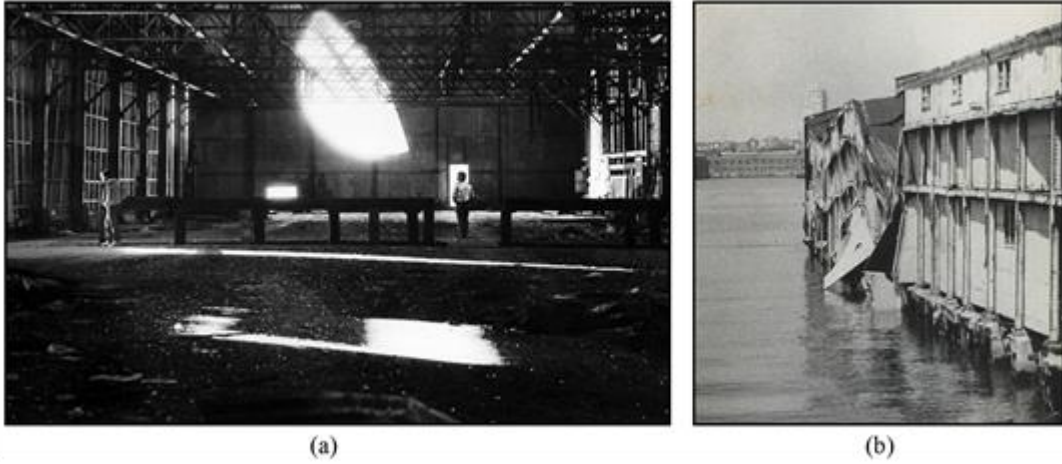
Şekil 3.9. Van Nelle Fabrikası'nda bütüncül koruma anlayışı (a) orijinal mantar şekilli kolon başlıkları, (b) orijinal tütün ambalajlarının sergilendiği bölüm (URL 13, 2019)

Dönüştürme: Bir kalıntı mekânı kabuğunu, restorasyondan farklı olarak dönüştürmek, eski kabuk elemanlarının kısmen ayrıştırılması ya da tamamen çıkarılması sonrası yeni bir yüz elde etme gayretinde bulunma ve alternatif bir farkındalık yaratma olarak ifade edilebilir. Eski kabuğa yapılan mekânsal müdahalelere dair farklı olası durumlar için, Gordon Matta Clark'ın 1970'li yıllardaki mimari çalışmalarına yer verilebilir. Clark çeşitli sebeplerle terk edilmiş ve hâlihazırda yıkılacak olan eski yapılar üzerinde, kesip biçme işleminin farklı tekniklerini ve biçim dillerini kullanarak ve kendi deyimiyle, “Derin Metaforik Yarıklar” yaratarak onları değiştiren ve başkalaştıran müdahalelerde bulunmakta, bunların her yapıya özgü olmasını amaçlamaktadır. Artakalan mevcut yapıları, hatırlatıcı bir gösterge, bir direniş alanı veya bir deney sahası olarak kullanarak, söz konusu yapılara, güncel kullanım değeri yerine psikolojik bir bağlam kazandırma amacı taşımaktadır (Yarımbaş, 2015).

Matta Clark'ın örneğinde görüldüğü üzere, yeniden işlevlendirme, yalnızca yapılara yeniden kullanım sunan diğer örneklerin gerekçeleri (yaygın güncel ihtiyaçlar, bilindik tasarım süreçleri vb.) kapsamında değil, onlardan farklı olarak mimari nesnelere ve temsilleri üzerinden yüzleşme ve bu yüzleşmeyi binalara izinsiz ve işgalci bir biçimde müdahale ederek gerçekleştirme aracılığıyla da nitelik kazanabilir (Bal, 2017).

İlk işlevini kaybetmiş ve bulunmuş bir yapının, alışlagelen bir biçimde ve tamamlanmış son ürün olarak kentli hafızasında yer edinmesinin dışında, bu türden pratiklerle, son yıkıma kadar amacı doğrultusunda işlevsel kalmaya devam edebileceği düşüncesi dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak, liman bölgesinde ihmal ve terk

edilmiş bir antreponun artakalan kabuğuna yaptığı kesik ile zamansallık ve devinim eksenlerinin mekânsal yansımalarını açığa çıkaran "Günün Sonu" (orj. "Day's End") işi verilebilir. Gün içerisinde -dıştaki- mevcut doğal ışığın mekânın içine ulaşan kesitinin farklılığına olanak tanıyan bu müdahale biçimi, gözlemci konumundaki kullanıcıya olduğundan farklı bir deneyim sunmaktadır (Şekil 3.10.)

Şekil 3.10. "Day's End" 1975-86 (a) terk edilen kabukta değiştirme stratejisi, (b) çökmüş depo (URL 14,2020)

Orijinal kullanımları sırasında talep edilen estetik ve işlevsel bütünlükten bağımsız hale getirilen ve -son yıkım anına kadar- yeniden değerlendirmenin alternatif kullanımına ortam oluşturan bu mekânlar, baştan tasarlanmamış bir yaratıcı alanı teşvik etmektedir. Rebecca Solnit, "Field Guide to Getting Lost" adlı kitabında bu yaratıcılığın -mimariden farklı olarak- başka bir alanına, kentsel yıkıntılar ve punk müziğin doğuşu arasında kurduğu ilişkiyle işaret etmektedir. "Yıkıntılar bir kentin bilinçaltı, hafızası, bilinmezi, karanlığı, kaybedilmiş toprakları haline gelir ve kenti yaşanır kılar. Kentsel yıkıntı bir kentin ekonomik hayatının dışına düşmüş bir yerdir ve bir şekilde sıradan üretim ve tüketimin dışına düşen sanat için de ideal bir evdir..." (Solnit, 2005).

Boş alanlar olarak bırakılan kent içi yıkıntı alanları, yukarıda bahsi geçen mekân bazlı etkinlikler aracılığıyla aslında madde bağımlısından evsizine, hukuksuz yıkıma direnen mahalle sakinlerinden sokak sanatçılarına kadar farklı kesimden pek çok insanın varlığına imkân tanıyan karmaşık bir ilişkiler zinciri oluşturmaktadır.

Kontrolsüz iletişimin kurulduğu bu mekânlar, bir süreliğine de olsa, bu türden kullanıcıların fiziksel ve zihinsel yer edinme eylemlerinin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

3.3.3 Yok etme (destroy)

Uzun yıllar boyunca ilk işleviyle hizmet veren ve çeşitli sebepler ile devre dışı bırakılan endüstri yapılarının onararak korunması ve yeni işlevlerle kullanarak yaşatılması için dünya genelinde, süreçlerin tanımlanıp başlatıldığı örnekler ön plana çıkarken, Türkiye’de ise genellikle, bu yapıların ortakalan varlığının göz ardı edildiği ve yeniden değerlendirilecek bir alan olarak görülmediği örneklere rastlanmaktadır.

Terkedilme sonrası bilinçli bakımsızlıkla çökertilerek risk alanları oluşturan ve arkasından da önemli niteliklerini yitirmiş kabul edilerek yerel yönetim tarafından potansiyel rant alanları olarak görülen bu alanları ortadan kaldırma stratejisine Ankara’daki Maltepe Havagazı Fabrikası örnek verilebilir. 1929 yılında inşa edilen, kentin tekno-tarihsel profilinin katmanlarından biri olan ve türünün ayakta kalabilmiş son örneğini oluşturan Havagazı Fabrikası Tesisleri, ilgili dönem kültürünün belgesi olarak görülmeyerek yıkım kararına maruz kalmıştır. Bu karara tepki olarak, 1991 yılında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu üyeleri tarafından kültür varlığı olarak kabul edilme ve 1996 yılında Danıştay kararı ile “üstün kamu yararı” adına hukuksal olarak da koruma altına alınma yönünde tescil kararları alınmıştır. 10 yıl aradan sonra, yapıların kültür varlığı olarak kabul görmesini gerektiren değerler (1991’den beri) hala mevcut olmasına rağmen, tescil kararını alan aynı kurumun (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu) Mayıs 2006 yılında tescil kararı kaldırılması ile fabrika kent belleğinden ve kent kimliğinden silinmiş; anılan kamusal alan, sadece ekonomik kaygı gözetilerek dönüştürülen çok sayıda örnekten biri olarak kayıtlara geçmiştir (Ankara Mimarlar Odası) (Şekil 3.11.).

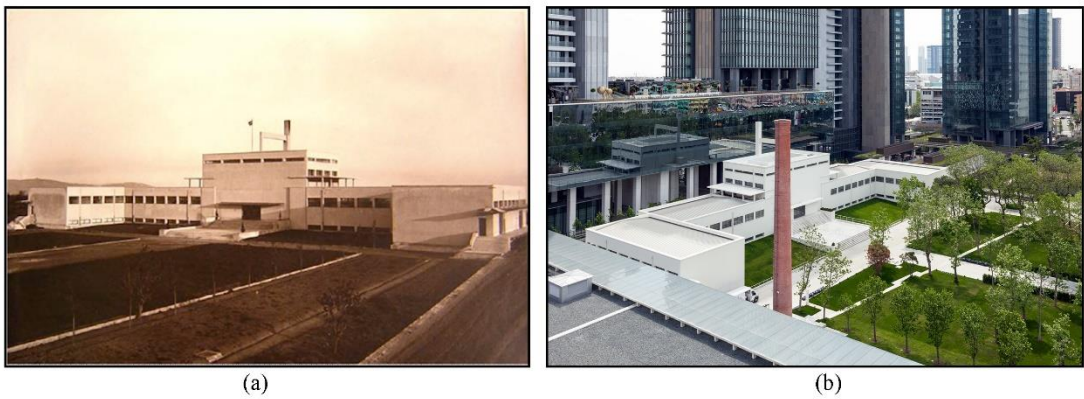
Şekil 3.11. (a) Tarihi Elektrik ve Havagazı Fabrikası URL-15, 2020) (b) 2017 tarihindeki yıkım süreci (URL 16, 2020)

3.3.4. Geri döndürme (return)

Bir önceki müdahale biçimiyle (bkz.3.3.3) ilişkili olan bu müdahale, yeniden yapmayı mümkün kılacak –çelişkili- yasal zeminlerin, kararların ve uygulama süreçlerinin söz konusu olabildiği durumlarda, var olanı korumak üzere bir eylem olarak değil, var olanı yıkıp tekrar yapmayı odak haline getiren bir dönüşüm olarak geçerliliği sorgulanması gereken yaklaşım olmaktadır. Dolayısıyla bu müdahale stratejisi ile olumlu ya da olumsuz ilerleyen ve sonuçlanan mirasın korunması süreci, toplumsal açıdan hâlâ sağlam bir zemin bulanamadığı, evrensel açıdan kabul görmüş koruma kıstasları üzerinde henüz net bir uzlaşma sağlanamadığı her uygulama sürecinde, tesadüfler ve zorunlulukların temel yönlendirici olduğu yönündeki kaçınılmaz tercihlerle sonuçlanmaktadır (Salman, 2019).

Bir endüstriyel binayı, mevcut var olan haliyle değerlendirmek yerine, yıkılacak olan şeyleri yeniden yaratma kararı üzerine geliştirilen uygulama sürecinin tartışılması, Tarihi Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın yıkılması ve alanda tasarlanacak güncel bir kullanım alanı için yeniden inşası üzerinden yapılabilir. 1930 yılında, Fransız bir mimar tarafından o dönem İstanbul'unun çeperinde inşa edilen yapının ve üzerine konumlandığı parselin korumayla ilk kez gündeme gelişi, 1997 tarihinde yapının ve parselinde bulunan ağaçların korunması talebini izleyen süreçte, yapının kendisi değil, parseldeki ağaçlar tescil edilmiştir. Sonrasında, birçok kayıplar yaşamasına rağmen, 2006 yılında Docomomo Türkiye'nin başvurusu üzerine, yapının kendisi de tescil edilmiştir. Tekel İdaresi'nin özelleştirme sürecini takiben, bir süreliğine farklı

programlar için çeşitli müdahalelerle kullanımı sürdürülen yapı için en güncel koruma tartışması, 2012 yılında, alanda tasarlanacak dev proje kompleksi “Quasar İstanbul” için yaşanmıştır. Bu kapsamda Koruma Kurulu’nun onayı ile tescilli yapıya nasıl müdahale edileceği, parselde tescilli bulunan bacanın yerinde korunması, çok zorunlu halde taşınabileceği, önceki dönemlerde yıkılmış olan giriş pavyonunun aslına uygun inşa edilmesi gibi koruma kararları gündeme gelmiştir. Bu kararlar doğrultusunda yapı aynı şekilde yeniden yapılmak üzere 2012 yılında sökülüştür (Salman, 2019) (Şekil 3.12.).

Şekil 3.12. (a) Tarihi Likör ve Kanyak Fabrikası (URL-17, 2020), (b) yeniden inşa sonucu Quasar gökdelenleri ve Pilevneli Sanat Galerisi (URL 18, 2020)

Bu örnekte uygulanan geri döndürme stratejisi, modern mimarlık mirasının sorun teşkil etmeden ve çelişkili durumlara izin vermeden yeniden yapılabilir ve böylelikle korunabilir olduğu yanılığını göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, modern mimarlık ürünleri için korunması gerekenin yapının eskiliği mi (güncel/güncele en yakın hal) yoksa yeniliği mi (ilk inşa hali) olması yönünde önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Bir yandan modern mimarlık ürünlerinin mimarlık dünyasında ilk yapım halleriyle yer alması ve o yapının özgün bağlamını, bu ilk yenilik halinin oluşturması sebepleriyle, yapının ilk haline ve zaman içerisindeki tüm tarihi katmanlaşmanın da tersine çevrilmesi gerektiğini savunan görüşler bulunmaktadır. Bu türden projelerde, yapının faal olduğu kendi zaman diliminde ya da işlevsiz kaldığı sonraki süreçte yıkılmış ve yerini başka yapılara ya da boşluğa terk etmiş bir yapı kısmının, “ilk” tasarım bütünlüğünü koruma adına, tüm yapı stokununun “korumak” için yıkılıp yeniden inşa edildiği bir anda yapılan yapılar arasında yer alması, karmaşık bir durum oluşturmaktadır. Bu duruma, Mecidiyeköy Likör Fabrikası’nın önceki

dönemlerde yıkılmış olan giriş pavyonunun aslına uygun yeniden inşa edilmesi örneği verilebilir (Şekil 3.13.).

Şekil 3.13. (a) Ali Sami Yen'in inşası sırasında yıkılan orijinal giriş pavyonu (URL-17, 2020), (b) yeniden ihya edilen giriş pavyonu (URL 18, 2020)

Diğer taraftan, geçmişten güncel kullanım sürecinde geçirdiği her değişikliğin bir nedeni olan ve bu nedenlerden dolayı kendi yaşam döngüsü içinde eklene eklene gelen yapıda, yaşanan müdahale değişiklikleri, salt olarak bir –ilk- dönem değil de, tüm katmanlar ve birikenler gibi eski(miş) olan her şeye tarihsellik değeri atfederek korurken, tüm bu izleri mümkün olduğunca tutmayı mesleki sorumluluk haline getiren farklı görüşler de bulunmaktadır. Eski likör fabrikasından, bugünkü Pilevneli Galeri Mecidiyeköy'e uzanan projenin müdahale yöntemi, tarihi katmanlaşmayı hiçe saydığı ve yapı –yeniden-bittikten sonra önceki görülenlerin hala görülebilir-okunabilir olmadığı yaklaşımıyla, koruma dünyasında sorunlu kabul edilen ve bilimsel olarak da oldukça tartışması yapılagelen bir örneği teşkil etmektedir.

Yukarıda bahsedilen “Tutma”, “Değiştirme”, “İmha Etme” ve “Geri Döndürme” şeklinde tasnif edilen müdahale eylemlerinin ve bu eylemlerin tanımlandığı örneklerin açıklamalarını özetlemek gerektiğinde, Tate Modern ve Santral İstanbul örneklerinin karşılıklı sorgulamasından yararlanılabilir.

Bu bağlamda, müdahalede benimsenecek davranış modelleri için neyin tutularak var olmaya devam ettirileceği veya bunun tam aksi, neyin çıkarılarak sonlandırılacağı kararları, bu müdahale eylemleri konusunda düşünülebilecek en uç uygulamalar, daha doğrusu çözümsüzlüklerdir. Bu iki uç arasında bir yerde ve ölçütte seçim yapma konusu, Nevzat Sayın'ının bu konuyla ilgili görüşleri ile izah edilebilir. “Tate'in

Santral İstanbul ile kaderi aynı: Kurulduğu tarih, işletmenin durduğu tarih aynı. Sonra da benzer bir duruma geçiyor... Santral İstanbul proje aşamasında, Emscher Park'ın danışmanı olan Wolfgang Ebert'i davet ettik ve "Ne yapalım?" dedik. "Her şeyi çıkarın" dedi. İyi ama bundan Türkiye'de bir tane var, ikincisi bile yok. İngiltere'de Tate'ten her şeyi çıkarabiliyor ama başkaları da var o santrale benzeyen. Dolayısıyla karın ağrısı olan şey de burada neyi tutup neyi çıkaracağımızdı. Bu çok önemli. Nezh Eldem "Hiçbir şey yapılmamasın, kendi halinde kalsın; hatta çürüyerek yok olsun, korumayın. Neyi sonsuza kadar koruyabilirsiniz ki? Çürüsün ve bir dönemin müzesi olarak kalsın ve bitsin." demişti. Bence romantik ama harika bir fikirdi bu." (Sayın, 2017).

Bu aktarımdan ve projenin işleme sürecinden anlaşılıyor ki; koruma söylemi kapsamında ve Türkiye'de Endüstri Mirası'nın sürekliliği konusunda, (yukarıda yer alan) Ebert ve Eldem tarafından izah edilen kabuller, birbirlerinden tamamen farklı iki yaklaşımı işaret etmektedir. Biri, var olana müdahalesiz "romantik" bir yaklaşımı; diğeri, kabuğun muhafazası ile birlikte, eskiye dair tüm fonksiyonların geçerliliğini yitirmesini göz önünde tutarak, içeriğin tamamen değiştirilmesine varan baskın müdahale yaklaşımını tanımlamaktadır.

Hâlbuki koruma gibi tartışmalı bir konuya dair alınacak bir kararda, aralarında köklü bir fark olan bu iki uç yöntemin mutlaklığından yola çıkma ve yöntemler arasında tek bir seçim yapma, diğer müdahale türlerin niteliğinin ve içeriğinin boşaltılması riskini taşıyabilir. Buna karşılık gerek proje süreçlerinde, gerekse mimarlığın yayın dünyasında, üzerinde uzlaşılan ve iki nokta arasındaki arakesitte yer alan diğer müdahale biçimlerinin alternatif yollarını araştırmaya olanak tanınabilir.

Koruma konusunda, pratikteki ("*Koruyalım, korumayalım.*", "*Yıkalım, yıkmayalım.*" tarzı) söylemsel karşılıkları olarak indirgenen yüzeysel karardan çok daha öte bir anlayış gerekmektedir. Müdahalelerin özgün biçimleri ile müdahale gören kullanım alanı arasında bir temas ve ilişki sağlanmaması, uluslararası yaklaşımlara uygun olmayan ve toplumsal uzlaşıdan uzak çözümlerin fiziksel ortama yansıtıldığı müdahaleler dizgesine yol açmaktadır.

Tüm bu genel yaklaşımlar arasında önemli ve evrensel sayılabilecek bir yaklaşım, her kültür varlığının, kendi öz koşullarından yola çıkan ve ona özgü çözümleri gerekli kıldığıdır. Nitekim her korunması gerekli varlığın çevresiyle ilişkisi, içerdiği ulusal/uluslararası nitelikteki değerleri, kendi sorunları (yapısal, malzeme, mekânsal, işlevsel vb.), kendine özgü olanaklara dayalı çözümleri göz önünde bulundurulmalıdır. (Asatekin, 2004). Söz edilen bu kıstaslar, doğru fiziksel müdahale sisteminin kurulmasının asal bir kuralı kabul edildiğinde, bu konuda ihtiyatlı (herhangi bir konuda ileriye düşünerek ölçülü) davranmanın da ön koşulu olarak değerlendirilebilir.

Bu tür tartışmalarda, mevcut olanlara müdahalelerle de ilgilenen İtalyan mimar ve restorasyon teorisyeni Ambrogio Annoni'nin anlayışında, bir tek kuralın geçerliliğinden öte, her konu için bir kuralın olduğunun savunulduğu “Caso Per Caso” (Case by Case Assessment) (*Vakaya Göre/Özgü*), temel yönetsel ilkesiyle, standardize edilmiş yöntemlerin reddedildiği görülür. “İyi bir restoratör, anıtı derinlemesine inceleyen ve onu tarihçinin ciddiyetiyle ile sanatçının hırsı ile mimarın sevgisi ile sorgulayandır. Bu araştırma isteği, zevk ve samimiyet ve denge ister. Tek bir sözcükle armoni” der (Kuban, 2000).

Kültür varlığının ne kadarının, hangi nedenlerle ve ölçekte korunması gerektiğinin saptanması konusunda verilecek karar, yukarıda yer verilen iki kaynaktan da hareketle, vaka teorisine göre, yani yöntemin bireysel projeye uyarlanması lehine olmalıdır. Bu sebeple gerek, mutlak zıtlıklardan (tamamen koruma-tamamen yıkma).uzak; gerekse, bunların arasında yer alan daha kabul edilebilir nitelikte ve ölçüde seçilen bir müdahale biçimi, aynı zamanda, mevcut kültür varlığının kendi kapsamında ve durumunda değerlendirilmesine dayandırılmalıdır.

BÖLÜM 4. ENDÜSTRİ MİRASI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE YENİ DURUMLAR: PROGRAM-KABUK İLİŞKİSİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR

*“Yaşamın ilk çabası **kabuk** oluşturmaktır.”*

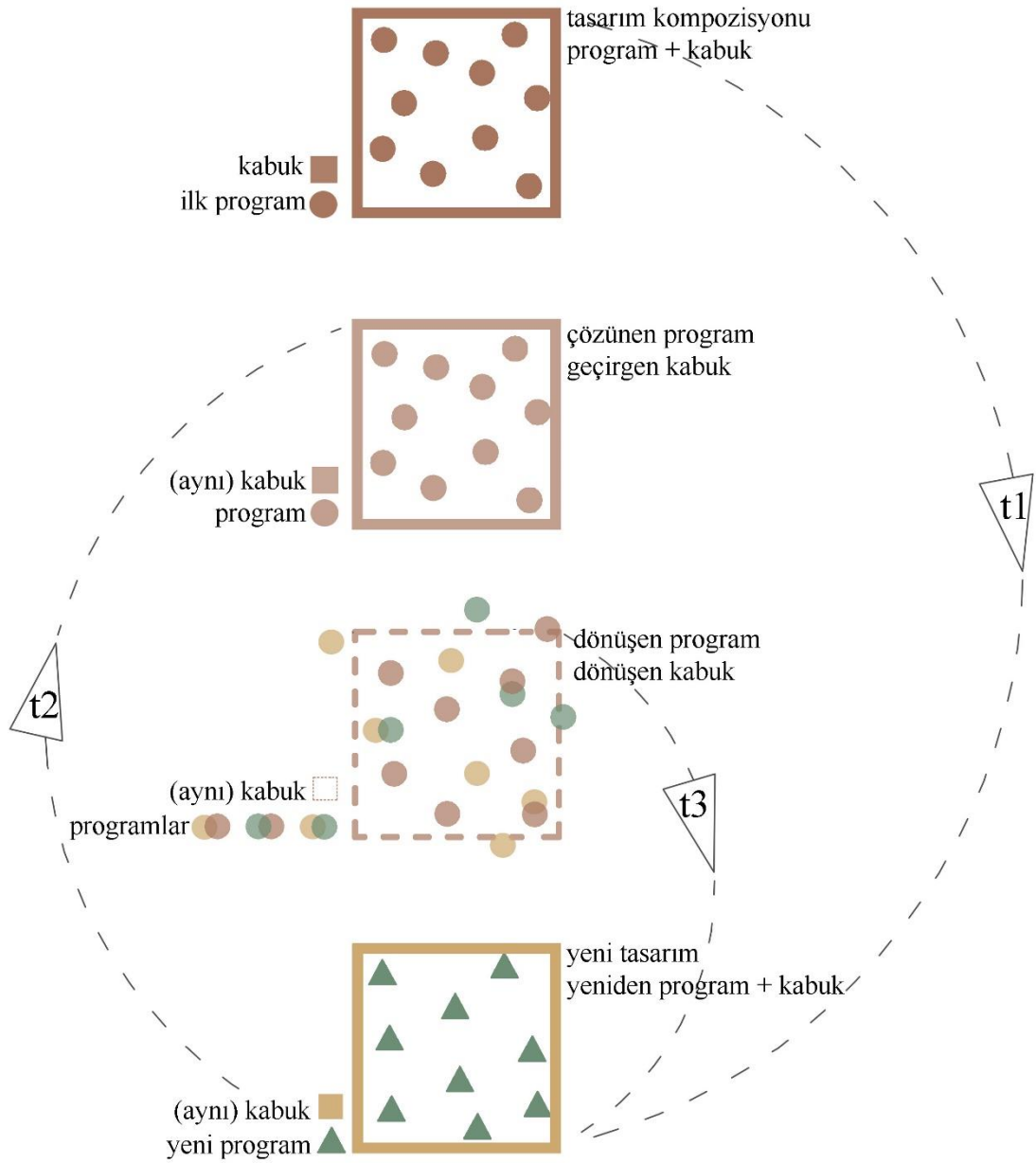
Gaston Bachelard

Tez çalışmasının, metodolojik yaklaşıma zemin oluşturan bu bölümünde, tasarım ve yeniden kullanım pratiklerinin çok boyutlu okunabilmesi yönünde yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler ile terk edilen endüstri kalıntı mekânlarının yeniden değerlendirilmesi için gerekli kavramsal bir çerçevenin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kavramsal çerçeve, modern mimarlık alanında bir tasarım mantrası olarak geçerli olan “Biçim-İşlev” ilişkisini, bu tezde formüle edildiği haliyle “*Program-Kabuk*” ilişkisini ve bu ilişkinin potansiyel olarak barındırdığı olanakları ifade etmektedir.

Program-Kabuk ilişkisinin kurulmasının gerekçeleri ve bu ilişkinin diyalektik yapısı seçilen örneklerle anlatıldıktan sonra, kabuk kavramının, terk edilme sonrasında ve yeni bir yaşam döngüsü içinde, fiziksel olarak kalıntı haline evrilmesi ele alınmıştır.

4.1. “Program-Kabuk” İlişkisi

Endüstri Mirası olarak tanımlanan yapıların yeniden değerlendirilmesi çalışmalarında, ilk tasarım aşamasında oluşan “*Program-Kabuk*” ilişkisinin, mekânın ekonomik açıdan kullanım ömrünü tamamlayıp terk edilmesi sonrasında, mekâna yeniden işlerlik kazandırılması süreçlerinde, ilk tasarım aşamasından farklı bir yaklaşımla ele alınmasındaki güçlük, bu çalışmada odaklanılan konudur (Şekil 4.1.)

t1 : “sabit dış kabuk- değişen iç program”
sonsuz olasılık örüntüsünün bir modülü

t2 : aynı kabukta olası
“yeniden” program terki

t3 : aynı kabukta olası
“yeniden” yeni tasarım

Şekil 4.1. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında farklı etkileşim durumları

Endüstriyel kalıntının yeniden değerlendirilmesinde söz konusu “Program-Kabuk” ilişkisi aracılığıyla elde edilecek farklı yaklaşımın ön koşulu, öncelikle bu yapıların yeniden kullanımı ile ilgili farkındalığın artırılması olarak kabul edilebilir. Terk edilen “şey”de terk edilme sonrasında yaşanan süreç, sabit dış kabuk ve değişken iç program

aracılığıyla analiz edilerek, çeşitli alanlarda seçilmiş yeniden kullanılan kabuk örnekleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda ele alınacak yeniden kullanıma yönelik tasarım yaklaşımıyla, alternatif bir yeniden yapı üretim pratiğini kurgulamak mümkün olabilecektir.

4.1.1. Program-Kabuk ilişkisinde yeniden kullanım: Eski kabuk yeni işlev

“...olaysız, programsız ve bozumsuz mimarlık yoktur...”

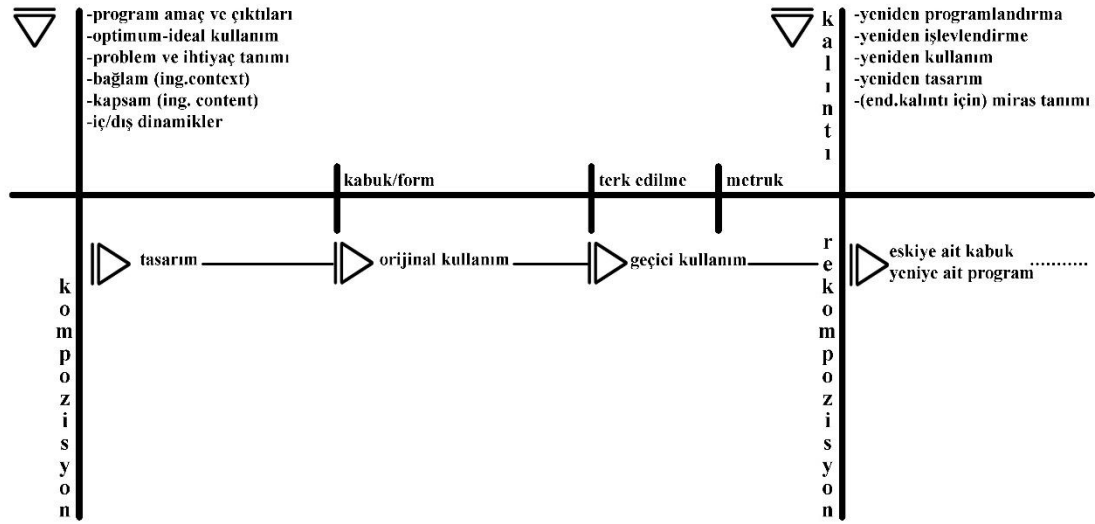
Bernard Tschumi, 1983

Bir tasarım, birtakım belirleyici girdiler ve belirli ölçütler etkisiyle, belirli bir süreç içerisinde ve sonrasında oluşan ve bu sürecin farklı arakesitlerinde farklı tezahürler ihtiva eden zihinsel ve pratiksel bir üretken eylem olarak tanımlanabilmektedir. Çalışmada ele alınan “Program-Kabuk” ilişkisi de genel tasarım metotlarıyla rafine edilmiş söz konusu tasarımın sonuçlarından biri olarak görülmektedir.

Tasarım, tasarımcının karşılaştığı probleme, çözümler ve fikirler üretmesi kapsamında, tahayyül ve tasavvura dayalı ilk tasarım düşüncesinden başlayan, proje hazırlık aşamasında oluşturulan alternatif arayışlarla olgunlaştırılan, sonuç ürünün veya bunun temsiliyetlerinin ifade edilmesiyle sonlanan kapsamlı bir süreç olarak görülebilir. Bu süreçte tasarlanan “şey” için deneyimlenen bu eylemler dizisi, mevcut anlayış ve durum içerisindeki koşulları yeniden yorumlama, çevre ile tasarımın öznesi, kullanıcısı ve deneyimleyeni arasındaki ilişkileri sorgulama, tasarımın kullanımını idealize etme çabası olarak ifade edilebilir. Aynı süreç, programatik amaçları tanımlama, tasarımı konu edinen alan ile diğer disiplinler arasındaki bilgi aktarımını sağlama gibi gerekçeleri sağlamak ve bunlara uygun çözümler üretmek için kullanılan yaklaşımlar seti olarak da tanımlanabilir (Visscher-Voerman ve ark., 1995). Ayrıca, tasarım ürününün veya temsilinin oluşumu, kullanım aşaması ve kullanım sonrasında ortaya çıkacak o ürüne özgü koşullar, tasarım eyleminin doğal bir uzantısı olmaktadır.

Yukarıda sözü edilen, tasarım hareketlerine ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerine göre tasarlanan “şey”, tasarım amacına yönelik işlevin zamanla hizmet verememesi

durumunda, topyekûn biçimde ya da kademeli geçişlerle terk edilmeye bırakılmaktadır. İlk tasarıma ait programına cevap verme özelliği geçersiz kalmasına rağmen, tanınabilir görünümde olan “Kabuk”, terk edilme sonrasındaki kendine has işleyişinde, geçici faaliyet alanı olarak kullanım potansiyeli de barındırmaktadır. Bu durumda, şeyin kendisi (maddi yapısı itibariyle) ve kabuk, programın sonlandığı noktada birbirine karşılık gelmektedir. Güncel yaklaşımlarda ise yeniden kullanım anlayışının bu kabuğa nasıl takdim edildiği ve bu yeniden kullanıma adaptasyonun nasıl sağlandığı sorularına yönelik arayışlar, “Program-Kabuk” ilişkisinin içeriği hakkında da çıkarımlar yapma olanağı sağlayabilir (Şekil 4.2.).

Şekil 4.2 Tez çalışması kapsamında geliştirilen “Program-Kabuk” ilişkisinde yeniden kullanım sürecinin şematik anlatımı

Mimari bir yönelimden uzak, farklı birçok disiplinin tasarım kurgusu üzerinden belirmeye başlayan yeni arayışlar, aynı eski kabuk ile yeni-den kurulan ilişkinin içeriğini genişletmekte ve bu yeni ilişkiden oluşan mekânsal deneyimin bilgisini işaret etmektedir. Bu örnekler kapsamındaki kabuk kullanımı, zaman içerisinde ilk tasarımın dayandığı programın geçerliliğini yitirmesi ve farklı bir tasarımın yeniden oluşması süreçlerinde, kullanıcıların ve kullanım biçimlerinin sürekli dönüşümlerinin yaşandığı etkin bir yeniden üretim alanı olarak görülebilir.

Program ile karşılıklı ilişkisi bağlamında, (aynı) kabuğun yeniden kullanılabilir ve uyarlanabilir tasarım tutumu, hermit yengeçlerinin kabuk değiştirme süreçlerinde de görülür. Korunmak için bir kabuğun içinde yaşamak zorunda olan minare yengeçlerin

beden boyutları zamanla büyüdükçe ve mevcut kabukların içine sığamaz oldukça daha büyük kabuklara ihtiyaç duymakta ve bu gerekliliği “Sosyal bir düzen” oluşturarak karşılamaktadırlar. Ancak yaşam kabuklarını kendileri yapamadıklarından dolayı, daha önce bir deniz salyangozunun evi olan ve zamanla terk edilerek boş kalan bir kabuğa yerleşen bir yengecin bıraktığı ve artık sığamadığı eski kabuğuna daha küçük boyutta bir yengeç yerleşmekte ve her terk edilen kabuğa, büyükten küçüğe sırayla diğer yengeçler yerleşmektedir. Böylece, zamanla, tek bir kabuk, fiziksel özelliğine uyumlu olacak şekilde ve sayıda, pek çok yengece barınma imkânı sağlamaktadır (Rotjan, ve ark., 2004) (Şekil 4.3.).

Şekil 4.3. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve hermit yengeçlerinin kabuk değiştirme anı [URL19]

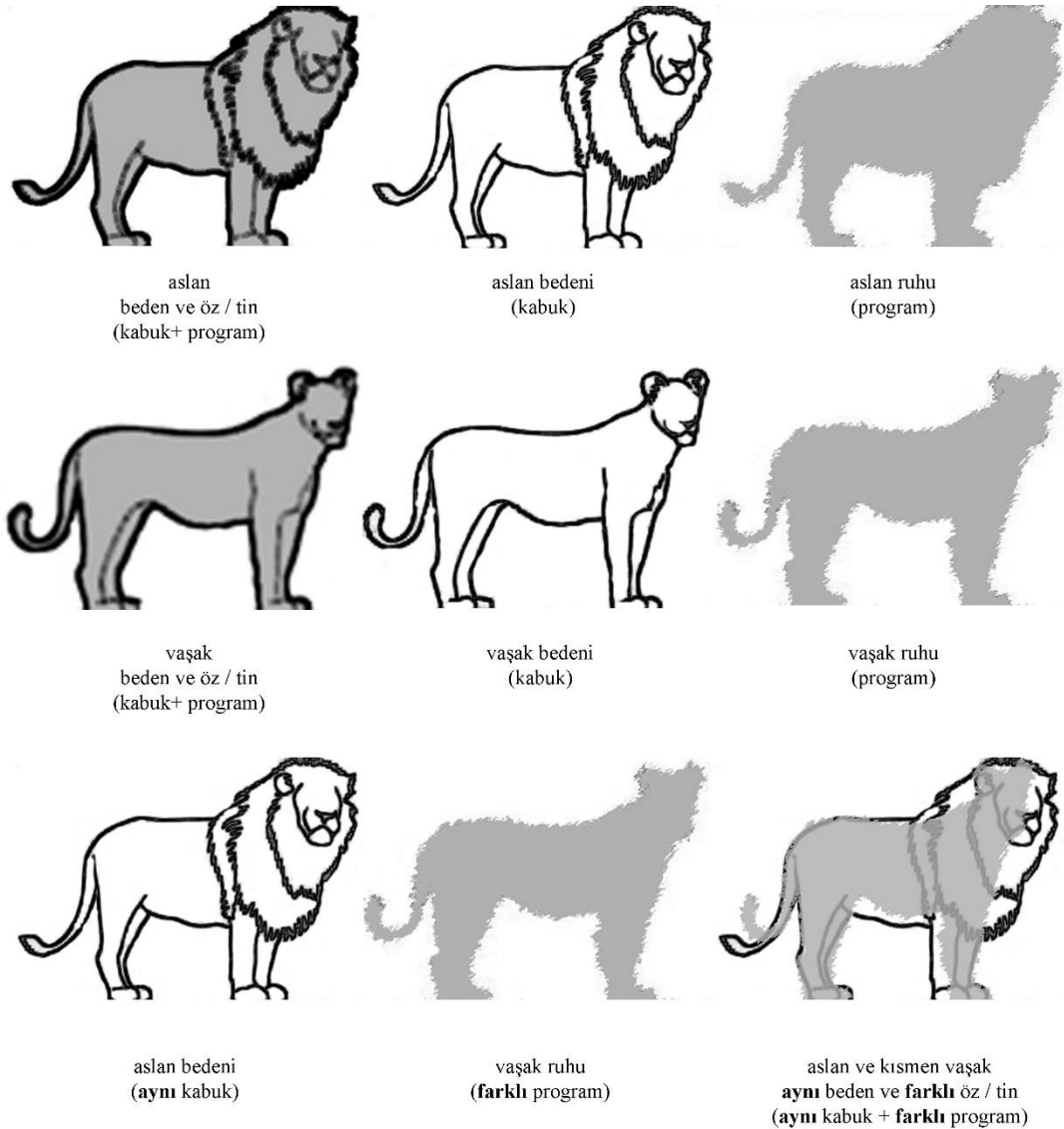
Yengeç büyüdükçe, daha büyük bir kabuğa (yeniden) ihtiyaç duyacağından, mevcut kabuk içinde yer değiştirmeyi gerektirecek kadar büyümeden önce, yeni bir kabuk arayışına başlamakta, uygun olanı bulduğunda ise sosyal düzene uyumlu olacak şekilde, eski kabuktan yenisine geçmektedir. "Bir şeyin üstünü kaplayan ve onu dış etkilere karşı koruyan, kendiliğinden oluşmuş sertçe bölüm." olarak tanımlanan kabuk (TDK, 2018), bu örnek özelinde, aralıklarla yinelenen bir pratiğin kabı olarak tariflenirken, kabuğun değerini anlamada, "Üstü kaplanan ve korunan şey nedir?" sorusu önem kazanmaktadır. Bu durumda aynı kabuk, etkileşime girdiği her varlığın (deniz salyangozu, farklı boyutlardaki hermit yengeçleri, vs.) savunmasız kalma ihtimalini ortadan kaldırma ve o varlığın yaşamını koruma imkânı sağlayacağından, sınırsız sayıda etkileşimi üretme potansiyeli taşımaktadır. Doğanın barışçıl değişim döngüsünün bir örneği olan bu durumda, “sırtta taşınan aynı zamanda da girip çıkılabilen ev” yapısını temsil eden kabuklarını yeni kabuklarla değiştiren hermit

yengeçlerinin barınma/korunma programları ile defaatle kullanıcı değiştiren kabuklar arasında ilginç bir “Program-Kabuk” ilişkisinin kurulduğu söylenebilir.

Program-Kabuk ilişkisini farklı kurgulamaya başka bir alternatif olarak, canlı bir varlığın doğasını oluşturan “Beden ve Öz/Tin” arasındaki karşılıklı ilişki gösterilebilir. Bu konuya, çalışma içeriği bağlamında verilebilecek bir örnek olarak; doğası gereği avlanarak yaşayan bir aslanın avlanma süreci, hem fizyolojik, hem biyolojik, hem de öz yapının tümünü etkin şekilde kullanma gücü olarak tanımlanabilir. Aslanın bir yandan “Kabuk” olduğu varsayılan beden biçimine ve pençelere, diğer taraftan “Program” olarak addedilen davranış kodlarına birlikte sahip olması örneğini, aynı zamanda “Program-Kabuk” ilişkisinin tasarımında, bütüncül yaklaşım ufkuna açılmış bir pencere olarak görmek de mümkündür.

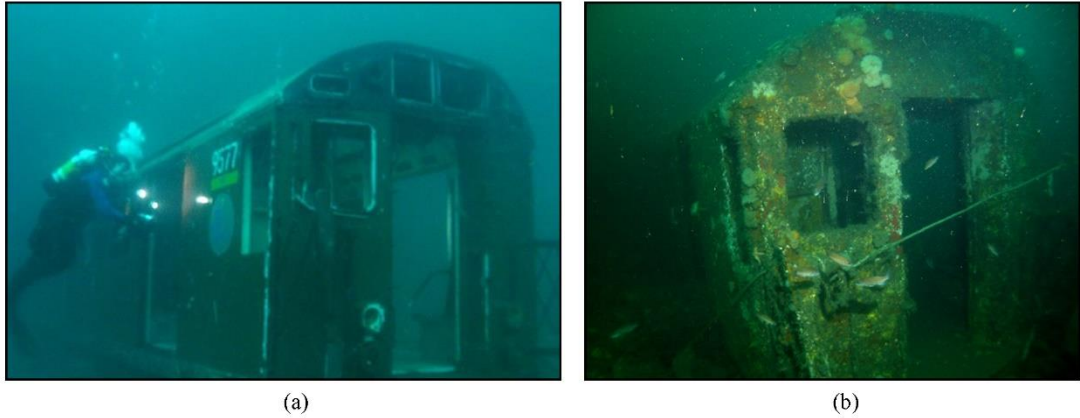
Bu bağlamda, aslanın bu özelliği, tıpkı aslan gibi avlanan bir tür olan fakat farklı biyoloji öz yeterlik düzeyine sahip vaşak örneği ile daha anlaşılır kılınabilir. “Beden ve Öz/Tin” arasında birlik kurulma süreci, aslanın davranış özelliği, çalışmada addedilen haliyle programının yerine, vaşağın kendi davranış programının aktarıldığı varsayımına dayanan geçici bir esneklik ile şekillenebilir. Dahası, aslanın beden formunun, çalışmada varsayılan haliyle (aynı) kabuğun, vaşağın (bu kabuğa) aktarıldığı kabul edilen davranış programı için ne anlama geldiği üzerine yeniden düşünülebilir. Aslanın kendi öz yapısına göre şekillenen kabuğu, farklı program ile yüklendiğinde, söz konusu canlıların (aslan ve vaşak) kendi öz benliklerinin aksine, tam anlamıyla birbirleriyle ilişkilenebilecekleri öngörüsünde bulunulabilir.

Bahsedilen yer değiştirmeden edinilen bu öngörü, aslanın özsel olana (kendi tını/özü) ve bedene ait bir avlanma özelliğinin olduğu kanısını uyandırır da, aslında çalışmada geliştirilen “Program-Kabuk” ilişkisi özelinde farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Farklı bir programı içine alan ya da kendinden orijinal programı dışlayan bu yaklaşım, öznenin (aslan ve vaşak) aynı kabuk karşısında kendi programıyla, etkileşime gireceği yeni bir biçimlenme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Şekil 4.4.).

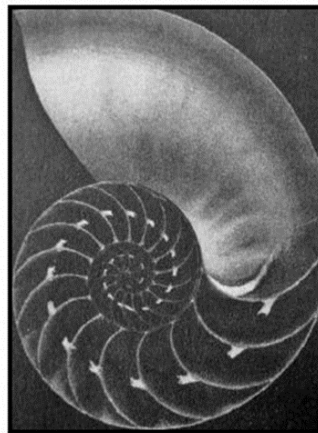
Şekil 4.4. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve "Beden ve Öz/Tin" ilişkisi

Aynı kabuğun uyarlanabilir yeniden kullanımına farklı alternatif bir strateji olarak, sualtı zenginliklerini koruma ve deniz canlılarını artırma gibi amaçlarla yürütülen "Yapay Resif" uygulamaları ele alınabilir. New York'taki "Redbird" isimli yapay resif çalışmalarında, özgün işlevlerini kaybeden ve kullanılmayacak durumda olan metro araçları, su altına batırılarak yapay resif oluşturulmuştur. Böylelikle, aynı yapısal kabuk, suda yaşayan canlılara yeni yaşam alanı sağlayacak ve bir başka yeni programa imkân tanıyacak şekilde yeniden kullanılmaktadır. Bu durumda görüntü (kabuk) metro vagonu iken yeni program, resiflerin yaşam alanı olmaktadır (Şekil 4.5.).

Şekil 4.5. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve Redbird Reef (a) ilk atılma anı, (b) atıldıktan 5 yıl sonra (URL20)

Mevcut kabuk altyapısındaki kullanım değişimini destekleyen, yukarıdaki örneklere (hermit yengeci, beden ve öz/tin düalitesi, yapay resif olarak metro vs.), çoğalmanın arayüzü olarak yaşanan bir başka değişim örneği eklenebilir. Roth, “Mimarlığın Öyküsü” kitabında, sedefli deniz helezonu kabuğunu, inşa edilmiş çevre için metafor olarak kullanmaktadır. Sedefli deniz helezonu, kendi bedenini saran kabuğun içinde yaşamakta ve büyüdükçe kabuğuna yeni ve daha geniş bir hacim ekleyerek ona kavis vermektedir. Boşalttığı kabuk hacminden, yaşayacağı yeni kabuk hacmine geçerken, eski hacmini nitrojen gazı ile doldurmakta, sonra yeni hacme geçmektedir. Büyüme sonrası eklemlenen her yeni hacimsel ek, büyüyen canlının suyun üzerinde kalabilme yeteneğini geliştirirken, kabuğun eski bölümlerini tanımlayan önceki ekler de deniz helezonunun “kendi geçmişinin kayıtları” olarak varlıklarını sürdürmektedir (Roth, 2006, s: 20)(Şekil 4.6.).

Şekil 4.6. Program-Kabuk ilişkisi bağlamında yeniden kullanım yaklaşımı ve Sedefli deniz helezonu örneği, (Roth, 2006.)

4.2. Bir Varlık Türü Olarak Kalıntının Belirlenimi

“Yaşam ne denli ölümse, ölüm de o denli yaşamdır.”

Oruç Aruoba

Kabuk ile kullanıcı ve/veya kabuk ile çevre arasındaki etkinliklerin ve aynı zamanda mimari tasarımın belirleyici unsurlarından olan program, zamanla geçerliliğini yitirme sürecine girdiğinde, mekânsal koşullar yeni programlarına uygun şekliyle değişime uğramaktadır. Tasarlanan “şey” kullanıcılar tarafından ya yeni bir programa göre tadil edilmekte ya da eski “şey”, yeni programların önerilmesiyle terk edilmektedir. Tasarımın kendisine özgü biçimsel ürünü ve anlamsal ifadesi olan kabuk, bu terk durumunda, programdan bağımsız arta kalmakta, “Program-Kabuk” ilişkisinden eski anlamıyla söz edilememektedir. Bu durumda, kabuğun terk edilme ile gelecekteki olası yeniden değerlendirilme arasındaki (terk etme pratiğinin üzerinden belirli bir sürenin geçtiği an ve sonrasındaki) hali, kalıntı olarak tanımlanabilir.

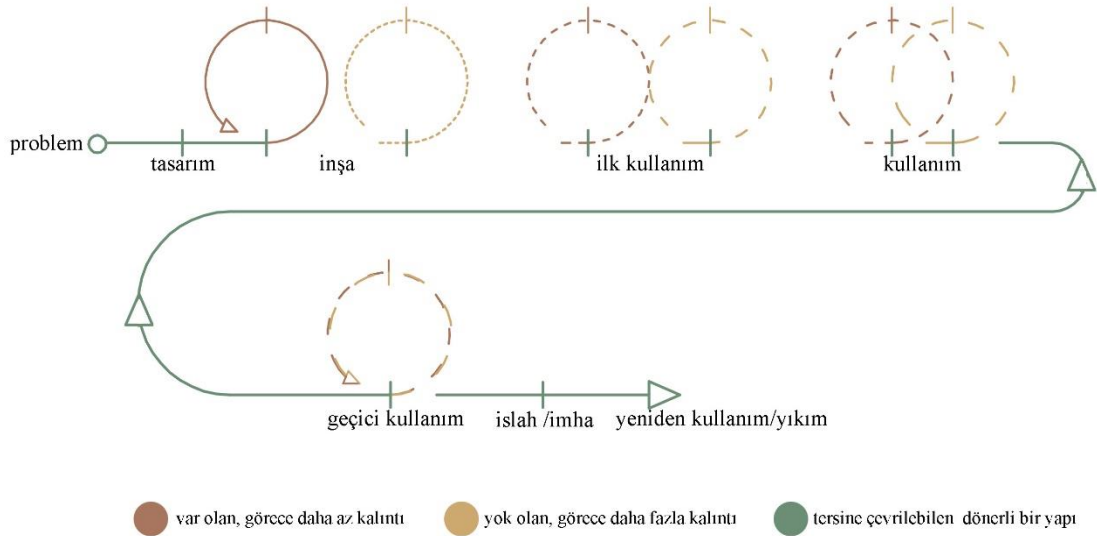
“Bir bütünden geriye kalan ve kullanım değeri olmayan şey, artık, döküntü, bakiye” (Ötüken Türkçe Sözlük, 2018) ve “Bir toplum, kültür, uygarlık ve benzerinden artakalan şey” (TDK, 2018) gibi çeşitli anlamlarla tanımlanan kalıntı (kal+(ın)tı) kelimesi, kendisi ile birlikte bulunanlar gözden yiterken veya ortadan kaybolurken artakalarak varlığını sürdüren her türlü şey yerine kullanılmaktadır. Ele alınan sözlük tanımlarından hareketle, kalıntının belli varlık ve biçim kazanmakta olduğu sürecin kendisi, hiçbir zaman sonlanmayacak devamlı bir oluş hali olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, kalıntının anlamına yönelik yapılan araştırmalarda, farklı görüşler ve durumlar ile katmanlı bir arayış içinde olunmuştur. Bu arayışın gerekli cevapları, kalıntı kavramının içeriğinde, bu kavramın radikal yönlerine vurgu yapan Jean Baudrillard’ın 1982 tarihli “Kalıntı” yazısında bulunabilir. Baudrillard’ın kalıntı yorumlarının üzerinde öylesine bir dogma oluşmuştur ki kalıntı teriminin anlamına dair tek başına bir gerçeklik oluşturulması, bu yüzden gereksiz addedilmiş ve hatta bu gerçekliğe sahip olunmaması desteklenir olmuştur (Güzel, 2015) Denilmektedir ki, *“Her şeyi alıp götürseniz geride hiçbir şey kalmaz’ düşüncesi yanlıştır. Kalıntının ya*

hep ya hiç denklemiyle hesaplanması yani geriye kalandan çıkartılmasıysa hepten yanlışır.” (Adanır, 2008) Bu yüzden kalıntı kavramı, ikili karşıtlık düzenine ait olma girişimine direnmektedir. “Kalıntı” ile kalıntı karşıtı olarak var olan fakat bir terim olarak tanımlanamayan, son ihtimal olarak, her şeyden geriye kalan şey olarak kabul edilerek “başka türlü bir kalıntı” olarak varsayılan şey arasında mutlak bir ayırımdan söz edilememektedir. Bu ayırımın, geleneksel ikili karşıtlıkların işaret ettiği şekilde gerçek zıtlıkları (sağ/sol, çoğunluk/azınlık vs.) kastetmek şöyle dursun, gerçekte var olmayan bir karşıtlığı icat ettiği dahi söylenebilir (Baudrillard, 2011).

Karşıtlığı tanımlanamaz bu kavramın, aslında belirgin biçimde zıttını tanımlamaya gerekliliğın de olmadığı ifade edilebilir. Çünkü varlık gösteren herhangi bir şeyin, örneğın bir fabrika yapısının, ortaya çıktığı ilk anda (açılış töreninden itibaren), varlık bulmasıyla, bu yapının kalıntı sürecinin de paralel olarak başladığı söylenebilir. “Ölüm süreci doğumla başlar” savında belirtildiği gibi, mekânın yapısal özelliği, açılış kurdelesinin kesilmesiyle birlikte, yıpranmaya, kendi kalıntısını temin etmeye ve kendiliğinden yoksunluğa dönüşmeye başlamaktadır.

O halde, herhangi bir anda, mekânın kalıntı olup olmadığı konusunda verilecek bir karar, bu “var olma/yok olma” eş zamanlılığından ötürü, gerçeği temsilden uzak olacaktır. Sonuç olarak, kalıntı teriminin, göreceli olarak daha az yoksunluk içeren ilk yapısal varlık kümesi ile zamanın aşındırıcı kuvvetinin etkisiyle, bir yapıya sahip görünmekle birlikte o yapının ilk bütünsel halinden oldukça uzak başat yoksunluk belirtilerinin görüldüğü varlık kümesi arasındaki ayrıklıkların belirsizleştiği anlaşılabilir. Bahsedilen ilk kümeden diğerine, kalıntının anlamsal değişiminin ortaya konduğu bu yönelimde, iki varlık kümesinin ayrık bölgelerinin (alt küme ya da kesişim kümesi değil) mevcudiyetini sürdürme olasılığının ortadan kalktığı görülebilir Demek ki, ancak varlık göstermiş olan kalıntılaşılabilmekte, öyleyse, kalıntı olan şey, zamanında ilk varlık göstermiş olan, ilk varlık göstermiş olan da kalıntı olacak olandır (Şekil 4.7.).

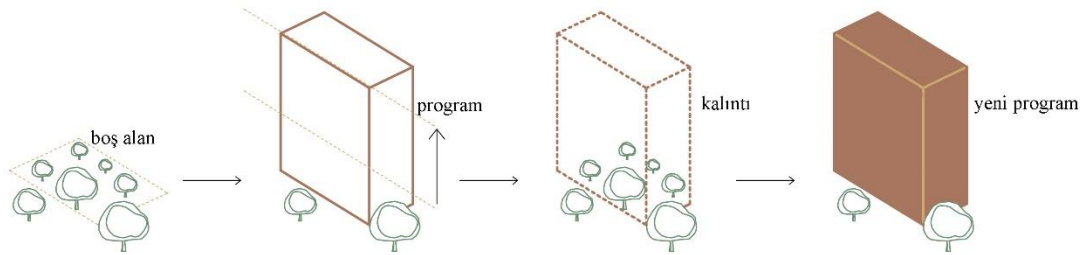
Şekil 4.7. Hangisinin değerinin kalıntısı olduğu anlaşılmayan ters yüz edilebilir için bir düzene ait şematik gösterim

Baudrillard'ın, “*Açık ve seçik ikili bir karşıtlık düzeni yerine, tersine çevrilebilen ve dönerli bir yapı*” olma özelliği üzerinden kendine ait oluşumu, sonlandırılmış bir süreç olarak tanımlayamayan “*Asla hangisinin değerinin kalıntısı olduğu anlaşılmayan, ters yüz edilebilir için bir düzen*” olma durumu olarak ifade ettiği (Baudrillard, 2011) “kalıntı” hakkında, dinamik bir olgu olduğu kabulü yapılabilir.

Buradan temellenen bakış açısıyla, kentsel dolaşıma katılmayan atıl durumdaki herhangi bir kalıntının oluş hâli içerisinde, birbirleriyle doğrudan ilişkili görülmeyen mekân bazlı farklı pratikler, aynı kalıntının anlık varoluşlarında ve artlarında bıraktıkları izlerde, hiyerarşik ve sıralı düzenden yoksun bir aradalıklar tanımlayabilir. Bu görünmeyen çoklukların, tek bir aktöre ve kullanım biçimine indirgenemez özellikte olmasının sebebi, bir öznenin terk ettiği ve başka öznelere devredilebilen bir kalıntı mekânının, öngörülemez değişkenlikte kullanıcının ve kullanım biçiminin devinimine sahne olmasıdır.

(Kendi dışındaki) kentsel yaşam sınırları içinde var olan ve kentsel "dokular arasında" kalmış (interstitial) olan fakat o yaşama ait algılanan şeylerin bütününde görülen konvansiyonel (alışlagelmiş) belirtilerin artık kendisinde görülmediği veya olabildiğince azaldığı gevşek (loose) yapısı ile kalıntı, yapılı çevrenin geri kalan çoğunluğu tarafından kabul görmezken, aynı zamanda programlanmamış bir

Kalıntı ile geçici sahiplik durumları arasındaki ilişkiler hakkında alternatifler üretilmeye devam edilirse, yukarıda bahsi geçen (evsiz, genç, sanatçı vs.) kontrol edilemez kullanıcılara ek olarak, doğanın da kontrol edilemez gücü örnek gösterilebilir. Olağan koşullarda ve doğanın yaşamsallığında, -herhangi bir yapının inşasından önce- belli bir doğal bitkilenme alanı, kendi açık ve yaygın alanında (sonrasında oraya inşa edilecek yapı alanı yerinde) varlık göstermekte iken, yapının inşasıyla birlikte, bu bitki varlığı, eski işgal alanının yani o yapı sınırının dışında bırakılmaktadır. Sonrasında, yapı terk edildiği andan itibaren, aynı bitki, o yapıya geri dönmekte (İng. return of nature), kalıntı sınırları içerisinde doğal topoğrafyada olduğu gibi yayılarak baskınlığını giderek artırmakta, yapıya eklenerek onu ele geçirmektedir (Sayın, 2017).(Şekil 4.8.).

Şekil 4.8. (İnşa edilen, terk edilen ve yeniden kullanılan) yapı ile doğa arasındaki etkileşim durumu

Doğal bir dokuya müdahale edilerek üretildiği varsayılan bir yapının zamanla terki sonrasında, o doğal dokunun öznesi olan bitkinin, mekânın asli unsuru olarak, yapının içerisinde ve tıpkı serbest ortamındaki gibi hızlı bir şekilde kolonize olması dikkat çekmektedir. Bu durumda, kalıntı içerisinde olan bitki örüntüsü, endüstriyel üretim için inşa edilen fakat ilk programını devam ettiremeyen ve zamanla varlığını sonlandıracak olan yapının kalıntısının orada olması sebebiyle, bu çalışma özelinde değer atfedilen bir örnek olmaktadır. Kalıntının ortadan kalkması halinde, kalıntının kendi iç dinamiğini oluşturan yaşamsal bütünlük de ortadan kalkacağından (bitkilerin baskın biraradalığı dağılacağından) dolayı, (bu örnek için) kalıntıdan bağımsız bir varoluştan söz edilememektedir (Sayın, 2017) (Şekil 4.9.).

Şekil 4.9. (a) (b) (c)Terk edilmiş Doğu Merkez İstasyonu ve yapıya geri dönen doğa, Buffalo, New York (URL 21)

Burada bitkiler üzerinden yapılan bu teşbih, kalıntı manzarasının anlaşılmasında bitkilerin sadece bir yön değil, kalıntı değerinin özü olduğunu işaret etmektedir. Bir harabe kalıntısına yolculuk etme deneyimi, bu özü vurgulamanın ve onu varlığın bir parçası olarak göz önünde bulundurulması gereken içsel bir değere sahip olarak görmenin yaklaşımını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıdaki bu durumda, kalıntının kendisi, orijinal programını sürdürmemenin bir sonucunu ve başka yeni bir programla da kullanılmaya devam edilemeyecek olmanın bir örneğini oluşturmaktadır. Bu sebeple, kalıntının kendi sistemi ile iç dinamiklerinin ölçütleri zaman aşımına uğramakta ve kendi yapısal varlığı geçici olmakta iken, bu hareketlilik ekseninde söz konusu bitkilerin varlıkları ise devam ederek kalıcı olmaktadır. Bu kalıntılar, her ne kadar inşa edildikleri zamanlarda doğaya müdahale edilerek (doğaya rağmen), ortaya çıkmış olsalar da, zaman içerisinde varlıklarını ve kendi varlıkları içindeki başka varlıkları (bitkileri) sürdürebilme dirençlerini göstermektedir. Kendi içerisindeki aidiyet ve yaşanmışlık izlerinden alınan bu durum, onların konservatif yaklaşımları cezbedebilir özellikle bulunmasını da sağlayabilir.

4.3. Endüstriyel Kalıntı

Kapitalist ekonomik anlayış, kendine özgü maddi dünyanın bir koşulu olarak, üretim mekânlarını, değişen üretim tarzları ve ilişkileri açısından, kâr üretme potansiyeline sahip alanlar olarak görmekte ve bu alanları zaman, mekân ve maddilik organizasyonlarına dayanan üretken eylem dizilerinin temeli olmaya meyilli hale

getirmektedir. Bu noktada, sermayenin daha kârlı ürünler, daha ucuz üretim yöntemleri, daha esnek mekanik fabrikasyon, daha hızlı genişleyen pazarlar olarak niceliksel türden arayışları, yeni bir mekânsal anlayışı ve mekânsal hareketliliği kaçınılmaz olarak, beraberinde getirmektedir (Yırtıcı, 2005).

Endüstriyel miras olarak tanımlanmış olan mekânlar da, yukarıda ifade edilen anlayışla ilişkili olarak, yenilikçi yaklaşımların da yönlendirmesiyle, tasarlandıkları zamanlarda gerekli görülen fonksiyonları temel alan programların işlevlerinin pratikte zayıflaması veya yitilmesi sonucunda, peyderpey kullanım dışı kalarak, yıkım ve sahihsizliğin mekânları olarak kentsel mekâna dâhil olmaktadır (Kıraç, 2001).

Endüstriyel yapı kalıntıları, yaşanmışlık hatıralarıyla, hayal gücünün eline bıraktığı manzaralarda, genelde, yok olan bir refahı ve belirsiz bir geleceği temsil etmektedir. Bu alanlar, bazı planlamacılar için kentsel peyzajda harabe ve moloz-enkaz yığını olarak yararlılıklarını yitiren “Tehlikeli yerler” (“Dangerous places”) ve kentsel dokuda iyileştirilmesi ve planlanan alana dâhil edilmesi gereken yaralar olarak görülmektedir. Mekânın üretkenliğini, ekonomik açıdan kâr etmesi koşuluna dayandıran anlayışlar, eskiden verimli olan fakat ilk tasarım aşamalarındaki programlarıyla güncel yaşantıda kullanılamaz duruma gelen mekânların el değiştirerek temizlendiği ve ekonomik olarak yeniden değerlendirildiği dinamik süreçleri de üretmişlerdir (Edensor 2015). Trancik toplumsal anlamını ve kullanım değerini yitirmiş olarak nitelendirdiği “Kayıp mekân” (“Lost space”) terimini açıklarken, tutarlılıklarını kaybeden bu alanların kendi unsurlarıyla ve iç-dış dinamikleriyle yeniden dengeye getirilmemesinin, bu alanları kentsel sistem içindeki entegrasyonlarını kaybetmeye ve çevrelerini de kendileriyle birlikte sorunlu alanlara dönüştürmeye sevk ettiklerini belirtmektedir (Trancik, 1986).

Yukarıda sözü edilen türden endüstriyel kalıntıları yeniden değerlendirme konusunda, mevcut sistemler ve toplumsal kabuller önem kazanmaktadır. Bunların yapıların zaman içerisinde değişen rollerindeki önemliliğini, niteliksel parametrelere (değer ve anlam yaklaşımına) dayanarak tayin etmekten çok, çoğu zaman niceliksel faktörleri

(ekonomik yapı, maddi olgular vs.) ölçüt olarak kullanma esasına dayandığı söylenebilir (Özkan, 2015).

Buna karşın, üretildiği dönemin yaşam biçimine ait ilk kabuğun hızla terk edilmesinden itibaren, kalıntılaşıma süreci ve bu süreç içindeki farklı oluş halleri, mevcut değerlendirme ölçütlerine ve yaklaşımlarına konu olan niteliksel ve niceliksel değerlere farklı bir bakış açısı geliştirmesiyle önemli görülmektedir. Endüstriyel kalıntıya güncel kullanım için öngörülen yeni program, onu kendi inşa edildiği zamanın ötesinde ve özgün pratik işlevin dışında edimselleştirerek yeniden kullanımın dönüştürücü potansiyelini ve olanaklarını görülebilir hale getirmektedir. Kabuktan kalıntıya doğal olarak dönüşte, farklılaşmanın yalnızca mekânın kendisi ve biçimsel yapısı değil, aynı zamanda üretim mekânına ait nesnelere artık üretimsel haliyle içermeyen ortamın ifade ettiği anlam ve değer olduğu söylenebilir. Kalıntılaştıran kabuğun içine (ve çevresine) yüklenen program, endüstriyel kabuğun orijinal programından farklı nitelikler kazanmaktayken, yalnızca fonksiyonel amaçlar için tasarlanan ancak artık taşıdıkları temsili ve sembolik nitelikleriyle var olmuş, var olan ya da var olabilecek olan endüstriyel kalıntı özelinde, paradoksal durum oluşmaktadır (Cengizkan 2006).

4.3.1. Bir değer olarak endüstriyel kalıntı

Basit yapıları donanımlardan, karmaşık ve geniş ölçekli komplekslere genişleyerek ve fiziksel olarak dönüşerek, esnek ve pratik sistemler oluşturan endüstriyel peyzaja ait yapılar, bölgeler ve manzaralar zaman içinde varlık gösterebilmektedir. Bu varlık kalıntılarının yeniden kullanımlarını gerekli kılan şey, bu yapıların yeni anlamlar kazanmalarına olanak tanıyan bir değerler sistemi yaklaşımıyla ele alınması olarak görülebilir. Endüstri tesisleri veya yapıları, doğası gereği zamana yayılarak oluşmuş olan pratik sistemler olduklarından, onlara mimari projelerin sadece o andaki biçimlendirmelerine göre değer biçilmemektedir (Checa-Artasu, 2007, Alpan, 2012'den). İnşa edildikleri zamandaki ilk hallerinden, işletildikleri, terk edildikleri, yeniden işlevlendirildikleri tüm anlardaki durumlarına kadar, yani; bahse konu olan yapıların kendi zamanının-mekânının içerisinde ve ötesinde (varlık gösterdikleri tüm

süreçlerde) zenginleşerek ortaya kümülatif değerler bütünü çıkmaktadır. Endüstri yapıların sahip olduğu farklı anlam değerleri, korumanın odaklandığı anıtların sahip olduğu değer türlerini 19. Yüzyılın sonlarına doğru kuramsallaştıran Avusturyalı Sanat Tarihcisi Alois Riegl (1858-1905)'in sistematize ettiği başlıklar incelendiğinde; niteliklerine göre farklılaşan bu değerlerin, kullanım değeri ("use value"), eskilik değeri ("age value"), tarihsel değer, ("historical value"), göreceli sanat değeri ("relative art value") olarak sınıflandırıldığı görülür (Riegl, 1903).

4.3.1.1. Kullanım değeri

Kullanım değeri, bir yandan güncel zamandaki (günümüzdeki) değerlendirmeyi içine alan, diğer yandan da gelecekteki olası değerlendirmelerin olanaklarını açığa çıkaran eski bir nesne/yapının, var oluşundan bugüne, sürmekte olan kullanılabilirliğini işaret etmektedir. Dolayısıyla bu değer, toplumsal ihtiyaç ve gerekliliklerin ve olağan yaşam tarzı alışkanlıklarının farklılaştığı süreçlere göre değişmektedir. Yeniden değerlendirilmiş olan üzerinden okunabilecek kullanım değeri, geçmişteki nesne/yapının orijinal fonksiyon türünün sürekliliğini ya da fonksiyona yönelik zaman içindeki gelişimi ve değişimi ifade etmektedir.

Eski endüstriyel yapılar, ilk tasarımlarından itibaren, mevcut fiziksel niteliklerinin (büyüklük, esneklik, mekânsal çeşitlilik) sürekliliğiyle ve bu niteliklerin başka işlevleri barındırabilmesine olanak tanınmasıyla yeniden kullanımda da önemli rol oynamaktadırlar. Önceki programlarına göre işlevlerini kaybeden bu yapılar, güncel ya da gelecekteki yeniden kullanımlarına esas teşkil eden yeni programları, bu durumda kısmen de olsa kendileri belirlemektedir. Atıl kalmış endüstriyel yapıların, yeni toplumsal dinamikler üzerinden dönüştürülerek kente geri kazandırılması, bu yapıların kullanım değerini işaret etmektedir. Bu değer, bu yapıları salt yararlılık amacını ifade etmekle sınırlı bırakmayıp, aynı zamanda bu yapılara sahip olmanın diğer kent parçalarını satın alma gücünü; çalışmada yer alan endüstriyel mekânın diğer mekânlar karşısındaki değişim değeri gücünü ifade etmektedir (Harvey, 2015).

4.3.1.2. Eskilik değeri

Pallasmaa, “Tenin Gözleri” adlı eserinde, kaçınılmaz olarak gördüğü, zihinsel açıdan anlamlı bulduğu yaşlanma sürecini ve aşınmışlığı işaret eden patinaların, yapı yüzeylerine ve malzemelerine yığılmasıyla, zamanın zenginleştirici deneyimlerini açığa çıkardığını ifade etmektedir (Pallasmaa 2005). Bu bağlamda zaman ve mekâna sahip nesnelere/yapıların bir değer olarak varlık gösterebilmesinde, barındırdıkları eskilik izlerinin etkili olabileceği söylenebilir. Niceliksel olmanın ötesinde niteliksel bir süreç olarak zaman, eskiye anlam katan birikimler oluşturarak, anıt olarak yapılmamış nesnelere/yapıları, anıtlasma seviyesine getirebilen değer anlayışlarının edinirliğini sağlayabilmektedir.

Yapılar, ilk yapımlarının üzerinden geçen zamanın sürekliliği içinde var olurken, hem pratik ve işlevsel kullanım değeri konusunda değişimlere maruz kalmakta hem de kendi döneminin tanıklığının temsilcileri olmaktadır Uğur Tanyeli, zamanın mimarlık ürününe iki karşıt biçimdeki bu etkilerini, *“Bir yandan onu, varlığını sürdürmesini engelleyecek kadar hırpalayabilir, eskitir, hatta değerden düşürebilir. Öte yandan da o eskiliğin izleri onun tarihselliğine kanıt olacak biçimde yapıya özgül bir değer katar. Yapı, bir taraftan eskiyip kullanım ömrü tehlikeye girerken, öte taraftan da eskiliği nedeniyle yeni bir anlam kazanır.”* sözleriyle ifade etmektedir (Tanyeli, 2013).

Bu iki karşıt durumun birlikteliğini sunan bir yapının korunmasındaki “eski-yeni” diyalektiğinin algısı hakkında, endüstri arkeoloğu Angus Buchanan’ın endüstri mirası kapsamında kullandığı ifadeler başvurulabilir. *“Bu kapsam içerisinde yer alan endüstriyel anıt, modası geçmiş bir zamana ait endüstri ya da ulaşım sisteminin kalıntısı olarak tanımlanabilir. Buradaki modası geçmiş söylemi, tarih öncesi bir çağa ait maden ocağından, günümüzde üretilmiş fakat artık kullanılmayan uçak ya da bilgisayara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.”* (Buchanan, 1981). Bu alıntıdaki “modası geçmiş” ifadesinin, olağan bir endüstri yapısının miras alanının kapsamındaki bir endüstri yapısına dönüşmesinde birtakım ölçütlere vurgu yaptığı söylenebilir. Bu dönüşümün salt niceliksel bir durum olmadığına işaret eden bu kavram, “eskime” ve “yenileme” olgularının karşılaşma hızlarının durumunu tanımlamaktadır. Mevcut bir

yapının tasarım, kullanım, terk ve yeniden inşa döngüsünün yenilenmesinin süreklilik kazanmasıyla ve yeni olanın eski(til)meye maruz bırakılma hızının artmasıyla, “yeni” ve “eski” olan eş zamanlılığa yakın bir biçimde ilişkili bulunarak, Riegl’in ifadesiyle “*Yenilik değeri eskilik değerinin en korkunç rakibi.*” olarak, niteliksel bir durum oluşabilir (Riegl, 1996). Bu bağlamda, fiziksel/niteliksel olarak eski olan endüstri yapısı (maden ocağı örneği gibi) dışında, fiziksel/niteliksel olarak yeni olmasına rağmen kısa süreli ve sürekli biçimde eskiyen nesnelere (uçak ya da bilgisayar örneği gibi) de “modası geçmiş” hale gelebilir.

4.3.1.3. Tarihi değer

Nesnelerin/yapıların ilk üretildiği andan itibaren, zamanın etkisiyle elde ettikleri katmanlaşma, tarihsel değere olanak sağlayan özelliklerden biri olarak görülebilir. Bu değere sahip olan nesnelere/yapılar, aktif olarak kullanıldıkları zamana ait dönemsel özellikleri ve teknoloji tarihine katkılarının yanı sıra, tarihin belirli bir anına işaret eden, kentlinin sosyo-kültürel yaşamının kanıtları olmaktadır. Bu sebeple tarihi değer, o dönemde var olmuş fakat şu anda olmayan mekânsal etkileşimin ve deneyimin önemliliğini ve korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu konuda, A. Huysen, nesnelere ait tarihi değerlerin korunma derecesinin yüksek olması durumunda, sahiplik ve deneyim aktarma yetilerinin de o ölçüde yoğun olduğunu ifade etmektedir (Huysen, 1999). “*Geçmiş deneyime tanıklık, mekânın orijinalliğe dayalı olduğundan tarihi değeri olan nesnelere/yapılar, yitime yönelen nadirlik değerlerini temsil etmektedir*” (Doyduk, 2010).

Güncelde birçok kentlinin kent içi endüstriyel bir kalıntının yakınından geçerek onunla kurduğu temas ve tanışıklık, buraların çağdaş şehirlerde bulunan duyuşsal yoksunluğu vurgulayabilen, kentsel şehvetli deneyimi çoğaltabilen ve şehri çoklu yorumlamaya açan yaklaşımları teşvik edebilen bir alan olarak hareket edebilmesini sağlayabilir. Bu türden mekanlarda, güçlü, hoş olmayan ama aynı zamanda şaşırtıcı kokuların, bellekte iz bırakan seslerin, normatif kentsel estetik algıları bozan manzaraların, her türlü materyalitenin çeşitli zenginliklerin etkisiyle, daha steril bir kentsel ortam üreten

süreçlerden oldukça farklı duyuşsal deneyim yelpazesi yaşanabilmektedir (Ederson, 2007).

4.3.1.4. Özgünlük ve enderlik değeri

Bir nesne/yapının özgünlüğü, kendi döneminin koşulları içinde var olduğu ilk hali ve sahip olduğu fiziksel özellikleri açısından ayırt edici olabilmeye, mevcut koşullar değışse bile, belli ölçüler içinde, varlığını sürdürebilmeye ve kendi özünü koruyabilmeye yönelik nitelikleri işaret etmektedir. Bu değere sahip nesne/yapı kaynağını (özünü), nitelikleri bakımından benzer diğer nesne/yapılar ile ilişkilendirirken, aynı zamanda, bu yapılar karşısında kendi kaynağının benzersizliğini, nadirliğini ve temsil edilebilirliğini tanımlamaktadır (Feilden ve Jokilehto, 1998). Özellikle, benzer nitelikte olanları, süreç içerisinde yok olmuş yapının ya da yapı elemanının sahip olduğu enderlik (az bulunurluk) değeri, nadir ya da tek olan şeyin değerini artırıcı bir durum oluşturmaktadır.

Bu açıdan, “Nara Özgünlük Belgesi (*The Nara Document on Authenticity*)” incelendiğinde, özgünlük durumunun; nesne/yapı üzerinde “tasarım ve biçim, malzeme, kullanım ve işlev, gelenek ve teknikler, konum ve yerleşim, ruh ve anlatım, ilk tasarım ve tarihsel evrim” gibi bilgi kaynaklarında aranabileceği görülmektedir. Bu durumda, nesne/yapıya yönelik özgünlük değerlendirmelerinin, tek ve değışmez ölçütlere dayandırılmanın ötesinde, her dönemin kendine özgü ortaya koyduğu değerler bütünü çerçevesinde tanımlanması gerektiği söylenebilir (Nara Özgünlük Belgesi, 2005).

Bu bağlamda, miras ögesinin özgün karakteristiklerinin bozulmadan korunmasını sağlamak üzere bir yaklaşımda bulunmak, orijinal endüstri peyzajının ve endüstriyel donanımın izlenerek devam ettirilmesi ve dikkate alınarak temsil edilmesi yönünde duyarlılık gösterilip gösterilmediğine yönelik irdelemeleri kapsamaktadır.

4.3.1.5. Göreceli sanat değeri

Endüstri mirasının yeniden kullanım sürecinde yer verilen koruma anlayışının değer ölçütlerinden birinin de eski sanayi yapılarının sahip oldukları estetik boyutları ve sanatsal değerleri olduğu söylenebilir. Endüstriyel yapılara ait sanat değerlere ilişkin farkındalık düzeyleri, bu yapıların tekil bir biçimden öte, buldukları bağlamla kurdukları ilişkinin etkisiyle, inşa edildikleri ilk zamanlara kıyasla anlamlı artış göstermiştir. Benjamin'e göre sanat yapıtının biriciklik niteliği ile geleneğin bağlamı içerisindeki yerleşikliği arasında özdeşlik bulunmaktadır (Benjamin, 2000).

Buradan bakışla, bir endüstriyel yapının güncel yaşantı içerisindeki toplumun bakış açısındaki bağlamı, üretildiği dönemin iş ve çalışma yaşamına ait toplumun bakış açısındaki bağlamından farklılık gösterdiğinden, her dönemin kendi içinde ulaştığı beğeni düzeyi ve kalitesi de çeşitlilik göstermektedir. Bu endüstriyel mekân ve ürünler, güncel durumda, maddesel görüntü (düşünce, şekil ve renk) açısından, önceki dönemden ayrılma yaşayan ve kişisel ölçekte (öznenen özneye) veya toplumsal ölçekte (kültürden kültüre) değişkenlik gösteren değer olarak, Riegl'in ortaya attığı "göreceli sanat değeri"ne dayandırılabilir (Riegl, 1996).

4.4. Uyarlamalı Yeniden Kullanım

"Bir miras binasını, yapısını veya sahasını korumanın en iyi yolu onu kullanmaktır... Uyum, geçmişi bugüne ve geleceğe yansıtır."

New Uses for Heritage Places

Yukarıdaki bölümlerde (bkz. 4.1. Program-Kabuk İlişkisi, 4.2. Bir Varlık Türü Olarak Kalıntının Belirlenimi, 4.3. Endüstriyel Kalıntı) terk edilen endüstriyel kalıntı durumundaki mekânların yeniden değerlendirilmesi konusunun, mimari özellikleri sayesinde bağlantılı oldukları kavram ve olgular, çoğunlukla mimarlık dışı bakış açısıyla ele alınmıştır. Söz konusu bölümlerde anlatılan kavramlar ve olguların çalışma

konusu kapsamındaki mimari karşılığı olarak, bu bölümde “Uyarlamalı yeniden kullanım” (Adaptive reuse) yaklaşımının varlığından söz edilmektedir.

Günümüz toplumunda, geri dönüşüm süreci ve bu kapsamdaki işlemler, üzerinde en çok yoğunlaşılacak konulardan biri olmaktadır. Atık ürünlerden, kullanılmayan fakat yeniden değerlendirilme potansiyeli olan nesnelere ulaşana kadar her şeye hayat verilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, binalarda da yapının kendisinin tamamen değişmediği, sadece amaçlanan kullanımın değişti(rildi)ği yeniden değerlendirme durumları gündeme gelmektedir. Genel anlamda binaya değer katma oluşumu sağlayan inşa edilmiş miras uyarlamalı yeniden kullanım projelerinin, binanın mevcut miras önemini sonraki nesle doğrudan aktarabildiği ve bunun dışında geleceğe başka türden de yeni değerlerin taşınabilmesini olanaklı kıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda, endüstriyel yapıyı, belirli bir zamanda dondurmak veya endüstriyel içeriği ve nesnelere saran bir kabuktan önemli izlerin kökünü kazımak yerine, uyarlanabilir yeniden kullanım ile ona yeni bir yaşam sunulmaktadır. Tamamen yıkılacak olana korunma şansı veren ve aynı zamanda yakın çevrenin veya o kentsel bölgenin canlandırılması için bir araç olan bu yöntem, sadece endüstriyel binalarla veya küçük alanlarla sınırlı kalmamaktadır. Bir binanın artık ilk tasarım amacıyla işlev göremediği durumlarda, miras önemini korumanın en tutarlı yolu, adaptasyon yoluyla ve yeni bir fonksiyonla kullanımını devam ettirmek olabilir. Böylelikle, bu yaklaşım, terk edilen endüstriyel yapının artalanlarının yorumlanmasının ve değerlendirilmesinin uygun ölçülü bir seçeneği olarak görülmektedir.

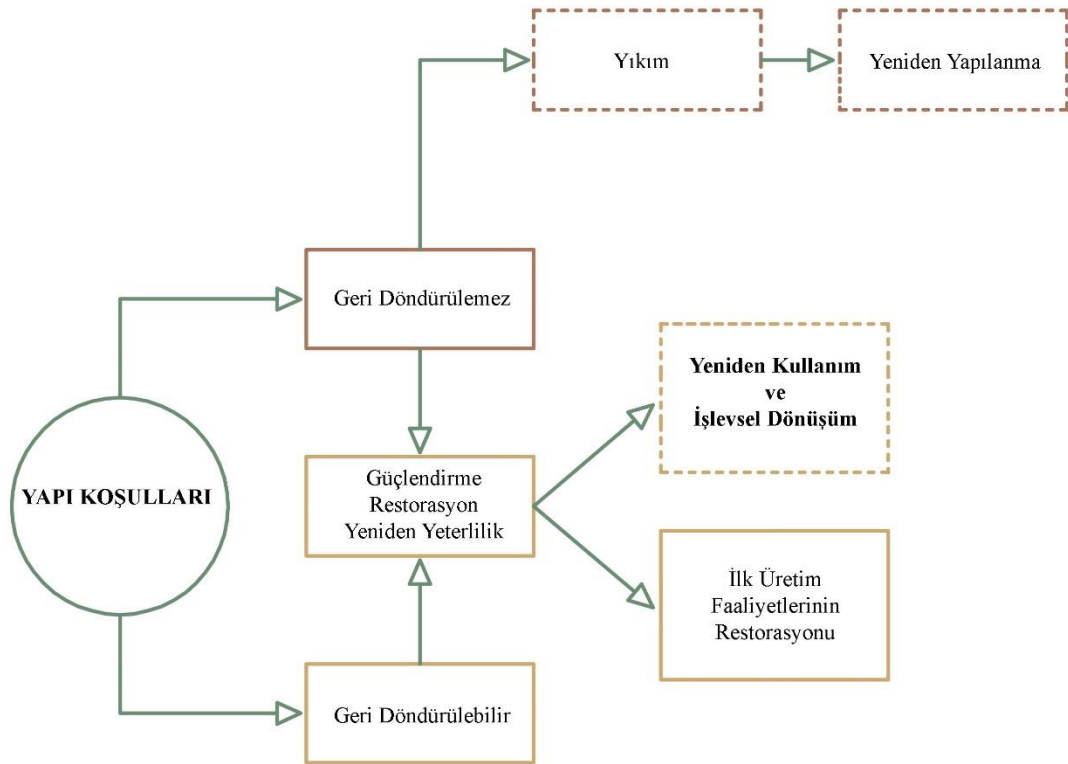
Uyarlanabilir yeniden kullanım süreci, binanın işlevliğini sona erdiren (eski) program ve sonrasında mevcudiyetini korumaya devam eden (eski) kabuk ile yeniden tasarım projesini kuran yeni kullanım ve bu kapsamda değişen (eski) yeni kabuk arasındaki ilişkiye yerleştirilebilir. Böylece geçmişin kabuğu ile o kabuğun geleceğe yönelik planlama yaparken sahip oldukları potansiyelleri arasındaki boşluğun doldurulmak istendiği söylenebilir. Bu nedenle önceden kullanılmış, fakat güncelde geçersiz olan, atıl endüstriyel yapılar için uyarlanabilir yeniden kullanım, genellikle yapının gizlenen değerini en üst düzeye çıkarmak ve bu yapıları yeniden işlevliğe kavuşturmak üzere

girişilen bir süreç olarak görülebilir. Bu noktada, uyarlanabilir yeniden kullanım için tercih edilen yapıların çoğunun bir şekilde bir tür miras değeri gösterdiği düşünülebilir.

4.4.1. Uygun müdahalenin seçimi ve karar alma süreci

Çeşitli sebeplerle terk edilen ve ilk tasarım halleriyle aktif olarak kullanılmayan endüstriyel yapılar, yerleştirildikleri alanlar ve yakın çevresiyle beraber, süreklilik ve dönüşüm, parçalanma/bozulma ve olası iyileşme, etrafından ayrışma ve etrafıyla bütünleşme koşulları arasında devamlı bir gerilim yaşamaktadır. Bu gerilimlerle ve orijinal kullanım amacının devamlılığına uygun olmayan durumlarla birlikte, güncel ihtiyaçlara ve beklenen olası farklı gereksinimlere uyum sağlayacak yeniden kullanım alternatifleri ortaya çıkmaktadır. Bu yapıların yeniden kullanımları üzerindeki belirgin kararın alınmasını zorlaştıran iki ana adım bulunmaktadır. Bunlar, doğru müdahalenin hangisi olduğuna ve etkili bir yeniden kullanım elde etmek için en uygun araçların neleri tanımladığına karar vermektir (Bianchi ve Turturiello, 2017).

Bu nedenle, geçersiz ve terk edilmiş bir yapı, fiziksel (eskime), işlevsel (yetersizlik) ve çevresel (konforsuzluk) koşullardan dolayı -yeniden kullanıma olanak sağlayacak ölçüde-geri döndürülemez bir durum teşkil ediyorsa veya daha ziyade yapının belirli alanları, farklı kullanımlara ev sahipliği yap(a)mazsa yeniden kullanım tercih edilmeyebilir ve yapı yeni(si)yle değiştirilmek için yıkıma uğrayabilir. Aksine, mevcut haliyle yeterli ölçüde verim alınamayan yapı -yeniden kullanıma olanak sağlayacak ölçüde- tersine çevrilebilirlerse; yapı üzerinde yeniden yeterlilik, iyileştirme ve uyum çalışmalarını yapmak mümkün olabilir. Söz konusu bu iki durum yerine, yapının varlık değeri, yeni bir işlevsellik için anlamlı bulunursa, yapı için mevcut kullanım amacına benzer ya da bundan farklı bir yeniden kullanım düşünülebilir. Endüstriyel yapıların mevcut ilk kullanımından olası yeniden kullanımına uzanan değişiminde, karar verme sürecinin asıl sorunu, gerekli müdahale esnasında neyin tutulacağını ve neyin değiştirileceğini / dönüştürüleceğini seçmedeki zorluk olarak görülmektedir (Bianchi ve Turturiello, 2017). (Şekil 4.10.).

Şekil 4.10. Karar verme sürecindeki alternatif yolların şematik gösterimi (Bianchi ve Turturiello, 2017'den uyarlama.)

Günümüzde uyarlanabilirlik, yapı tasarımlarında nadiren tamamen yapılandırılmış bir tasarım prensibi olarak düşünülmektedir. Yapılar için, zaman içerisinde olası değişim sorunu esnasında oluşabilecek riskler, baştan öngörülemediğinden, bu sorunların zamanında aşılması genelde pek mümkün olmamaktadır. Bunun yerine, zaman içinde parçalanmış ihtiyaçlardan ve zamana yayılarak oluşmuş olan pratik sistemlerden kaynaklanan uyarlanabilirlik unsurları, periyodik olarak ve kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki doğaları gereği ilk tasarımların çoğu, yaşamları boyunca morfolojik değişim gösterme, statik olmama, gelişmekte olan bir bağlama tepki verme, zamanın değişen şartlarına bırakılma ve periyodik bakım yoluyla koşullandırılma özelliklerinin çoğunu barındırmaktadır. Bu nedenle yapıları, tasarım sonrası çıkarılmış bitmiş işler değil, tasarlananların sürekli akışta olduğu ve toplum yaşamındaki işlevsel, teknolojik ve estetik değişime uyacak şekilde geliştiği, müdahaleye açık nesnelere olarak yansıtmak gerekmektedir. Bu türden bir yaklaşım, bir yapının yaşam döngüsü beklentisini optimize etmeye de önemli ölçüde katkı sağlayabilir.

Bunun aksi olarak, tasarlanmış olanı, tamamen bitmiş ve teslim edilmiş bir yapı olarak kabul etmek, potansiyel bir risk taşımaktadır. Yapının tasarım süreci ve sonrasındaki kullanımı boyunca, gelecekteki olası değişkenlerin dikkate alınmaması, yüksek yenileme maliyetlerine, daha fazla kullanıcı tarafından tercih edilmemesine ve binanın erken modası geçme olasılığının artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, “Uyarlanabilirlik” terimi ile kullanıcılarının veya çevre metamorfozunun gelişen taleplerine cevap vermek için bir binanın kullanım ömrü boyunca değerini en üst düzeye çıkaran değişme kapasitesi kastedilmektedir. Bu özellikteki binalar, gerçek yaşam döngüsü değerlerini sağlamak için yaşayan ve çalışan verimli yerler olarak görülmektedir (Bianchi ve Turturiello, 2017). Mevcut ve gelecekteki kullanıcılara, gereksinim duydukları çeşitli pratikleri gerçekleştirmelerini sağlayacak bir yapı oluşturmak için, uyumluluğun çevresel ve ekonomik nedenlerle tasarım ilkesi olarak dâhil edilmesine giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Uyarlanabilir yeniden kullanım yoluyla sosyal olarak faydalı bir amaç için yeni bir kullanım alanı olan miras, kendi kendini finanse eden ve sürdürülebilir olan bir koruma biçimi için en etkili yaklaşım olarak görülmektedir (Yung & Chan, 2012).

Çeşitli ve çok sayıda tanımlaması bulunan uyarlanabilir yeniden kullanım kavramı hakkındaki araştırmalar, bu çalışmanın bakış açısına katkı sağladığı düşünülen literatürden alıntılanmıştır. Bu konuda kapsamlı araştırmalar yapmış olan Shen ve Langston, bu anlayışı, kullanılmayan veya hızla kullanım dışı kalan ve potansiyel yıkımın yaklaşmakta olduğu mevcut binaların temel yapısını ve dokusunu bozmadan bırakarak ve onları değiştirerek söz konusu mevcut binalara “yeni yaşam” solmanın bir yolu olarak tariflemektedir (Shen ve Langston, 2010). Ayrıca bu anlayışın temelde işlev değişikliğini işaret eden yönüne vurgu yapan Burra Tüzüğü, bu kavramı, en genel anlamıyla, bir yerin yeni bir kullanım için uyarlanması olarak tanımlamaktadır (Burra Charter, 2013). UNESCO, eski binaların uyarlamalı olarak yeniden kullanımını, forma, karaktere, yapıya ve tarihi bütünlüğe saygı duyan ve çoğu zaman bir yerde bazı dikkatli değişiklikler gerektiren bir yer için uygun yeni kullanım alanları olarak kabul etmektedir (Unesco, 2015). ICOMOS'a göre ise *“başarılı inşa edilmiş miras uyarlamalı yeniden kullanım projeleri kültürel miras değerini korurken uyumlu bir kullanım için bir yer değiştiren projeler”* olarak görülmektedir (ICOMOS, 2010).

Bu tanımlamalar, uyarlamalı yeniden kullanımın, yıkılmakta olan yapının mevcudiyetini sürdürmeye yarayan fiziksel müdahalelerden başlamakta olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, seçilen tanımlamalar, her bir uyarlamının somut olmayan yönler veya değerler yaratılması, oluşturulması ve sosyal olarak tanınması olasılığı taşıyan özelliklerine de vurgu yapmaktadır. Bu nedenle, bu türden bir yaklaşım, yalnızca yapıların ömrünü uzatmakla kalmamakta, o yapı dâhilindeki kültürel tanımlamanın bir dönemden diğerine (geçmişten geleceğe), tasarım temelleri aracılığıyla aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Nihayetinde bu müdahale eylemi, eski biçimin sürdürülmesi ve/veya yeni işlevin üretilmesiyle sınırlı kalmamakta ve daha ziyade geçmiş kültürün anlamını korumayı ve kültürel yenilenmeye katkıda bulunmayı temel olarak kabul etmektedir (Wong, 2017).

Orijinal bir endüstri yapısını, eskiden olduğundan daha farklı bir şey olarak tekrar kullanma niyeti taşıyan uyarlamalı yeniden kullanım kapsamında, mevcut yapılarla çalışmak, bir noktada, bu tez çalışmasının öne çıkan ve özgün yanlarını içeren yaklaşımı da olan “Program-Kabuk” diyalektiğine dönüşmektedir. İlk tasarlanan yeni bir endüstri yapısında, kullanım amacı ve program gereksinimleri, tasarım sürecinin başında ve inşa sürecinden önce belirlenmekte, dolayısıyla, yapının zaman içerisindeki kullanımını niteleyen mekânsal organizasyon da önceden belirlenmiş o programa göre şekillenmektedir. Ancak bina tarihi olan, miras değeri taşıyan ve anlam ifade aracı olarak görülen korunacak bir yapı olduğunda, - yapıya, endüstriyel miras gelişimi için yeni-den yaşam döngüsü modeli sunulduğunda- bu sefer yeni kullanım, eski mekânsal organizasyonun mevcut artakalanlarına (eski kabuğa) göre belirlenmektedir. Burada ilginç ve kısmen tersinir olan şey, ilk tasarımında programa göre biçimlenen bir kabuğa sahip yapıyı uyarlamalı yeniden kullanarak, istenen yeni kullanımı ve istenen yeri, kısmen mevcut eski kabukta imal etmenin mümkün olması olarak görülmektedir.

Bu yeniden modelleme sürecinde, geçmişe ait olan şey, buradaki vurgusuyla mevcut eski kabuk, daha büyük bir önem kazanmaktadır, çünkü kendisi, değiştirilecek ve yeniden şekillendirilecek malzeme olmaktadır. Geçmiş ve/veya çalışmada işaret edildiği haliyle mevcut kabuk, birbirini izleyen her yeniden modellemenin kendi yerini bulacağı önceden yazılmış, “işaretli tuval”i sağlamaktadır. Böylece geçmiş/eski

kabuk, kabul edilecek (korunacak), dönüştürülecek veya bastırılacak (reddedilecek) yerleşik anlamın bir “duyu paketi” (“package of sense”) haline gelmektedir (Machado, 1976). Bu kapsamda, mekânsal ruhun ve vaktiyle içinde orijinal ilk programın var olduğu eski kabuğun anlaşılması ve yorumlanması yoluyla, tasarımcı veya mimarın mevcut yapıyı değiştirebileceği ve yeniden etkinleştirebileceği yeni bir tasarım müdahalesi türü belirmektedir. Yeniden tasarımda bahsedilen mevcut nitelikler, tasarımcı tarafından, sonraki yeniden inşa katmanı için, tıpkı sıfırdan mimari tasarımda da analizlerin ön koşul olduğu gibi, temel olarak analiz edebilir ve bunlar projenin başlangıç noktası olarak kullanılabilir. Bu durumda, özellikle miras koruma alanlarının kısmen ev sahibi yapı tarafından belirlenmesinden dolayı, miras binalarının adaptasyonu için planlama yapmak önemli görülmektedir.

Bu bağlamda, mevcut olan eskinin ve ekle(mle)nen yeninin birlikteliğine dayanan yeniden tasarımda yapılan müdahaleler, belirli bir düzen anlayışı ile başlamakta ve şekillenmektedir. Bu düzen anlayışı, Louis Kahn tarafından, mekânın doğasında belirli bir şekilde var olma ruhu ve iradesi olduğu dolayısıyla tasarımın bu iradeyi yakından takip etmesi gerektiği şekliyle ifade edilmektedir. Böylece, düzenin iradesini kabul etmek, onu uyarlanabilir yeniden kullanma pratiğine uygulamak ve mevcut yapı içinde değişiklik yapmak, o düzenin hesaba katılmasını gerektirmektedir (Khan, 1955). Buna benzer olarak, Wong tarafından tarif edilen “Frankenstein Sendromu” yeni müdahalelerin, mevcut düzen anlayışından temellendiği uyarlanabilir yeniden kullanım durumları hakkında fikir vermektedir. Benzersiz olarak farklı erkeklerin birden fazla vücut parçasının ikame edilmesiyle yaratılan canlı bir yaratığın, bu süreçte kendi orijinal yapısının bozulmasını konu alan deneyde, bilinen insan yapısına yeni bir düzen getirilmesi dikkat çekmektedir. Yaratım sürecinin kendisi, bu yeni yaratığın başarısızlığında, mevcut olana yeni ve uyumsuz bir düzenin getirilmesinin etkisini ima etmektedir (Wong, 2017). Frankenstein Sendromu olarak addedilen bu uyumsuzluk, uyarlamalı yeniden kullanımın başarılı olma olasılığını neyin oluşturduğu konusunda, Khan tarafından belirtilen düzen anlayışını desteklemektedir.

Mevcutla çalışmada, çalışma özelinde artakalan endüstri yapısının kalıntısını uyarlamalı yeniden kullanmada başarı kıstası olarak, yukarıda Khan’dan alıntılanan

düzen anlayışında ve Wong tarafından tarif edilen Frankenstein Sendromunda olduğu gibi, yeni kullanım ile mevcut form arasındaki eşleşmenin adaptasyon yoluyla elde edildiği ve her ikisinin uyumlu bir düzen bulabildiği durumlar gösterilebilir.

BÖLÜM 5. SAKARYA'DA ENDÜSTRİ MİRASI KAPSAMINDAKİ KALINTI MEKÂNLARIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ, ADAPAZARI DONATIM PARK

Altı bölümden oluşan tez çalışmasının teorik altyapısının kurgulanmaya çalışıldığı önceki bölümlerde yer verilen tartışmalar, pratiksel boyuttaki gizil yanların açığa çıkarılması adına, bu bölümde somut bir vaka üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Adapazarı Ziraat Donatım Kurumu Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası örnekleme özelinde, bir endüstriyel yapının yeni bir fonksiyona izin verecek şekilde nasıl adapte edileceğine dair bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu noktada endüstriyel kalıntı mekânlarını yeni-den kullanma yaklaşımının bilgisi üzerinde çevrinme halinin zuhur etmesi yoluyla potansiyellerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Bir endüstriyel miras alanının önemli ölçüde geliştirilmesini içeren yeniden tasarım projesinin, miras alanı içinde kullanıcılar için uzun vadede nasıl yeni bir kullanım sağladığını göstermesi gerekmektedir. Bu sebeple uyarlamalı yeniden kullanım projesinin incelenmesine hangi anahtar aşamaların aracı olacağını tespit etmek, bu araştırma için çok önemli görülmektedir.

Söz konusu anahtar aşamalar, tez kapsamında ele alınan ilgili örneklem alanın mekânsal açıdan mevcut durumu için, değerlendirme kriterleri tanımlamaya olanak sağlamaktadır. Neyin uyarlanabilir yeniden kullanım projesinin incelenmesinde anahtar aşama olacağını belirleme gayreti, belirli tekil bir tanımla ve yüzeysel bir kaynak araştırmayla sınırlı kalmamaktadır. Bu noktada, anahtar aşama kurgusu, farklı tanımlardan ve farklı kaynaklardan elde edilen çeşitli kabullerin incelenmesiyle ve karşılaştırılmasıyla elde edilmektedir.

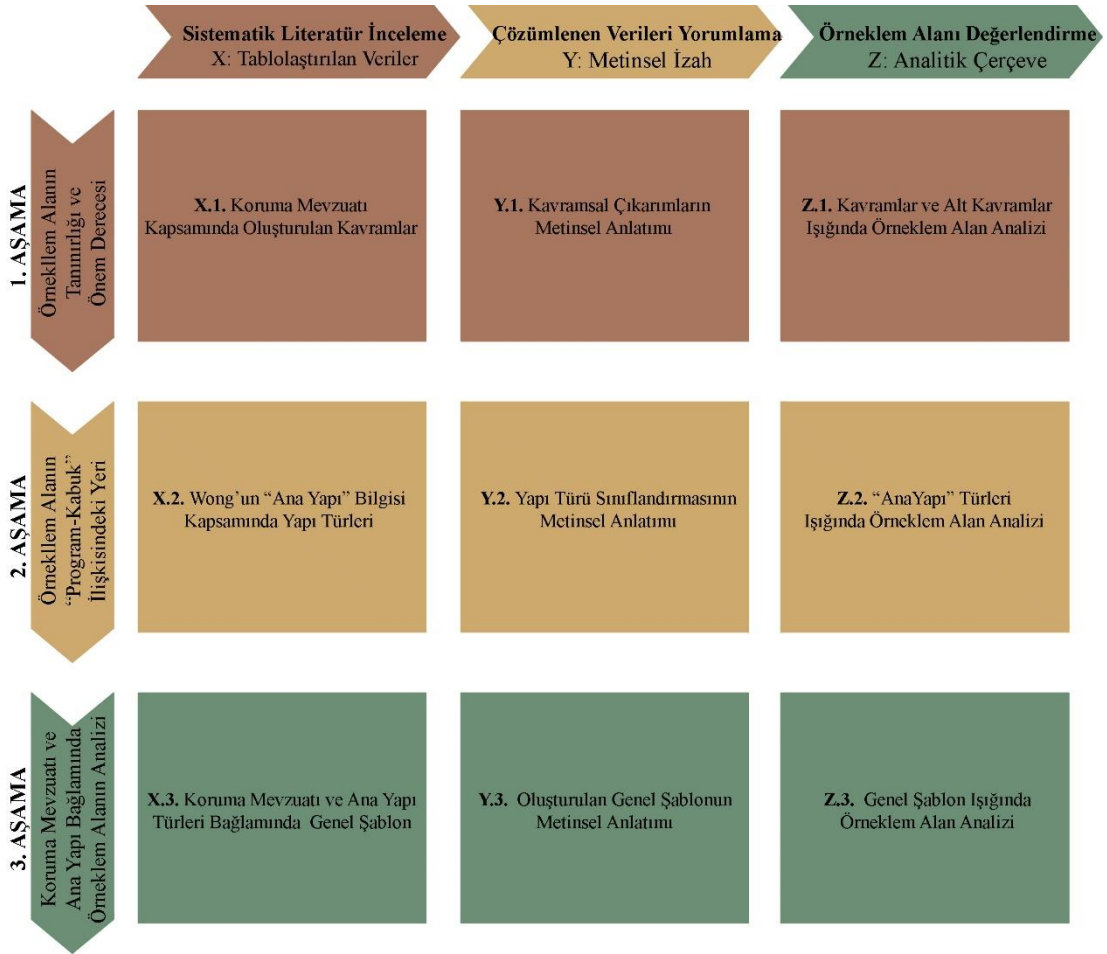
Tezin örnekleme alanını oluşturan Adapazarı Ziraî Donatım Fabrikası için üç temel aşamadan oluşan *yöntem-model diyagramı* geliştirilerek, mevcut endüstri miras alanının uyarlamalı yeniden kullanımının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu diyagramın aşamaları, şu adımları içermektedir:

1. Örnekleme alanının tanınırlığının sağlanması ve önem derecesinin tespitinin yapılması
2. Örnekleme alanının “Program-Kabuk” ilişkisi bağlamında tanımlanması ve tespitinin yapılması
3. Örnekleme alanının koruma mevzuatı ve ana yapı türleri kapsamında oluşturulan genel şablon ışığında analizinin yapılması

Bu adımların bir tür aşamalı kurgu yaklaşımı ile (takip edilmesi gereken birden fazla (iki) aşamayı içeren süreçte, bir sonraki adımı bir önceki adıma dayandırarak) ele alınması mümkün görülmektedir. Her bir adım, tek tek ve sıralı olacak şekilde irdelendiğinde, söz konusu örnekleme alanı oluşturan endüstri yapısı ile zamansal-mekânsal ilişkilerin kurulması mümkün olabilmektedir. Bu anlamda söz konusu bu iki adım, her ikisinde de ortak olan alt adımlara ayrıştırılmakta ve elde edilen veriler ışığında, her bir alt adımın örnekleme alanına özgü mekân karşılıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada, söz konusu verileri anlaşılır kılma ve görüntüleme yöntemleri, yani ortak alt adımlar da şunları içermektedir:

1. Tablosal veriler,
2. Metinsel izah,
3. Analitik çerçeve

Şekil 5.1. (aşağıda), bu vaka çalışmasının değerlendirilmesinde kullanılan araştırma yaklaşımının, ilgili verileri toplamanın, ilgili verileri hazırlamanın ve örnekleme alanının analizinin metodolojik bir akış şemasını sunmaktadır (Şekil 5.1.)

Şekil 5.1. Araştırma yaklaşımına, veri toplamaya, veri hazırlamaya ve örneklem alanının analizine dair metodoloji şeması

5.1. Örneklem Alanın Tanınırlığı ve Önem Derecesi

Araştırma için geliştirilen yöntem-model diyagramını takiben, ilk olarak, birinci aşamanın (bkz. Şekil 5.1.'deki 1. Aşamanın 1. Adımı olarak yani; X.1) araştırılmasıyla başlanmaktadır. Bu aşamada genel olarak, incelenen örneklem alanının tez kapsamında ve önemli düzeyde tanınırlığını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu noktada, Endüstri Mirası'nın yasal korunması ile ilgili çalışmalar yapan bilimsel kuruluş, konsey ve komiteler tarafından yayımlanan koruma kararları ve diğer standart oluşturucu metinler incelenmektedir. Çalışma kapsamında, ele alınan tüzük ve yayınlar, Sakarya Donatım Park (2018 tarihinde, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kasım ayı meclis toplantısında alınan karardan önceki ismiyle Kent Park) sınırlarında yer alan miras durumundaki yapıların, yeniden değerlendirilme sürecinde kazandığı nitelikleri ve

özellikleri açıklamak üzere seçilmektedir. Seçilen tüzük ve yayınların, birbirleriyle yüksek oranda örtüşebilen açıklamaları, ayrı ayrı da açıklanarak, konuyla ve birbiriyle olan bağlantıları belirtilmektedir. Bu bağlantının kurulmasında, -diğer tüzük ve yayınlarda yer almayan- “Kültürel önem” (İng. Cultural significance) için mekânsal bir taksonomi önerisi sunan Burra Şartı ana dayanak olarak görülmektedir. Bu tercihin tez çalışma özelindeki gerekçesi, sözü edilen oluşumlar kapsamındaki geçerli metinlerin, ilgili örneklem alanın daha iyi anlaşılabilmesine yönelik, başka kavram açılımlarını da beraberinde getirebilme potansiyeli oluşturması olarak görülmektedir

Bu bağlamda, ilk olarak 1979'da, ICOMOS'un (*International Council on Monuments and Sites*- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Güney Avustralya'daki bir z kategorileşme, aşağıda incelenen diğer oluşumlara ait yayınların karşılaştırmalı analizinin tartışması için kavramsal çerçeve sunmaktadır

Tez kapsamında ve incelenen vaka çalışması özelinde, konuyla ilişkili bulunulan diğer kaynaklara da detaylı araştırmalar sonunda karar verilmiştir. Bunlar; 2003 tarihinde Rusya'da düzenlenen TICCIH'nin (*The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage*-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi) 12. Uluslararası toplantısında kabul edilen, “Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Şartı” (*The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage*); 1964'te tarihî yapıların korunması ve restorasyonu hakkında uluslararası bir çerçeve belirlemek için kabul edilen “Venedik Tüzüğü” (*The Venice Charter*); 2011 tarihinde Paris'te düzenlenen ICOMOS'un 17. Genel Kurulunda, TICCIH ile birlikte belirlenen “DUBLİN İlkeleri, Endüstriyel Miras Alanları, Yapıları ve Peyzajını Koruma İlkeleri” (*Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*); 2008 tarihinde Avustralya'nın Yeni Güney Galler eyaletinde, NSW Miras Konseyi (*The Heritage Council of New South Wales*) tarafından kabul edilen, “Miras Mekanları için Yeni Kullanım Alanları: Tarihi Binaların ve Alanların Uyarlanması İçin Kılavuzlar” (*New Uses for Heritage Places: Guidelines for the Adaptation of Historic Buildings and Sites*) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Vaka çalışmasının tanınırlığının sağlanmasına ve önem derecesinin tespitinin yapılmasına dair elde edilen kavramsal çıkarımlar

Diğer Oluşumlar Ana Dayanak	Burra Tüzüğü (The Burra Charter) 2013
Mekânın Kendisi (<i>place itself</i>)	“Kültürel öneme sahip bu yerler, nesiller arası eşitlik ilkesine uygun olarak şimdiki ve gelecek nesiller için korunmalıdır.”
Mekânın Dokusu (<i>its fabric</i>)	“Çalışma veya kanıt elde etmek için önemli kumaş rahatsızlıkları en aza indirilmelidir.” (Madde 28.1) “İçeriği, demirbaşları ve nesnelere içeren bir yerden çıkarılan önemli kumaşlar , kültürel önemine göre kataloglanmalı ve korunmalıdır.” (Madde 33)
Mekânın Yerleşimi (<i>setting</i>)	-
Mekânın Kullanımı (<i>use</i>)	“Bir yerin uyumlu bir kullanımı olmalıdır.” (Madde 7.2)
Mekânın Çağrışımları & Anlamları (<i>associations&meanings</i>)	“Kültürel öneme sahip yerler insanların hayatını zenginleştirir, genellikle topluma ve manzaraya, geçmişe ve yaşanmış deneyimlere derin ve ilham verici bir bağlantı duygusu sağlar. Kültürel önem, geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer anlamına gelir.”
Mekânın Kayıtları (<i>records</i>)	“Koruma, kültürel önemini korumak için bir yere bakmanın tüm süreçleri anlamına gelir.”
İlgili Yerler & Nesnelere (<i>related places & related objects</i>)	“Bir yerin önemli dokusunun yıkılması genellikle kabul edilemez.” (Madde 15.3)

Tablo 5.1. (Devamı)

Ana Dayanak	Diğer Oluşumlar	Venedik Tüzüğü (The Venice Charter) 1964
Mekânın Kendisi (<i>place itself</i>)	“ Tarihi anıt kavramı yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.” (Madde 1)	
Mekânın Dokusu (<i>its fabric</i>)	“Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.” (Madde 12)	
Mekânın Yerleşimi (<i>setting</i>)	“Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar.” (Madde 1)-	
Mekânın Kullanımı (<i>use</i>)	“Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir.” (Madde 5)	
Mekânın Çağrışımları & Anlamları (<i>associations&meanings</i>)	“Bir anıt, tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır.” (Madde 7)	
Mekânın Kayıtları (<i>records</i>)	“Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır. Herhangi bir onarım işine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi bir incelemesi yapılmalıdır.” (Madde 3)	
İlgili Yerler & Nesnelere (<i>related places & related objects</i>)	“Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir. İlgili unsurların öneminin değerlendirilmesi ile ilgili yargıyı ve neyin yok edileceği üzerinde kararı vermek, sadece bu işi üzerine almış kimseye bırakılamaz.” (Madde 11) “Bir yerin önemli dokusunun yıkılması genellikle kabul edilemez.” (Madde 15.3)	

Tablo 5.1. (Devamı)

Diğer Oluşumlar Ana Dayanak	Nizhny Tagil Tüzüğü (Nizhny Tagil The Charter) 2003
Mekânın Kendisi (<i>place itself</i>)	“Endüstri miras yapıları çalışılmalı, onların tarihleri öğretilmeli, onların anlamları ve önemleri herkes için araştırılmalı ve açıklığa kavuşturulmalı ve Venedik Şartı'nın ruhuna uygun olarak en önemli ve karakteristik örnekler tanımlanmalı, korunmalı ve sürdürülmelidir. ”
Mekânın Dokusu (<i>its fabric</i>)	“Makineler veya bileşenler çıkarılırsa veya bir sitenin tamamını oluşturan yardımcı elemanlar yok edilirse, bir endüstriyel tesisin değeri ve orijinalliği büyük ölçüde azaltılabilir.” (Madde 5.I.)
Mekânın Yerleşimi (<i>setting</i>)	-
Mekânın Kullanımı (<i>use</i>)	“Endüstriyel mirasın korunması, işlevsel bütünlüğün korunmasına bağlıdır ve bu nedenle bir sanayi alanına yapılan müdahaleler, bunu mümkün olduğunca sürdürmeyi amaçlamalıdır.” (Madde 5.I.)
Mekânın Çağrışımları & Anlamları (<i>associations&meanings</i>)	“Endüstriyel miras, sıradan erkeklerin ve kadınların yaşamlarının kaydının bir parçası olarak sosyal değerdedir ve bu nedenle önemli bir kimlik duygusu sağlar. Üretim, mühendislik, inşaat tarihinde teknolojik ve bilimsel değer taşır ve mimarisinin, tasarımının veya planlamasının kalitesi için önemli bir estetik değere sahip olabilir.” (Madde 2.II)
Mekânın Kayıtları (<i>records</i>)	“Endüstri mirasının anlamı ve değeri yapı veya sitelerin maddi dokularına, bileşenlerine, makinelerine ve endüstriyel peyzaj olarak tanımlanan konumlarına, yazılı belgelere bağlıdır; ayrıca insanların anılarında, yerel sanat ve adetlerde, somut olmayan kayıtlarda ifade bulur.”
İlgili Yerler & Nesnelere (<i>related places & related objects</i>)	“Yeni kullanımlar sitin ilginç özelliklerine , donanımına, ulaşım ve etkinlik dağılımı özelliklerine saygı göstermelidir.” (Madde 10)

Tablo 5.1. (Devamı)

Ana Dayanak	Diğer Oluşumlar	Miras Yerleri İçin Yeni Kullanımlar (New Uses for Heritage Places) 2008
Mekânın Kendisi (<i>place itself</i>)		İmkân “Bir yerin “yaşanabilirliği” onu bireyler ve toplum için hoş ve kabul edilebilir kılar. Bir binanın imkanı,onun özelliklerinden, güneş ışığına ve manzaraya erişimden ve genel tasarımdan etkilenir. Tesislere ve hizmetlere erişim bir yerin rahatlığını da etkiler.”
Mekânın Dokusu (<i>its fabric</i>)		“Yeni kullanımın bina ile uyumlu olmaya, binanın tarihi karakterini ve önemli dokusunu korumaya ihtiyacı vardır, ancak yine de yeni hizmetler, değişiklikler ve eklemeler sunabilir.”
Mekânın Yerleşimi (<i>setting</i>)		Yığın “Bir binanın veya bina grubunun düzenlemesinin, hacminin, boyutunun ve şeklinin birleşik etkisi.” Bağlam “Belirli karakter; kalite; bir binanın ortamının fiziksel, tarihi ve sosyal özellikleri.”-
Mekânın Kullanımı (<i>use</i>)		“Bir miras binasını, yapısını veya sahasını korumanın en iyi yolu onu kullanmaktır.”
Mekânın Çağrışımları & Anlamları (<i>associations&meanings</i>)		“Miras öğeleri bir yer duygusu yaratır, yerel karakterleri ve kimlikleri vardır ve topluluklar kendilerine ne olduğu konusunda güçlü hissederler.”
Mekânın Kayıtları (<i>records</i>)		-
İlgili Yerler & Nesnelere (<i>related places & related objects</i>)		Karakter “Bir yerin belirli özelliklerinin veya niteliklerinin kombinasyonu. Tarihi karakter Bir yerin dönemi veya yapım tarzı ile ilgili belirli özelliklerin veya özel niteliklerin kombinasyonu.”

Tablo 5.1. (Devamı)

Diğer Oluşumlar Ana Dayanak	Dublin İlkeleri (Dublin Principles) 2011
Mekânın Kendisi <i>(place itself)</i>	“Endüstri mirası oldukça hassastır ve risklerle karşı karşıyadır.”
Mekânın Dokusu <i>(its fabric)</i>	“Endüstri mirası yapıları içerisindeki makineler veya diğer donanım çıkarılır veya sitin bütünlüğünü etkileyecek kayıplar olursa, kültür mirası değerleri büyük ölçüde zedelenebilir veya indirgenir.” (Madde 9)
Mekânın Yerleşimi <i>(setting)</i>	-
Mekânın Kullanımı <i>(use)</i>	“Endüstri mirası yapıları ve alanları için bütünlük veya işlevsel bütünlük çok önemlidir; bu nedenle koruma önlemleri yalnız binalara değil, iç donanımlarına da yönelik olmalıdır. Endüstri mirası alanları ve yapılarının sürdürülebilir biçimde korunması için en uygun yol özgün kullanımlarının sürdürülmesi veya uygun yeni kullanımlar bulunmasıdır.” (Madde 9)
Mekânın Çağrışımları & Anlamları <i>(associations&meanings)</i>	“Endüstri alanları teknoloji ve üretim süreçlerine bağlı mühendislik, mimarlık ve kent planlama ile ilgili somut miras yanında, işçilerin ve bağlı oldukları toplumların anıları, hünerleri ve sosyal yaşamlarıyla bütünleşen soyut mirası da içerir.”
Mekânın Kayıtları <i>(records)</i>	-
İlgili Yerler & Nesnelere <i>(related places & related objects)</i>	“Yeni kullanımlar sitin ilginç özelliklerine , donanımına, ulaşım ve etkinlik dağılımı özelliklerine saygı göstermelidir.” (Madde 10)

Tablo 5.1. (Devamı)

Diğer Oluşumlar Ana Dayanak	Kavramsal Çıkarımlar (Tez çalışması özelinde)
Mekânın Kendisi <i>(place itself)</i>	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik
Mekânın Dokusu <i>(its fabric)</i>	Ek & Eklemlenme
Mekânın Yerleşimi <i>(setting)</i>	Yerleşim & Bağlam
Mekânın Kullanımı <i>(use)</i>	Kullanım & İşlevsellik
Mekânın Çağrışımları & Anlamları <i>(associations&meanings)</i>	Yerin Değeri & Yerin Önemi
Mekânın Kayıtları <i>(records)</i>	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek
İlgili Yerler & Nesnelere <i>(related places & related objects)</i>	Katman & İçerik

Ana dayanak olarak belirlenen ve Burra Şartı'nda yer alan kültürel önemin şekillendiği söz konusu mekânsal özellikler (mekânın kendisi, dokusu, yerleşimi, kullanımı, çağrışımları&anlamları, kayıtları, ilgili yerleri& ilgili nesnelere) ile diğer oluşumlara ait yayınların konuyla ilgili bulunan açıklamalarının (yukarıda) karşılaştırmalı analizi sonucu (bkz. Şekil 5.1.'deki X.1 alt adımı olarak) kavramsal çıkarımlarda bulunulmuştur. Söz konusu kavramsal çıkarımlar; Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik, Ek & Eklemlenme, Yerleşim & Bağlam, Kullanım & İşlevsellik, Yerin Ruhu & Yerin Hissi, Yaşanmışlık & Kolektif Bellek, Katman & İçerik olarak belirlenmiştir.

Bu anahtar kavramlar aracılığıyla (bkz. Şeki 5.1.'deki Y.1 alt adımı olarak) tez vaka çalışması olan Adapazarı Kent Park örneğinin uyarlanabilir yeniden kullanımına dair (aşağıda) değerlendirmeler ve analizler yapılmaktadır. Değerlendirme için başlık olarak kullanılan kavramlar sıralanırken, -yukarıda yer alan tablodaki sıralamadan bağımsız biçimde- anlatımın ima edeceği hiyerarşik ve zamansal bir akış oluşmasına dikkat edilmiştir.

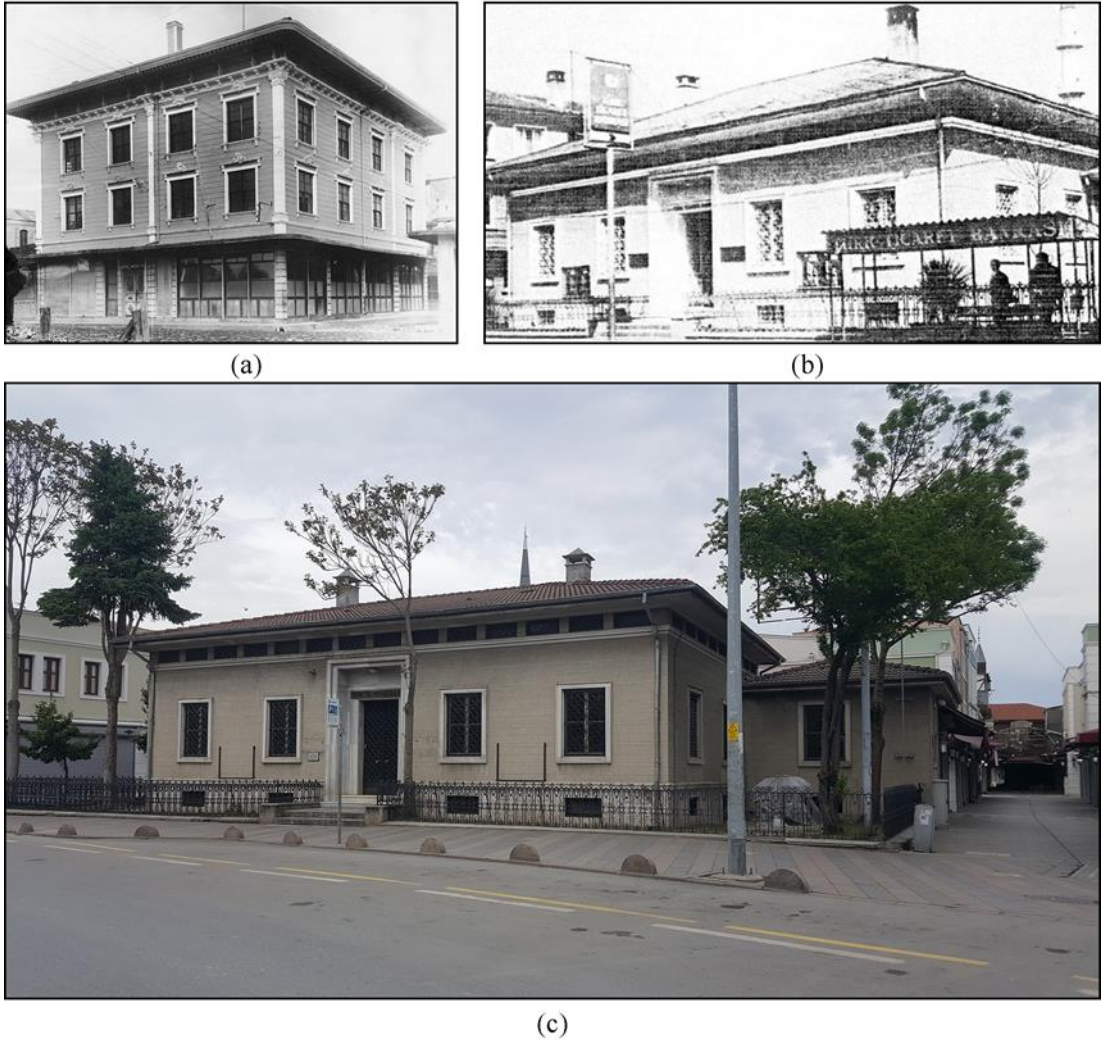
5.1.1. Yerleşim & Bağlam

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, önceleri bir köy, sonra nahiye, kaza ve bir şehir ve günümüzde bir vilayet merkezi olan Adapazarı mevkiinde yer alan ve tezin örneklem alanını oluşturan Donatım Park (eski adıyla Kent Park) örneğinin kent içi konumundan ve yakın çevresinden bahsedilmektedir. Fakat daha öncesinde, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na (TZDK) bağlı olarak kurulmuş, Eski Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi örneği üzerinden; bölgenin ekonomisi ve sanayileşme hareketleri hakkında bazı kesitler sunmak gerekmektedir.

Sakarya ili, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nin kuzeydoğusunda ve bölgeye ait Çatalca-Kocaeli Bölümünde yer almaktadır. İl alanı, kuzeyden Karadeniz ve batıdan Kocaeli ile Bursa, doğudan Düzce, güneyden de Bolu ile Bilecik illeriyle çevrilmektedir (Vikipedi). Sakarya'dan geçen, Uluslararası TEM Otoyolu ve D – 100 (Eski E.5) karayolu, yalnız ülkenin en önde gelen sanayi ve yerleşim merkezlerine sahip İstanbul ve Trakya'yı tüm Anadolu'ya bağlamakla kalmamakta; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını da birbirine bağlamaktadır. Avrupa'dan gelen demir yolları buradan geçerek, Suriye ve İran sınırlarından Asya içlerine kadar ulaşmaktadır (Hayır, 2005).

Şehir, sözü edilen önemli geçit yollarının üzerinde yer alması sebebiyle, çeşitli yerleşimlere ve yaşamlara sahne olmuştur. Stratejik konumu, sahip olduğu zengin orman varlığı, yaşamış olduğu nüfus hareketleri, bölgeye yerleştirilen muhacirlerin yetiştirdiği zirai ürünlerin tetiklediği ticaret hareketliliği, etnik yapıdaki çeşitlilik gibi birçok nedenden ötürü 19. yüzyılda geniş çaplı sosyo-ekonomik bir gelişme

yaşamıştır. Bu yüzyılda kazandığı atılımlar, 20. yüzyıla girerken buranın bir cazibe merkezi haline gelmesine sebep olmuştur (Nairn, 2014). Nitekim Anadolu’da elektriği ilk kullanan kentler arasında Adapazarı’nın da yer alması gelişmişlik düzeyinin başka bir göstergesi olarak kabul edilebilir (bkz: 5.1.3. Yer in Değeri & Yer in Önemi). Sahip olduğu bahsedilen elzem durumlarından dolayı buranın başka önemli konularda da tercih edilmesine, Türkiye’de şahsi teşebbüs ve sermaye ile teşkil edilen ve ülkenin “ilk milli özel banka”sı olan “Adapazarı İslam Ticaret Bankası”nın 14 Ocak 1914 tarihinde burada kurulması örnek verilebilir (Narin ve Sarı, 2006) (Şekil 5.2.). Atıl kalmış bu yapının müze olarak yeniden kent kullanımına açık bir kamusal alan olması yönünde yerel yönetimin yeni bir kararı bulunmaktadır (Url 22).

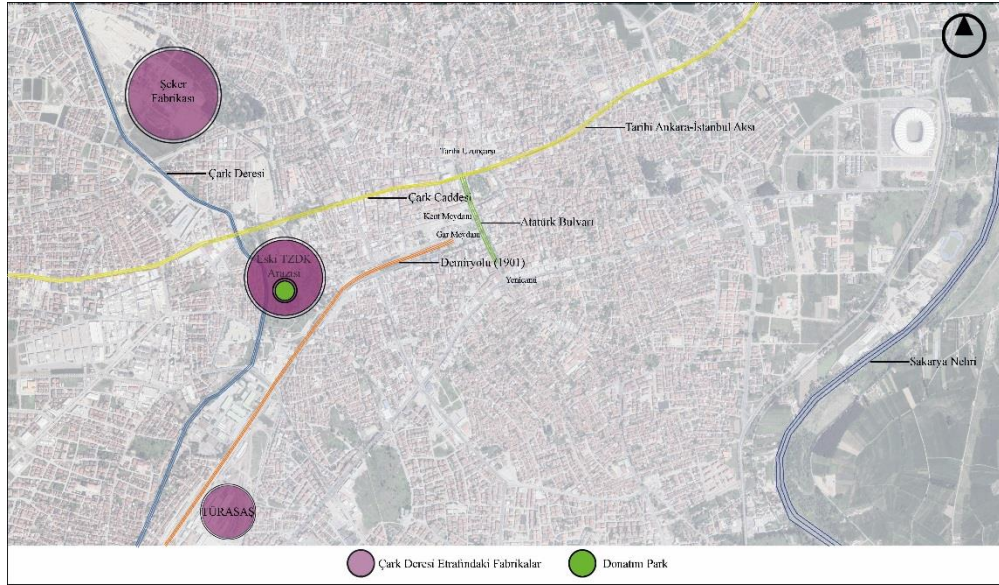

Şekil 5.2. (a) 1914'te açılan ve 1943 depreminde yıkılan Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Resul Narin arşivi), (b) 1947'de yapılan ve günümüzde ulaşan banka binası (Sakarya 1973 il yıllığı, Uyanık, 2011'den), (c) Günümüzde yer alan ve kullanılmayan atıl banka binası, 2020

Adapazarı Ovası'ndaki sanayileşmenin gelişmesi, Haydarpaşa-Ankara demiryolunun, 9 kilometre uzunluğunda olan Arifiye-Adapazarı hattının, 1901 yılında bu bölgeye ulaşıp işletmeye açılmasıyla daha da fazla hızlanmıştır. Demiryolu rayları döşenirken gerekli olan traversler, Sakarya çevresindeki ormanlık alanlardan karşılanmıştır. Bu orman varlığının, Osmanlı Devleti döneminde, İstanbul hükümeti tarafından oldukça bilindik bir durum olduğu söylenebilir (Narin, 2014). Evliye Çelebi Seyahatnamesi'nde, Geyve'den (Sakarya'da bir ilçe) sonra gezisine devam ederken Sakarya ormanlarını şöyle anlatmaktadır (Çelebi, 1993):

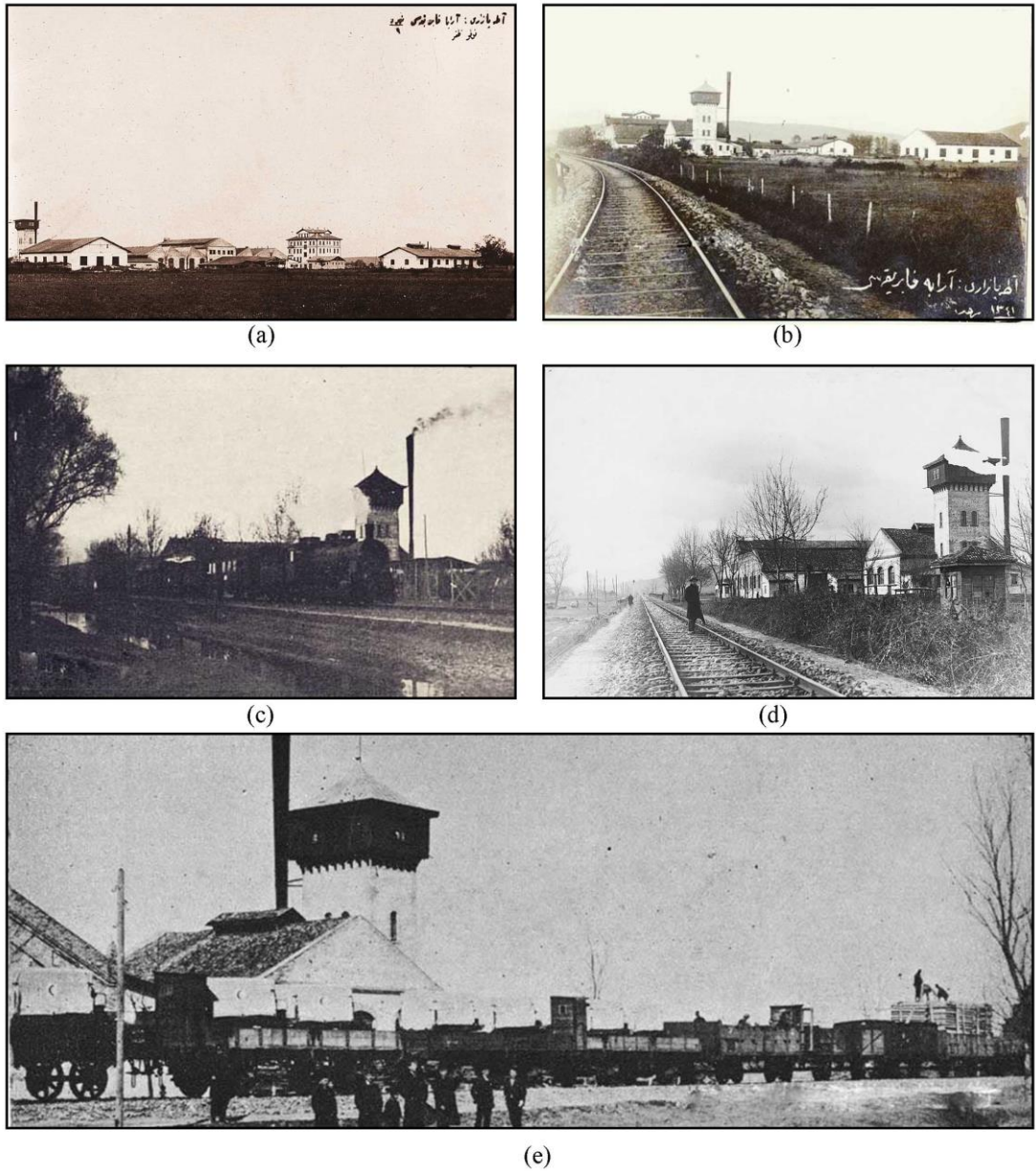
“Oradan kuzey tarafa köprüyü geçerek, Sakarya Nehri boyunca “Ağaç denizi” denilen ormanlardan geçtik. Burası bir ormandır ki, içinde gölgenin yabancıları olan nice garipler kaybolarak vahşi hayvanlara yem olmuştur. Defne, ardiç, çam, ihlamur ağaçlarının çiçeklerinin kokusundan insanın damağı kokulanır. Güneş içine asla tesir etmez. Bu ağaçlık içinde binlerce tahta biçecek bıçkı değirmenleri vardır. Gemi keresteleri keserler. Bu dağlar, dört sancak sınırları içinde olup, hakikaten ağaç denizidir. Bir tarafı Bursa, bir tarafı İzmit, bir tarafı da Bolu ve Kocaeli sancaklarıdır. Etrafı ancak bir ayda dolaşılabilir. Ama seçme yerleri, bu Geyve yolu üzerinde olan kısımdır.”

Çelebi'nin detaylı biçimde tasvir ettiği, bölgenin son derece gür ormanları, devlet tersaneleri için tomruk, kütük, keresteler, İstanbul halkının ihtiyacı için odun gibi yakacak maddeleri, ray döşemesi için kullanılan traversler gibi ihtiyaçları karşılamıştır (Dinçer ve Kaymaz, 1998). Bu noktada, ağaç endüstrisine dayalı çeşitli sanayi kollarının kurulması olanaklı hale gelmiştir. 1. Dünya Savaşı'nda 1916'da resmi açılışı Enver Paşa tarafından yapılan ve 19 Mart 1917 tarihinde faaliyete başlayan Adapazarı Demir ve Tahta Malzeme Fabrikası (DE-TA), istasyon civarında ve Çark deresi boyunda kurulmuştur (Narin, 2018) (Şekil 5.3.).

Şekil 5.3. Demir Tahta (DE-TA), 1917 / Türk Zirai Donatım Kurumu (TZDK), 1944 fabrikalarının Adapazarı merkezdeki konumu ve yakın çevresi

Günümüzün gelişmiş otomotiv sektörünün nüvelerini oluşturan ve örneklem alanının orijinal kullanımını oluşturan bu işletme, Adapazarı'nın ilk önemli sanayi kuruluşu olarak görülmektedir. Fabrikanın kuruluşundan 1943 depremine kadar devam eden faaliyeti, deprem sonrası aynı alanda yeni bir fabrikanın kurulması, bu fabrikanın da zamanla işlevini kaybederek alanın tek edilmesi ve sonrasında aynı alanın günümüzde kazandığı güncel fonksiyonu ile ilgili tüm süreçler bir sonraki bölümde (bkz: Kullanım & İşlevsellik) daha detaylı açıklanmaktadır (Şekil 5.4.).

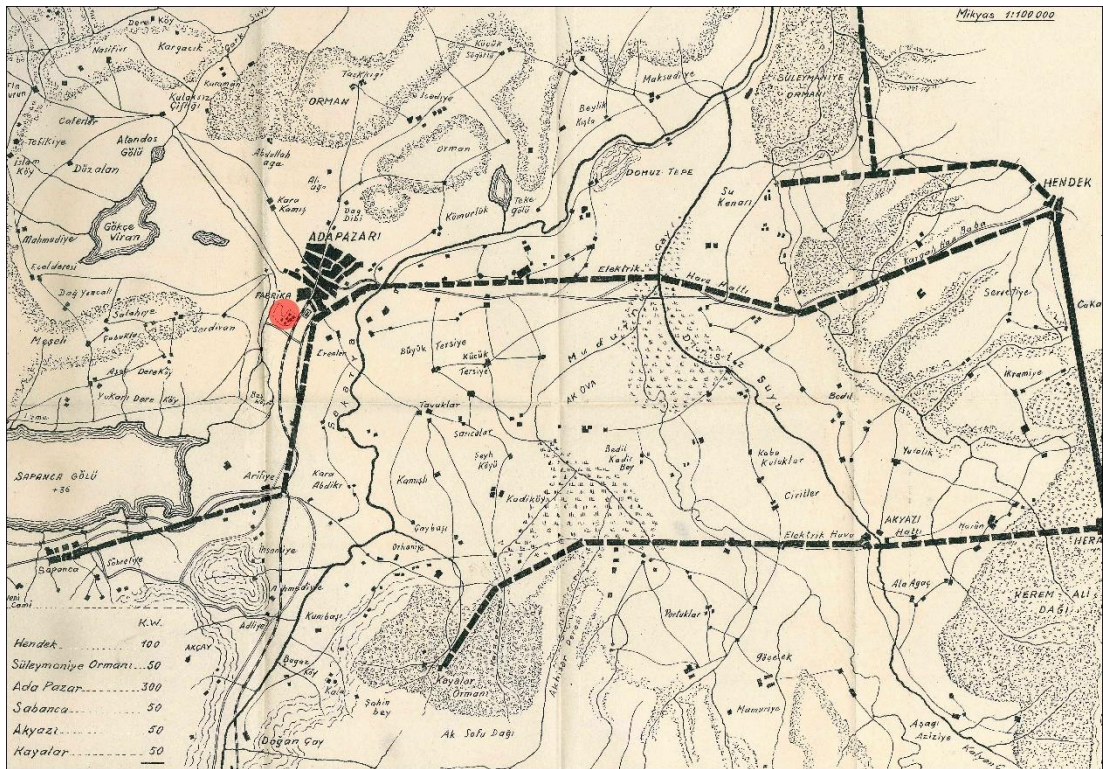
Şekil 5.4. Araba fabrikasının farklı zamanlarına (1925-1930'lu yıllar) ait kesitler (Resul Narin arşivi)

5.1.2. Kullanım & İşlevsellik

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, önceleri (1917'de işletmeye açılan) Adapazarı Demir ve Ahşap Malzeme İmalathanesi ve (1944 yılında kurulan) Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi olarak işlev gören fabrika kompleksinin orijinal kullanımından, zamanla işlevini yitiren ve günümüzde kentliye hizmet veren bir kent içi park olan Donatım Park olarak kullanımına kadar geçen süreçten bahsedilmektedir.

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi Osmanlı Anonim Şirketi, I. Dünya Savaşı sırasında ordunun nakliye araçları ve savaş gereçleri gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş ve 1917'de işletmeye açılmıştır. Elektrik enerjisiyle çalışan fabrika, 200 beygir gücündeki makineleriyle yıllık 300 ile 4500 araba arasında değişen bir üretim kapasitesine sahip olmuştur. İmalat-ı Harbiye Müdüriyet-i Umumiyesi fabrikada muhtelif ebatta 40375 adet cephanе sandığı imal ettirmiştir. Fabrika ayrıca marangozluk ve mobilyacılık, demircilik, tornacılık, tesviyecilik ve benzeri alanlarda da faaliyet göstermiştir (Özel, 1996).

II. Dünya Savaşı'na kadar bazı banka (Türk Ticaret Bankası) ve şirketlerin yönetiminde araba yapımıyla uğraşan imalathane, 1943 depreminde tümüyle yıkılmıştır. O günkü adı Demir ve Tahta Fabrikası (kısa adı DETA) olan işletme, satın alınmış ve çevresindeki alanların bir bölümü de kamulaştırılarak, 1944 yılında merkezi Adapazarı olan, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na bağlı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi kurulmuştur (Şekil 5.5.).

Şekil 5.5. Adapazarı TZDK fabrikasının kent merkezindeki konumu, 1945, Rifat Yüce

Gün geçtikçe büyüyen fabrikanın, 1950'li yıllarda genişletilme çalışmaları başlatılmıştır. İlk defa traktör montajına ve kimi traktör parçalarının yapımına başlayan fabrika, 1960'lı yıllarda Adapazarı'nın dört büyük işletmesinden biri haline gelmiştir (Narin, 2014). 1968 yılında Ford marka traktörlerinin ve 1979 tarihinde Avusturya patentli Steyr traktörlerinin üretimine başlanan fabrikada, 1978 yılında tamamen yerli bahçe traktörleri üretimi için yatırımlar yapılmış ve projesi dâhil tümüyle yerli modeller çiftçinin hizmetine sunulmuştur (Url 23).

Her türlü traktör, tarım iş makinaları ve gereçleri imal ve satışını gerçekleştirmek üzere kurulan TZDK, 11 Mart 1998 tarih ve 98/25 sayılı ÖYK Kararı ile özelleştirme kapsamına alınmıştır (Suiçmez, 2002). Bu karar sonrası, Başak Traktör İşletmesine satılan Adapazarı'ndaki Traktör ve Tarım Makineleri İşletmesi, Sakarya köprüsü yakınlarında kurularak ve kent çeperine taşınarak üretimine devam etmiştir.

Fabrikanın özelleştirilmesi ve yapı işletmesinin kent içi sınırlarının dışında bir yere taşınması sonucu, mevcut binalar terk edilmiştir. Zamanın aşındırıcı gücü, atıl haldeki yapıların tahribatını hızlandırıp, onları kullanım dışı bırakırken; bu yapılar, 1999 depreminin yıkıcı etkisiyle daha büyük boyutta parçalanmalar ve bozulmalar yaşamıştır. Fabrikanın ana binası tümüyle yıkılırken depolar ve imalathaneler hasar almış, fabrikanın teknik servisler birimi ve idari bölüm ise yapısal bütünlüğünü korumuştur. Depremde yıkılan, ATSO binası (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası), TZDK'nın müdüriyet bölümünün bulunduğu binaya; Nüfus müdürlüğü, fabrika girişindeki fabrika yemekhanesine; ADASU (Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi), fabrikanın teknik servisler birimine taşınmıştır Yerel tarihinin oluşumunda depremlerin etkisinin en sarıh biçimde deneyimlendiği Adapazarı'nda, 1999 depreminin geniş çapta etkilediği ve ağır hasar verdiği alanlara yönelik öncelikler, eski TZDK alanının yeniden değerlendirilmesini ötelemiştir. Bu durumda, öncesinde terk edilme ve sonrasında depremin etkisiyle atıl duruma gelen yapıların kentsel dolaşıma yeniden katılmasında gecikme yaşanmıştır. (Uyanık, 2011).

Depremin gerçekleştiği anın sonrasında, doğal felakete maruz kalan yapıları çevre ve alanlar için yapılan çalışmalar, terk edilme sonrası boş kalan TZDK arazisi için de

yıkım aşaması olarak devam etmiştir. Bu yıkım çalışmasında, depremzedeler için kurulan çadır kent sökülürken, fabrikanın enkaz ve harabe durumunda olan birimleri de ortadan kaldırılmıştır. 2005 yılında ayakta kalan binalar kamunun idaresindeyken, depolar kiralanmak suretiyle kullanılmıştır. Özelleştirme sonrasındaki terk edilme anından itibaren kullanılmayan binaların bir kısmı ise evsizlerin barınağı haline gelmiştir. 2006 yılında ise yerel yönetim tarafından, TZDK alanı üzerinde bulunan eski fabrika yapılarının kullanılmayacak durumda olanlarının %80'inin yıkım çalışması tamamlanmıştır (Uyanık, 2011).

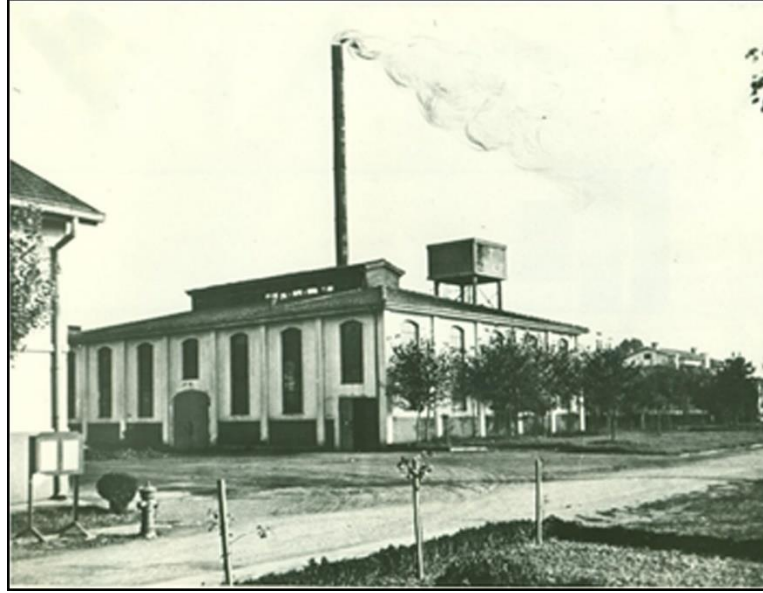
Alanın deprem bölgesinde ve kent merkezinde yer alması sebebiyle, yeniden kullanım ve dönüşüm sürecinde, gelecek olası depremler sonrası kullanımlara olanak sağlayacak geniş bir alan olarak planlandığı bir yaklaşımda bulunulmuştur. Bu yaklaşım, o esnada yapısal bütünlüğünü kaybetmiş tüm binaları yıkmaya ve böylelikle kentsel boşluk oluşturma girişimine neden olmuştur. Yeni kullanım tercihlerinden birinin bu olması noktasındaki gerekçenin devamlılığı, alanın günümüzde de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından, “Acil Toplanma Alanı” olarak gösterilmesiyle sağlanmaktadır.

5.1.3. Yerin değeri & Yerin önemi

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, fabrika varlığının ve maddi kültürünün, özellikle orijinal kullanım sürecinde, kent ve kentli için kazandığı anlamından ve öneminden bahsedilmektedir.

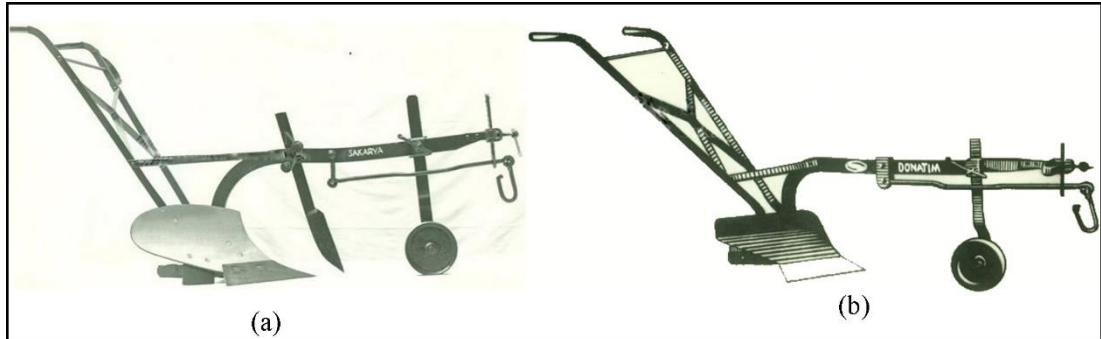
Bu fabrika yerleşkesi, Adapazarı tarihi, kenti ve yerel halkı için önemli dönüm noktalarından birine öncülük etmiştir. Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası'nın 450 KVV'lık termik santralinde üç adet lokomobil vasıtasıyla üretilen elektrik cereyanı, 1926 yılında ilk kez şehre verilmiştir. Şehrin gece ve gündüz fasılasız şehir cereyanını sağlamış ve lokomobillerde üretilen bir kısım buhar da kereste kurutulmasında kullanılmıştır. Bu santralden şehre 31 Mart 1952 tarihine kadar elektrik cereyanı verilmiş ve Etibank'ın Adapazarı trafosundan cereyan alındığı 20 Ekim 1958 tarihine kadar da fabrikanın muharrik gücü kendi santralinden temin edilmiştir. Bu bağlamda

kent, İstanbul'dan sonra ilk elektrik getirilen yerlerden birisi olarak bilinmektedir (Narin, 2018). Bu önemli özelliği ile santral binasının, üretim ve mühendislik tarihi ile kent yaşamında teknolojik ve bilimsel bir değer taşıdığı söylenebilir (Şekil 5.6.).

Şekil 5.6. Fabrikanın ve şehrin uzun süre elektrik ihtiyacını karşılayan santral binası, (Resul Narin arşivi)

Endüstri alanlarının teknoloji ve üretim süreçleriyle ilgili bir başka gösterge olarak, fabrikada üretilen tarım makineleri ve aletleri örnek verilebilir. Bu işletmede, 1965 yılında belirli bir tonda demir ve çelik, muhtelif saç, pik, boya üretilmiş; belirli bir sayıda pulluk uç demiri, farklı tiplerde pulluk, farklı türlerde at arabaları, tınav makinesi, arı kovani, çam yayık, traktörler ve ilgili teçhizatlar imal edilmiş, yeni model traktörlerin montaj işlemi yapılmıştır (Alpan, 1966) (Şekil 5.7.).

Şekil 5.7. Fabrikada üretilen tarım aletleri; (a) Sakarya tipi pulluk, (b) Donatım tipi pulluk, (Resul Narin arşivi, Sakarya Şehir Hafızası URL 29'dan)

Bu endüstriyel üretim etkinliğinin yanı sıra, ilk defa 1919 yılında İstanbul'da açılan "Türk Ocağı Sanayi Sergisi"ne katılım göstererek en çok dikkat çeken kuruluşlardan biri olmuştur. Sergide yer alan ürünler arasında, XVI. Lui tarzında yatak odası takımı, 2 adet karyola, 1 adet ebniyeli dolap, 1 adet laomano, 1 adet tuvalet, 2 adet komodino, 2 adet tel somya, yeşil halı döşemeli pompa tarzında oda takımı, 1 adet kanepa, 2 adet koltuk, 4 adet sandalye, maun cilalı minister (minister) yazıhane, maun cilalı dosya dolabı, maun cilalı yazıhane koltuğu, maun cilalı sigara iskemlesi, maun cilalı paravan, dekovil hattına mahsus terezene, eşya nakline mahsus araba, inşaat ve bahçe için el Arabası. Kömür küreği, çapa, adi kürek, çekiç, araba tekerleği, saban, bel, kazma pulluk vb. yer almıştır (Beden, 2014).

Türk iktisat tarihinde Adapazarı'na ayrı bir önem kazandıran bir diğer husus olarak da Türk ordusunun savunma sanayinin oluşturulmasında özel bir şirketle işbirliği yapması ve Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası'nın kuruluşuna tarihinde ilk defa sermayedar olarak katılmış olması gösterilebilir. Bu noktada, Türk milletinin zor günlerinde kentin imalât-ı harbiye faaliyetlerine sahne olması bir gurur vesilesi olarak görülmüştür (Narin, 2014).

5.1.4. Yaşanmışlık & Kolektif bellek

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, fabrika varlığının ve maddi kültürün, özellikle insan anıları ve yerel alışkanlıkları gibi somut olmayan kayıtlarda ifade bulan karşılıklarından bahsedilmektedir. Bu karşılıklar için, işçilerin çalıştığı kurumsal binaları içeren geçmiş endüstriyel faaliyetlerin sosyal bağlamına daha fazla dikkat edilmektedir. Bu sebeple, çalışanların endüstriyel binaları ve alanları kullanmaları, yalnızca onların ekonomik hayatlarıyla ve teknolojik bağlamla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda işçilerin, çalışma hayatlarını sürdürmek için gereken farklı sosyal organizasyon türleri kapsamında gösterdikleri farklı insan davranışları da önemli görülmektedir.

Bu organizasyon oluşumlarına 1966'da kurulan Donat-İş Sendikası örnek gösterilebilir. Daha önce Maden-İş Sendikasının bünyesinde yer alan ziraî donatım

fabrikası işçileri, bu sendika ile anlaşamayıp ayrılarak millî sendika (Türk tipi sendika) kurmuştur. Sendika, işçilere kanunlarda tanınan hakları sağlamak ve işçiyi hukuken temsil ettiği için bütün sosyal haklarını korumak gayesinde olmuştur. 1962’de Maden-İş Sendikası bünyesindeyken, Ziraî Donatımda bir grev olmuş ve yirmi gün sürmüştür. Grev sebebi işverenin 29 kuruş gibi bir ücret artışını ve çalışma şartlarının düzenlenmesinin kabul edilmemesi olarak gösterilmiştir (Küley, 1969).

Fabrika, sadece kentsel bölgenin ekonomik gelişmesine olanak sağlamamış, sosyal faaliyetlere de öncülük etmiştir. Bu bağlamda, 30 Haziran 1956 tarihinde merkezi Adapazarı’nda olmak üzere Ziraî Donatım Kurumu Ziraat Aletleri ve Makineleri Müessesesi İşçileri Donatım Evleri Yapı Kooperatifi Ortaklığı’nın kurulmasına izin verilmiştir (Cumhuriyet arşivi, 1956).

Harp Mecmuası’nda fabrikanın açılışı ile ilgili yer alan haber, işçilerin fabrikadaki çalışma hayatlarına ve harici durumlarına dair daha detaylı bilgiler vermektedir:

“Adapazarında küşad edilen (açılan) fabrikanın tahrik makineleri yüz beygir kuvvetindedir. Bundan başka nehir suyunu içilecek bir hale getirmek için Anadolu’ya ilk defa giren tasfiye makineleri vardır. Fabrikalarda şimdiki halde dört yüz amele ile dar’ül eytamlardan (yetimler yurdundan) celb edilmiş (getirilmiş) elli talebe çalışmaktadır. Fabrika gece gündüz işlediği takdirde sekiz yüz ameleyi meşgul edebilecektir. Bu mühim müessese-i sına’iye ileride tevsiğ edilecek ve kereste işlerinden başka ev eşyası, ziraat makineleri, değirmen alatu, tulumbalar ve sair ufak tefek makineler yapmak mümkün olacak ve bu takdirde bin iki yüz amele istihdam edilebilecektir. Fabrika binaları; kerestesi bol arazide ziyadar ve muntazam surette yapılmıştır. Şimdilik amele asker olarak çalışmaktadır. Harpten sonra civarda aileleri ile birlikte ikamet edebilmeleri için sıhhata mufavik amele evleri vücuda getirilecektir. İnşaata bir sene evvel başlanmış ve Almanya’dan gelen makineler dört aydan ibaret kısa müddet zarfında yerleştirilmiştir.”

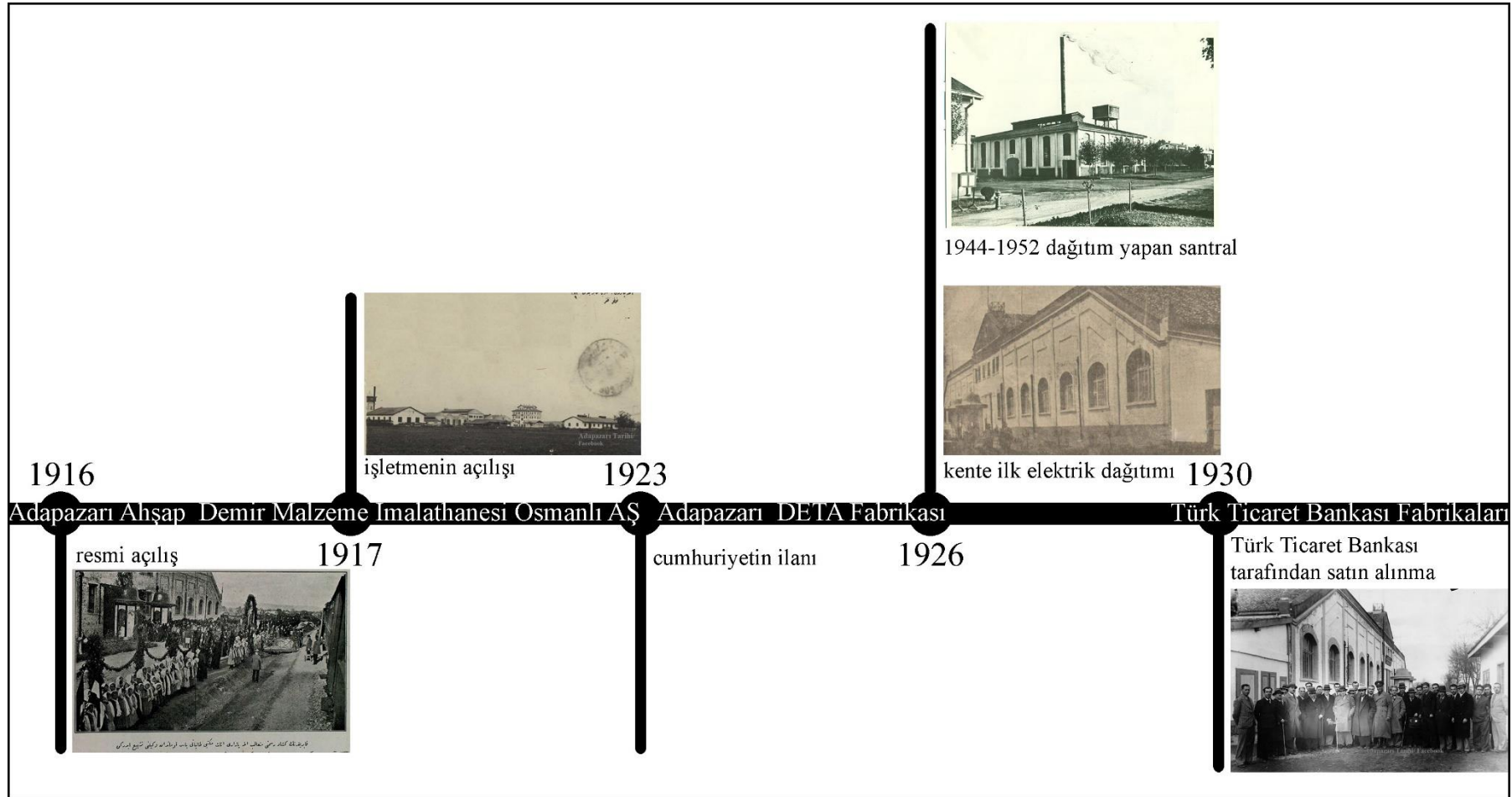
5.1.5. Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, eski fabrika alanında ve güncel park alanında gerçekleşen kullanım değişikliğinin, özellikle üretim mekânından kamusal mekâna dönüşümündeki sürdürülebilir karşılıklarından bahsedilmektedir.

Kent merkezine oldukça yakın olan fabrika yerleşkesi, 1999 depremi öncesinde özelleştirilip taşınması, sonrasında terk edilenin bu deprem ile enkaz durumuna gelmesi sebebiyle, yerel yönetim tarafından, depremde sığınılacak yeşil alan ve kent içi kamusal park olarak yeniden kullanma amacıyla düzenlenmiştir. Fabrikanın ana yapısı, çeşitli atölye binaları, depolama alanları yıkılmış ve yaklaşık 4500 metre yürüyüş alanına sahip olan kent içi boşluk oluşturulmuştur.

Bu esnada, Zirai Donatım Fabrikasının, müdüriyet binası, yemekhanesi ve teknik servisler yapısı, deprem sonrası yerel yönetimin birimlerine tahsis edilmiştir. Müdüriyet binası, deprem sonrası bir süreliğine geçici olarak Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası (SATSO) tarafından kullanılmış iken günümüzde yapı, Donatım Park içinde İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı olarak hizmet vermektedir. Eski teknik servisler binası, şu anda Su ve Kanalizasyon İdaresi olarak işlev görmektedir. İçinde işçilerin giyinme-soyunma-duş gibi ihtiyaçlarının karşılandığı birimlerin de yer aldığı eski yemekhane binası, deprem sonrası kısa süreliğine Nüfus Müdürlüğü'ne verilmiş iken günümüzde Sakarya Sanat Galerisi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Eski depo ve atölye birimleri deprem sonrası yıkılarak, yerlerine gölet ve rekreasyon alanı düzenlemesi yapılmıştır. Park sınırları içerisinde yer alan ve fabrikanın işleyişi içerisinde eklenen restoran şuanda Kent Orkestrası'na hizmet vermektedir. İlk kullanımlarında santral binası ve ısı merkezi olarak hizmet veren ve park inşa sürecinde yıkılan yapının geriye kalan bacasına, Saat Kulesi olarak kimlik kazandırılmıştır. Fabrikanın işçi konutları olarak kullanılan birimlerinin ayakta kalanları, günümüzde Yaşlı Destek Merkezi (YADEM), Divan Kitap Kafe, Sait Faik Kütüphanesi, Polis kontrol noktası ve muhtarlık gibi birçok farklı programa ev sahipliği yapmaktadır. Sözü edilen mevcut kullanımların dışında, park alanı içerisinde tarihi çarkın canlandırması, olimpik yüzme havuzu, çocuk oyun alanları, spor tesisleri,

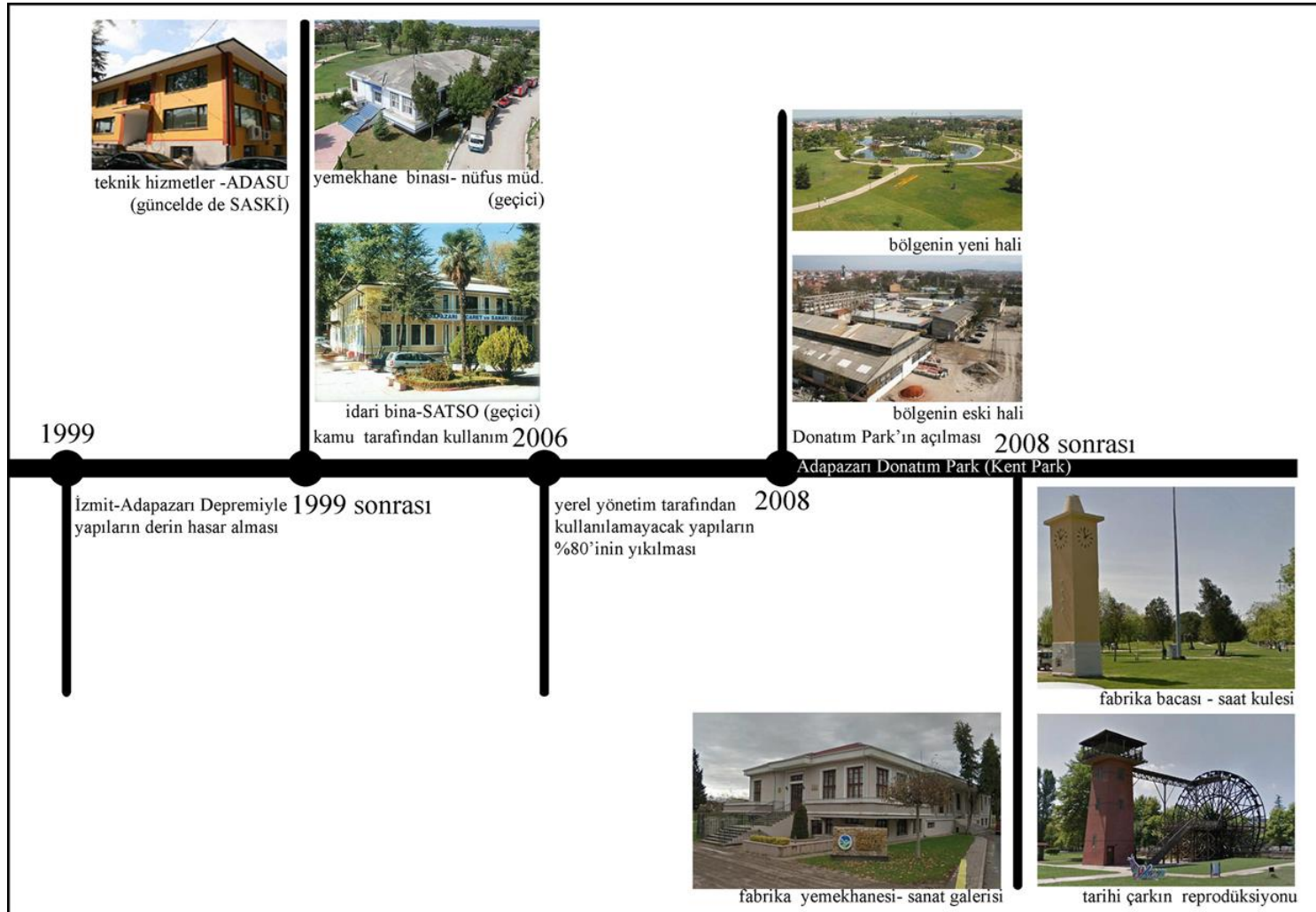
yeme-içme mekânları inşa edilerek, kent kullanıcılarına birçok hizmetin sunulduğu rekreasyon alanı tasarlanmıştır (Şekil 5.8.).

Şekil 5.8. Fabrikadan kamusal alan dönüşümde kullanım değişiklikleri ve kırılma anları

Şekil 5.8. (Devamı)

Şekil 5.8. (Devamı)

Endüstriyel yapıların sürdürülebilirliği için yukarıda sözü edilen yapıların yeni işlevlerinde ve kullanımlarında uygulanabilir hale getirilmesi ve kent için gerekli kentsel boşluk ihtiyacını giderilmesi amaçlanarak, kentlinin açık yeşil alan ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat yapıyı çevrenin korunması sürecinde, çeşitli kültürel değerleri içeren ve temsil eden hasarlı miras yapılarının, orijinal yapı ruhunun, tarihi yerin performansının, karakteristik özellikli elamanların izleri kalmayacak şekilde ortadan kaldırılmasıyla, kültürel sürekliliğin yeterince sağlanmadığı söylenebilir. Orijinal kullanımı esnasında, dev makinelerin dakikalık duruşuyla yüksek üretim kayıplarından bahsedilebilirken, özelleştirme ardından terk edilme ve depremin yıkıcı etkileri sonrası enkaza dönüşme sürecini geçiren fabrikada, uzun zaman atıl kalan durumdan kaynaklı birçok başka değer kayıplarının yaşandığından bahsedilebilir.

5.1.6. Ek & Eklemlenme

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, Türk Ziraî Donatım Kurumu üzerinden, eski fabrika alanına tasarım aracılığıyla eklemlenme sürecinin, özellikle somut ve soyut karşılıklarından bahsedilmektedir.

Donatım Park bölgesi, eski Ziraî Donatım Kurumu tesislerinin, yukarıda bahsedilen (Bkz. 5.1.5.) müdüriyet binası, yemekhane, teknik servisler yapısı, birkaç işçi konutu, santral bacası gibi ortak alan yapılar başta olmak üzere, kapsamlı bir dönüşümle kentsel yenilenme süreci geçirmiştir. Özellikle, bu alanın şehir merkeziyle ve önemli ulaşım akslarıyla ilişki kurabilen konumda yer alma niteliğinden dolayı, kentsel odak noktalarından birini oluşturma potansiyeli bulunmaktadır. Hâlihazırda (yani, kapsamlı yıkımın yapıldığı 2006 sonrası ve parkın açıldığı 2008'de) var olan ve zamanla (2008 sonrası) planlanan ulaşım aksları, mevcutta (yani, 2006-2008 arasında) devam eden ve gelecekte olası olan kentsel dönüşüm projeleri (örneğin, parkın yakın çevresinde yer alan ve 2020'de açılan Millet Bahçesi projesi) ve ileride rehabilite edileceği bilinen demiryolu ağı (örneğin, parkın önünden geçen ve 2019'da yeniden sefere başlayan Adapazarı Ekspresi/ Ada Treni) gibi potansiyelli durumlar değerlendirildiğinde, eski Zira Donatım Kurumu yerleşke alanı, baskın endüstriyel kullanımdan, kentli kullanımına dönüşme için yerel yönetim tarafından ideal bir kentsel boşluk rolü

üstlenmeye aday görülmüştür. Bu dönüşüme kentsel bağlamda bakıldığında, kent içindeki ve yakın çevredeki gerek kentsel boşluk mekânlarına yönelik gereksinim gerekse deprem gibi afetlerde toplanma ve barınma merkezi öngörüsü, bu projede kentsel boşluk oluşturma gerekliliğini ortaya koymuştur.

1940'lı yıllarda işçi lokali ve yemekhane olarak yapılan, 2000'li yılların başında özgün işlevini yitiren ve günümüzde de sanat galerisi olarak yeniden kullanılan yapı ek-eklemlenme açısından değerlendirildiğinde, yapı tek blok olarak inşa edilse de, zaman içerisinde yapının tek blokuna dik bir açıyla eklenen ikinci bir dikdörtgen blok dikkat çekmektedir. 1999 depreminde hasar alan bu blok sonrasında yıkılarak günümüze ulaşamamıştır.

1940'lı yıllarda yapılan ve 1952 yılına kadar Adapazarı'nın elektrik ihtiyacını karşılayan santral binası, 2008 yılında tamamen yıkılmıştır. Fabrikadan geriye kalan bacası, günümüzde saat kulesi olarak simgeleştirilmiştir. Yapının yıkılan kütlesi dışında, mevcudiyetine devam eden bacanın oturduğu baca tablası, orijinal bacanın metal çubuk kısmının etrafında da devam ettirilerek, bacanın üst kısmı oluşturulmuştur.

Orijinal kullanımında müdüriyet binası olan ve şu anda yerel yönetim birimlerinden olan İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı olarak kullanılan binaya, fabrikanın işleyişi esnasında yapılan kat eklemesi ve arka ilaveyle birlikte, orijinal merdiven kovası, ışıklıklar, hava bacaları, alın ve kalkan duvarları, çatı örtüsü gibi mimari detayların değişime uğradığı gözlemlenmektedir.

İlk kullanımında teknik servisler binası olan ve şuan yerel yönetim birimlerinden Sakarya Su ve Kanalizasyon Daire Başkanlığı (SASKİ) için kullanılan yapıya, fabrikanın etkin olduğu süre zarfında ek bir bölüm (prototip geliştirme atölyesi) eklenmiştir.

Ek eklemlenme konusunda, varlığını devam ettiren fabrika yapıları dışında, tarih içinde hem dereye (Çark Deresi) hem de önemli bir caddeye (Çark Caddesi) ismini

veren, orijinal kullanımında kentin simgelerinden olan ve güncelde de bir simge halinde yeniden düşünülen tarihi çarkın yeniden yapımı örnek verilebilir. Kent merkezine su temin etmek amacıyla 1894 yılında Çark Deresi'nin üzerine yaptırılan, 1955 yılında işlevini yitiren ve ondan sonra muhtemelen kullanımsızlık ve eskime dolayısıyla yıkılıp giden çarkın, günümüzde yalnızca su kulesi ayakta bulunmaktadır. Çark, eski bir yapı kalıntısı ya da belge niteliği olan bir rölöve çizimi olmadan, yalnızca 1901 yılına ait bir kartpostaldaki görüntüsünden esinlenilerek, Donatım Park içerisinde yeniden inşa edilmiştir. Projedeki aslına uygun bir şekilde park içerisinde restore edildiği vurgusu dikkat çekmektedir. Oysa esinlenen görüntü ile yapılan şey aynı olmayıp, bunlar arasında belirgin farklılıklar olduğundan bahsedilebilir. Bu durum ek-eklemlenme açısından değerlendirildiğinde, orijinalinde su kulesi olan (halen ayakta) fakat yeniden yapım projesinde bir asansör kulesi olarak düşünülen bölümün bitişindeki saçaklı teras, kulenin yere yakın bölümündeki akan pınar görünümündeki rölyef çalışması yeniden yapım projesindeki farklılıklar olarak gösterilebilir (Url 30).

5.1.7. Katman & İçerik

Bu kavram ikilisi çerçevesinde, tarihi miras alanındaki katmanlaşmanın görünür ve görünmez izleri üzerinde durulmaktadır. Eski katmana dair mekân ruhunun ve mekânsal zenginliğin özellikle üretim ve teknoloji mirası karşılığında bahsedilmektedir.

80 yılı aşkın (1916'dan 1998'e kadar) tarihi boyunca katmanlaşan deneyim gücünün, bugüne ulaşan mekânların biçimlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu yapı grubunun, kendisini bizzat deneyimleyen kullanıcısının (işçi grubunun) hayatında ve kendisini kokusuyla, sesiyle, yapısal mevcudiyetiyle bilvasıta duyumsayabilen kentlinin gündelik yaşantısında önemli bir yere sahip olduğundan söz edilebilir. Bahsi geçen deneyimlerin fotoğraflandığı anlatılar, Zirai Donatım Fabrikası'nın aktif kullanıldığı süreç içerisinde, kullanıcılarının ve dolaylı olarak mekânları duyumsayabilen kentlilerin belleklerinde farklı yaşanmışlıkların oluşumunu olanaklı kıldığını gösteren niteliktedir (Şekil 5.9.).

(a)

(b)

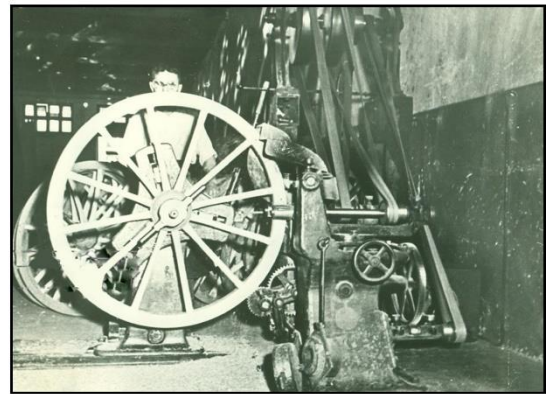
(c)

(d)

(e)

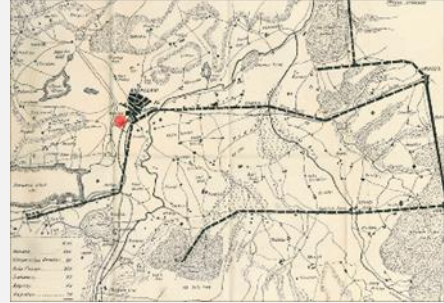

(f)

Şekil 5.9. Fabrika içeriğinde katmanlaşmanın görünür ve görünmez izleri (a) demirhane ve presler kısmı, (b) dökümhane ve pik eriten ocaklar, (c) marangoz atölyesi, (d) araba sandıklarının montajı, (e) araba tezyinatı, (f) araba tekerleği

Yukarıdaki anahtar kavramlar aracılığıyla (bkz. Şekil 5.1.'deki Y.1 alt adımı olarak) metinsel anlatımı yapılan örneklem alanın aşağıdaki tabloda analizi (bkz. Şekil 5.1.'deki Z.1 alt adımı olarak) yapılmıştır (Tablo 5.2).

Tablo 5.2. Kavramlar ve alt karamlar bağlamında örneklem alan analizi

Yerleşim & Bağlam	Bağlam	Kapsam	Sınırlar
	Donatım Park olarak yeniden işlevlendirilen eski TZDK fabrika alanı, kentin merkezine ve önemli sanayi alanlarına yakın bölgede yer almakta.	Donatım Park, kentsel boşluk olarak kent içi yeşil alanlardan biri olmaktadır.	Eski TZDK fabrika alanı, geçmişten günümüze kentsel yerleşim sınırları arasında bir eşik olmaktadır.
Kullanım & İşlevselik	Program	Geçici Kullanım	
	Eski TZDK yerleşkesinde, üretimhane, depo ve ambar, idare bölüm, atölyeler olarak kullanılan eski fabrika yerinde yeni inşaat; kentsel açık mekân ihtiyacını karşılamakta.	TZDK yapıları, 1999 depreminde yıkılan önemli yapıların programlarına geçici olarak ev sahipliği yapmıştır.	

Tablo 5.2. (Devamı)

Yerin Değeri & Önemi	Maddi Kültür Adapazarı tarihi, kenti ve yerel halkı için önemli dönüm noktalarından biri olan, ilk kez 1926 yılında şehre elektrik cereyanı veren ve 1952 yılına kadar şehrin bu ihtiyacını karşılayan santral binası, üretim ve mühendislik tarihi ile kent yaşamında teknolojik ve bilimsel bir değer taşımıştır.	Makine Teçhizatı Bu işletmede, belirli bir tonda demir ve çelik, muhtelif saç, pik, boya üretilmiş; belirli bir sayıda pulluk uç demiri, farklı tiplerde pulluk, farklı türlerde at arabaları, tınaz makinesi, arı kovanı, çam yayık, traktörler ve ilgili teçhizatlar imal edilmiş, yeni model traktörlerin montaj işlemi yapılmıştır
	Çalışma Hayatı ve Sosyal Etkileri Fabrika, sadece kentsel bölgenin ekonomik gelişmesine olanak sağlamamış, sosyal faaliyetlere de öncülük etmiştir. Bu bağlamda, 30 Haziran 1956 tarihinde merkezi Adapazarı'nda olmak üzere Zirai Donatım Kurumu Ziraat Aletleri ve Makineleri Müessesesi İşçileri Donatım Evleri Yapı Kooperatifi Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmiştir	Kolektif Güç 1966'da kurulan Donat-İş Sendikası, fabrika bünyesindeki organizasyon oluşumlarına örnek olmuştur.. Daha önce Maden-İş Sendikasının bünyesinde yer alan ziraat donatım fabrikası işçileri, bu sendika ile anlaşamayıp ayrılarak millî sendika (Türk tipi sendika) kurmuştur. Sendika, işçilere kanunlarda tanınan hakları sağlamak ve işçiyi hukuken temsil ettiği için bütün sosyal haklarını korumak gayesinde olmuştur. 1962'de Maden-İş Sendikası bünyesindeyken, Ziraat Donatımda bir grev olmuş ve yirmi gün sürmüştür. Grev sebebi işverenin 29 kuruş gibi bir ücret artışını ve çalışma şartlarının düzenlenmesinin kabul edilmemesi olarak gösterilmiştir

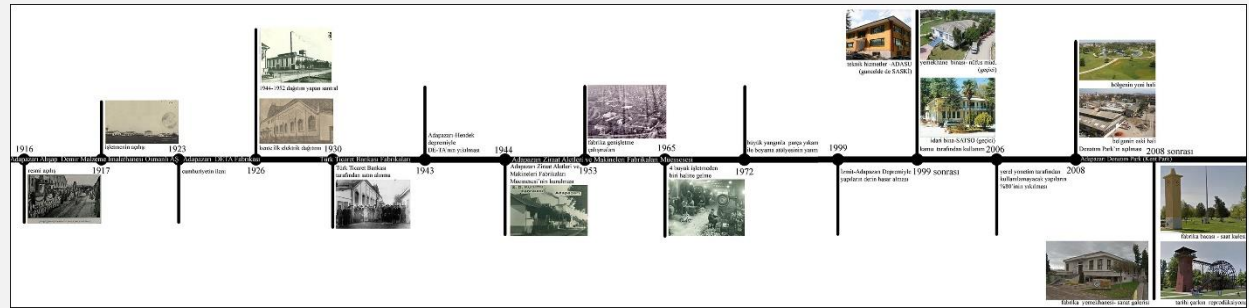
Yaşanmışlık & Kolektif Bellek

Tablo 5.2. (Devamı)

**Sürdürülebilirlik &
Yaşanabilirlik**

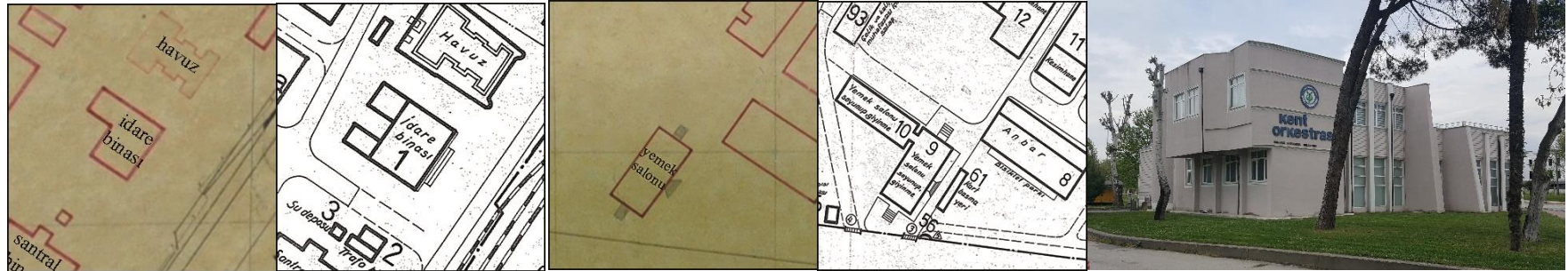
Kent merkezine oldukça yakın olan fabrika yerleşkesi, 1999 depremi öncesinde özelleştirilip taşınması, sonrasında terk edilenin bu deprem ile enkaz durumuna gelmesi sebebiyle, yerel yönetim tarafından, depremde sığınacak yeşil alan ve kent içi kamusal park olarak yeniden kullanma amacıyla düzenlenmiştir. Fabrikanın ana yapısı, çeşitli atölye binaları, depolama alanları yıkılmış ve yaklaşık 4500 metre yürüyüş alanına sahip olan kent içi boşluk oluşturulmuştur.

Üretim Mekânından Kamusal Mekâna

Mevcuda Eklemlenme

Ek & Eklemlenme

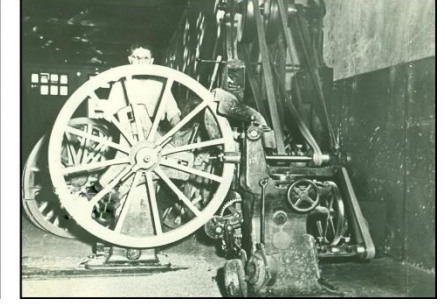
Tablo 5.2. (Devamı)

Katman & İçerik

Anlatılar

Ustalık

5.2. Örneklem Alanın “Program-Kabuk” İlişkisindeki Yeri

Örneklem alanın tanınırlığının ve önem derecesinin ifade edildiği Bölüm 5.1.’de, metot şemasının (bkz. Şekil 5.1.) üç adımının (X.1, Y.1 ve Z.1) tamamlanmasının ardından, bu bölümde ana yapı türlerinin tanımının yapıldığı sınıflandırmaya (bkz. Şekil 5.1.’deki X.2 alt adımı olarak) yer verilmektedir (Tablo 5.3.).

Tablo 5.3. Wong ait ana yapı türleri sınıflandırması (Wong, 2012’den uyarlanmıştır.)

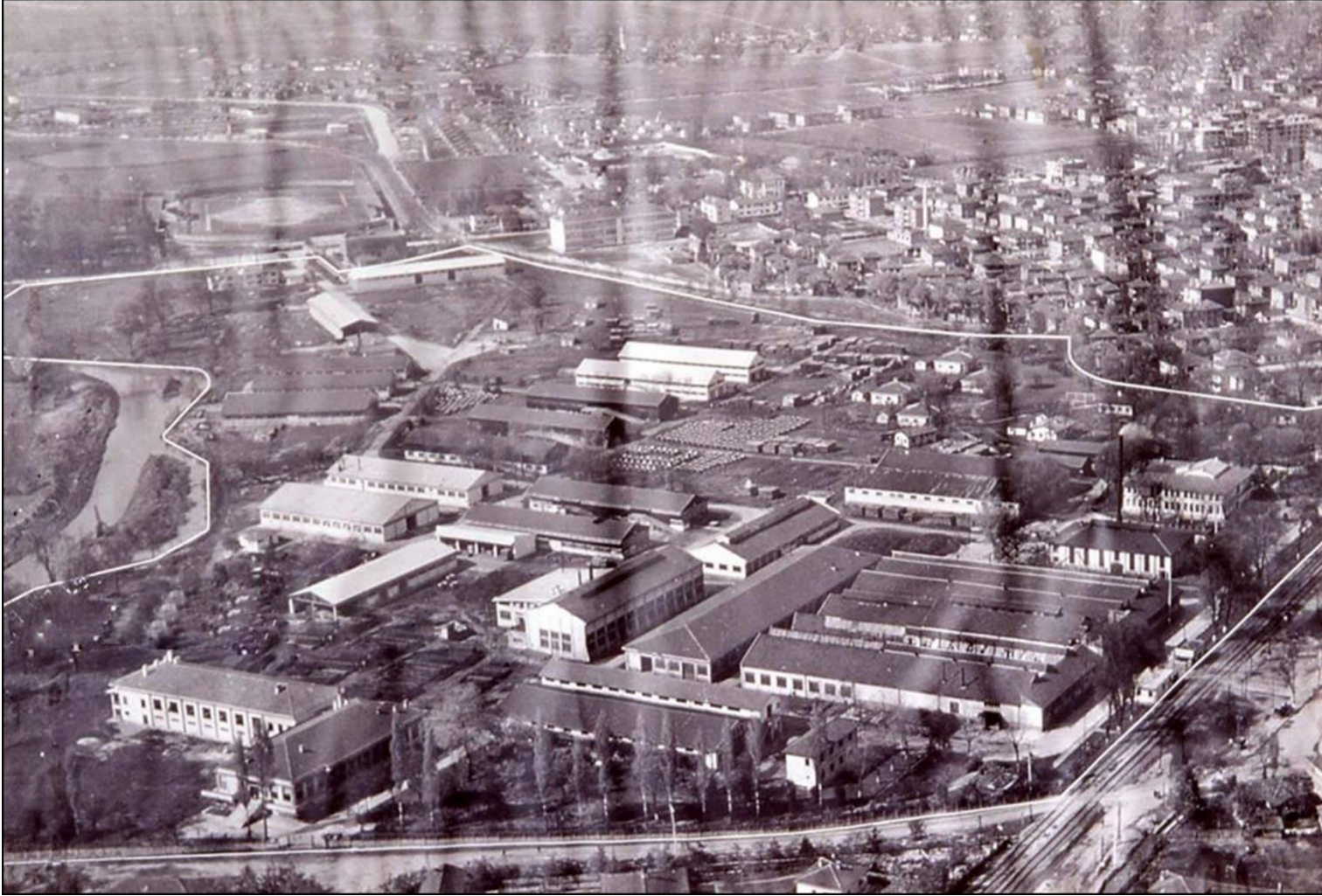
Ev sahibi Yapı (Host Structure) Türü	Açıklama	Olası Uyum Türleri
Varlık (<i>Entity</i>)	Yeni bir kullanıma dönüştürmek için mevcut tüm ve sağlam binalar.	Tasarım müdahaleleri yapının hem içinde hem de dışında meydana gelebilir ve tadilat, çıkarma ya da ilaveleri içerebilir.
Kabuk (<i>Shell</i>)	Çoğu zaman, sadece özel olarak korunmuş bir dış cepheye sahip bir miras binası olmasa da (yani, iç dönüşümün yeni ve farklı aktiviteleri içerdiği bir kabuk).	Adaptasyon, binaların dışına müdahale etmez, ancak iç dönüşümler içerideki yapısal sistemle etkileşime girebilir.
Yarı harabe (<i>Semi-ruin</i>)	Tamamen sağlam olmayan ve yapının, altyapının ya da her ikisinin de unsurları eksik olan binalar.	Tasarım müdahaleleri, mevcut yıkık yapıyı bir bütün haline getirmek ve ikincisi, istenirse, ev sahibi binanın yeni kullanımındaki kapsamını ve kapasitesini genişletmek amacıyla iç yerleştirmeler ve eklemeler içerir.
Parçalanmış (<i>fragmented</i>)	Eksikliği bir ölçüde yaşanmaz hale getiren ve bir binanın bir parçasından altyapısına, cephesine veya yapısına kadar uzanan bir yapıya sahiptir.	Adaptasyon, yeni bir tamamlanma durumuna ulaşmak için parçalara eklemeler içerir. Adaptasyon, parçanın kendisinin önemi ile gerekçelendirilmelidir ve tarihsel önemi ve ekonomiyi içerir
Kalıntı (<i>Relic</i>)	Dönüştürülmemiş ancak yeni inşaat için katalizör görevi gören geçmişin bir kalıntısı. Önemi bir hafızanın hatırlanmasındadır: bir olay, tarih, bir zaman periyodu.	Bu kalıntıların ruhu, eski binayı hatırlatan mekansal deneyime rehberlik ederek yeni binanın ayrıntılarını kaplar.
Grup (<i>Group</i>)	Birlikte gruplandırılan ve mutlaka bir binaya bağlı olmayan ve binaların genel bir kentsel ortamda tek bir karmaşık veya bireysel unsurun bir parçasını oluşturan unsurlar olup olmadığına göre farklılaşan ev sahibi yapılar.	Uyum genellikle UNESCO tarafından korunan alanlar gibi tarihi bir olayın, topluluğun veya zamanın korunmasını içerir.

5.2.1. TZDK endüstriyel miras alanından Donatım Park'a

Örnekleme alan içerisinde yer alan ve günümüze ulaşan miras yapıları, yukarıda tanımları yapılan ve olası uyum türleri ifade edilen ana yapı türleri bağlamında, tek tek metinsel anlatımlar aracılığıyla (bkz. Şekil 5.1.'deki Y.2 alt adımı olarak) incelenmektedir. Bu inceleme esnasında, yapılan tespitler için başvurulacak kaynaklar, aşağıda kronolojik biçimde sıralanmaktadır (Şekil 5.10., Şekil 5.11., Şekil 5.12., Şekil 5.13., Şekil 5.14., Şekil 5.15., Şekil 5.16., Şekil 5.17., Şekil 5.18., Şekil 5.19. ve Şekil 5.20.).

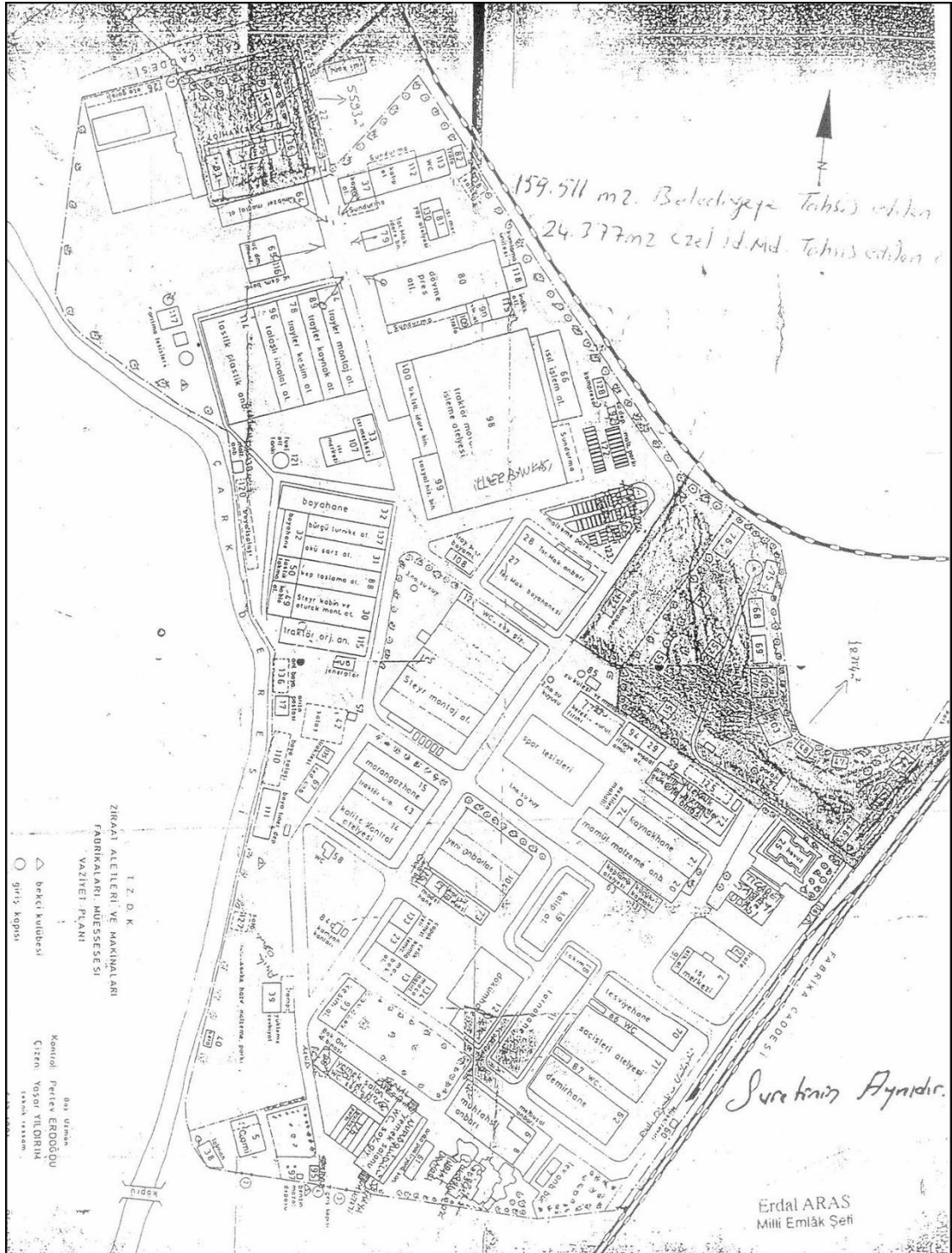
Şekil 5.10. 1953 tarihli Ziraat Donatım fabrikası vaziyet planı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivi

Şekil 5.11. 1960'lı yıllarda Ziraat Donatım fabrikasının genel görünümü, Resul Narin arşivi

Şekil 5.13. 1975 tarihli Ziraat Donatım fabrikası vaziyet planı, Adapazarı Belediye arşivi

Şekil 5.14. 6.12.1991 tarihli Zirai Donatım fabrikası vaziyet planı, Adapazarı Belediye arşivi

Şekil 5.15. 2003 tarihli hava fotoğrafında terk edilme ve deprem sonrası atıl kalan fabrika yapıları

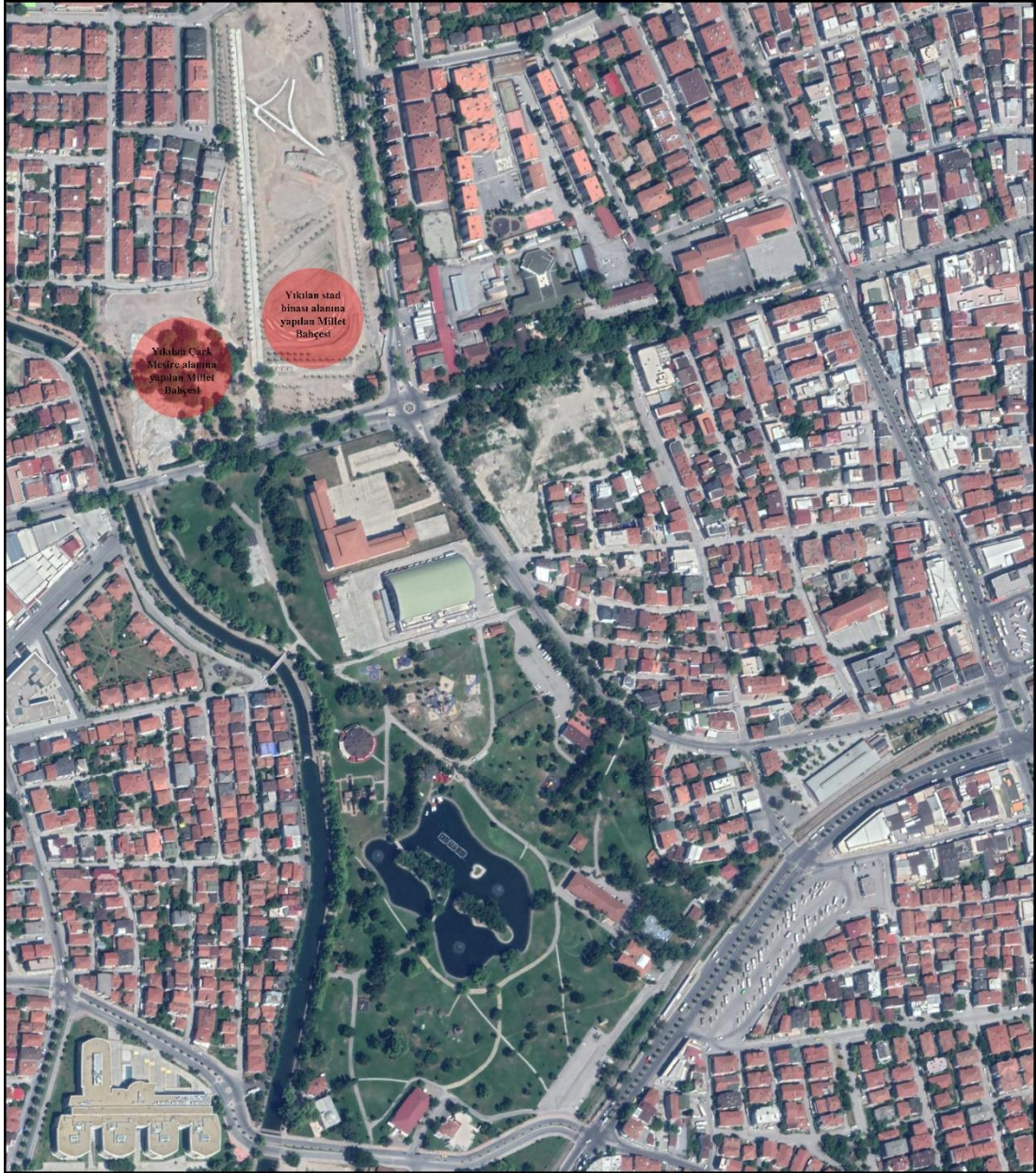
Şekil 5.17. 2011 tarihli hava fotoğrafında hasarlı fabrika yapılarının yıkılması sonucu açılan Donatım Park

Şekil 5.18. 2013 tarihli hava fotoğrafında Donatım Park sınırlarında yıkılmaya devam eden yapılar

Şekil 5.19. 2017 tarihli hava fotoğrafında Donatım Park sınırlarında ve yakın çevresinde yapılan yeni projeler

Şekil 5.20. 2019 tarihli hava fotoğrafında Donatım Park yakın çevresinde yıkım çalışmaları sonrası yapılan yeni projeler

5.2.2. TZDK işçi lokali ve yemekhanesinden Sanat Galerisi'ne

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan işçi lokali ve yemekhanesi, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan biri olmuştur. Yapının 1953 tarihli Zirai Donatım fabrikası vaziyet planında (Bkz Şekil 5.10.) yer almasından hareketle, 1944'te başlanan fabrika inşasından, 1953 yılına kadar olan sürede (1944-1953 arası) tesis edildiği çıkarımı yapılmıştır. 1953 yılına ait vaziyet planında, yapının kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda uzanan tek

bir dikdörtgen bloktan oluştuğu görülmektedir. Bahsedilen bloğa erişim için kuzeydoğu ve güneybatı yönlerine iki adet düz merdiven ve güneydoğu yönüne yer düzleminden kat düzlemine doğru daralan açığa sahip başka bir merdiven konumlandırılmıştır. Kabaca kübik bir kütle teşkil eden yapının kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde yer alan kolonatlı cephe tasarımı, yapının başat mimari özelliği olarak görülebilir. Buna ek olarak, bodrum kat kapı ve pencereleri üzerinde, kuzeybatı ve güneybatı cephelerinin kesişimi ile güneydoğu ve güneybatı cephelerinin kesişiminde olmak üzere iki köşeye yerleştirilen balkonların dikkat çektiği söylenebilir (Şekil 5.21.).

Şekil 5.21. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokali, Resul Narin arşivi

İşçi lokali ve yemekhanesi olarak hizmet vermiş olan yapı tek blok olarak inşa edilse de, fabrika yerleşiminin 1960'lı yıllardaki fabrikanın genel görünümüne ait fotoğraftan (Bkz. Şekil 5.11.) da görüldüğü üzere, 1953-1960'lı yıllar arasında, yapının tek blokuna dik bir açıyla eklenen ikinci bir dikdörtgen bloktan bahsetmek mümkündür. 1972 ve 1991 tarihli vaziyet planlarında (Bkz. Şekil 5.12. ve Şekil 5.14.) da aynı yapısal biçimini koruduğu görülen yapının bahsedilen ek bloğu, 1999

depreminde hasar almıştır. 2003 ve 2005 yıllarında çekilen hava fotoğraflarına (Şekil 5.15. ve Şekil 5.16.) istinaden, hasarlı ek blok ile görece hasarsız bloğun “L” formu yapı, atıl biçimde mevcudiyetini sürdürmüştür. Hasarlı blok, 2006 yılında yerel yönetim tarafından eski fabrika yapılarının kullanılmayacak kısımlarına yönelik yapılan kapsamlı yıkım çalışması esnasında yıkılmıştır. Ayakta kalmaya devam eden ve bir süre zabıta amirliği olarak kullanılan yapı, gerekli bakımı sağlandıktan sonra belirli bir süreliğine de nüfus idaresi olarak hizmet vermiştir (Şekil 5.22.) (Şekil 5.23.).

(a)

(b)

Şekil 5.22. (a) Yıkılan hasarlı bloğunun, ayakta kalan bloğa eklemelendiği yer, (b) Ayakta kalan kısmın Zabıta Daire Başkanlığı olarak geçici kullanımı, Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi

(a)

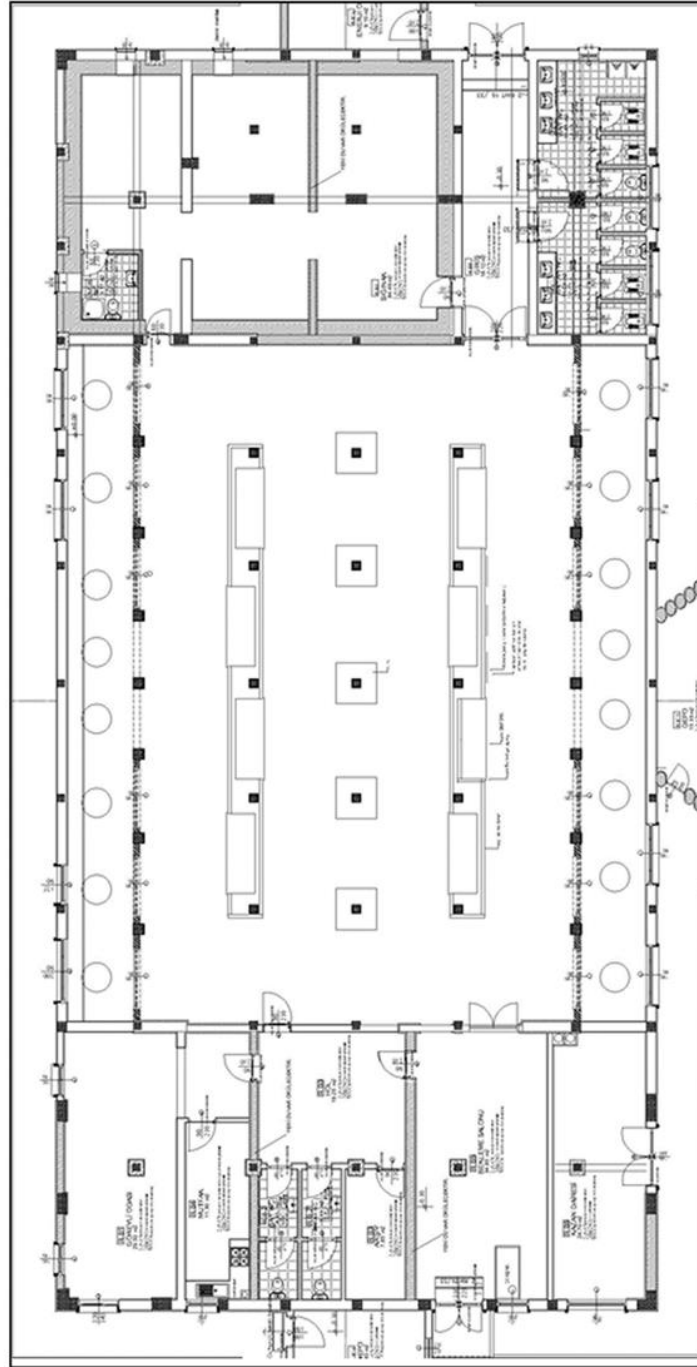
(b)

Şekil 5.23. (a) ve (b) Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin ayakta kalan kısmının Nüfus Müdürlüğü olarak geçici kullanımı, Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi

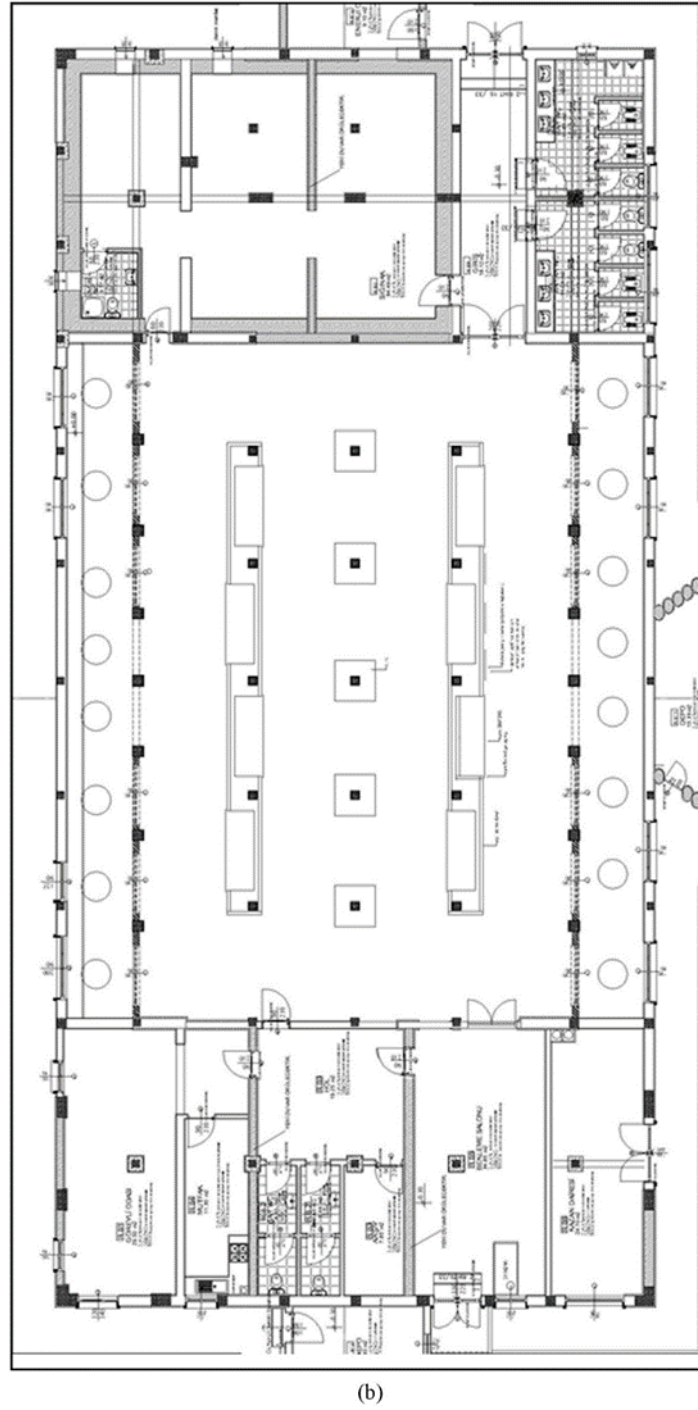
Eski mimarisiyle atıl bir görünüm sergileyen eski TZDK yemekhanesi, geçici kullanımlarının da ardından, aslına uygun restore edilerek modern sanat galerisine dönüştürülmüştür. Günümüzde Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilen bu yapı, 2011 yılından Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Url 31).

2013 tarihinde açılan Sakarya Sanat Galerisi'nin yaklaşık 750 m² taban alanlı bodrum ve 750 m² zemin katla birlikte iki katlı ve dikdörtgen planlı kütlesi, yaklaşık 18.00 x 38.00 m alan üzerine oturmakta, zemin katında 375 m² ve 280 m² büyüklüğünde iki sergi salonu, birer sunum odası ve kafeterya, bodrum katında ise Millet Kütüphanesi

yer almaktadır Yapının üst örtüsü, kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinden, orijinal tasarımından bu yana korunan kolonatlarla desteklenmektedir. Güneydoğu yönündeki dökme mozaik taşlarla ulaşılan kolonatlı cephede yer alan giriş günümüzde kullanılmamakta, binaya erişim, güneybatı yönündeki diğer merdivenli girişten sağlanmaktadır (Şekil 5.24.).

(a)

(b)

Şekil 5.24. Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin Sanat Galerisi olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum kat planı, (b) zemin kat planı

Fabrikanın işleyişi içerisindeki ek kullanım ihtiyacı sonucu iki dikdörtgen prizmanın birbirine doksan derece ilişki kuracak biçimde düzenlenen “L” kütleinin bir kolu yıkılırken, diğer kütleinin korunduğu durumla birlikte yapı, bugünkü halini almıştır. Gereken onarımın yapılarak yeni bir işlev için kullanılabilme potansiyeli taşıyan

hasarlı blok, yıkımının yapıldığı süreçte tescillenmemiş olması sebebiyle (yıkım 2006'da, tescilleme 2011'de), yapılan topyekûn "yıkım müdahalesi" esnasında getirilecek kısıtlamaların ve zorunlulukların dışında kalmıştır.

Dolayısıyla yıkım yetkisinin kullanımında kısıtlardan uzak kalarak yıkılan kütlelerin ardından, yalnızca diğer kütlelerin korunduğu bu yaklaşım, Wong'un sınıflandırmasına dayandırılabilir. Bu bağlamda, tamamen yıkılan kütleden farklı olarak, restore edilerek kullanımı sürdürülen diğer kütlelerin, Wong'un ev sahibi yapı türlerinden biri olan "Kabuk" yapı olarak değerlendirildiği söylenebilir (Wong, 2012).

Bu noktada, Sanat Galerisi olarak yeniden kullanılan yapının, *sadece özel olarak korunmuş bir dış cepheye sahip* bir bina olması hasebiyle, bu yapı, ilgili açıklamada (Bkz.Tablo 5.3.) yer alan "Kabuk" yapı türünün bir örneğini oluşturmaktadır. Dahası, yapının orijinal dış cephesinin korunması durumuyla birlikte, aynı tablonun olası uyum türü başlığında, *binaların dışına müdahale etmeyen, ancak iç dönüşümlerin içerideki yapısal sistemle etkileşime girebildiği* şeklinde yer alan açıklama da karşılığını bulmaktadır.

Tüm bu özellikleriyle yapının, yeni ve farklı programın (Sanat Galerisi) gerekli kıldığı müdahaleler için belirli iç dönüşümlerin yaşandığı uyarlanabilir yeniden kullanım anlayışında, kabuk olarak ele alındığı görülmüştür. Yapının yıkılan kütlesi dışında, mevcudiyetine devam eden kütlesi içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (kolonatlardan cephe tasarımı, üst örtü, merdivenler, cephe açıklıklarının özellikleri, balkonlar vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren nitelikte olduğu söylenebilir (Şekil 5.25.).

Şekil 5.25. . Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin ayakta kalan kısmının Sanat Galerisi olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

Yapının orijinal mekânsal organizasyonuna da karşılık gelen mevcut geniş açıklıklı iç mekânlara sahip olması, park sınırı ile yaya dolaşım alanı içerisinde yer almasıyla ve araç trafiğiyle desteklenmesiyle sirkülasyonun sağlanması gibi güçlü özelliklerden söz etmek mümkündür. Aynı güçlü özelliklere gereksinim duymasıyla birlikte yeni çağdaş kullanımın, eski yapının kullanımıyla mekânsal uyum içinde olduğu yorumu yapılabilir. Dahası, güncel işlevin, kentlinin çağdaş gereksinimini karşılması bakımından da uyarlamalı yeniden kullanım yaklaşımının uygun bir örneği olarak kabul edilebilir. Bunun dışında, fabrikanın işleyişinde eklenen ve deprem esnasında hasar alan yapı da, tıpkı dönüştürülen yapı gibi, gerekli onarımların yapılmasının ardından yeniden kullanılabilir. Bahsedilen bu yapı, Wong'un anlayışıyla da değerlendirilseydi, çağdaş programın yükleneceği “kabuk” yapı türü olarak kabul edilebilirdi.

5.2.3. TZDK santral binası ve bacasından Saat Kulesi'ne

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan Santral Binası, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan biri olmuştur. Yapının 1953 tarihli Zirai Donatım fabrikası vaziyet planında (Bkz Şekil 5.10.) yer almasından hareketle, 1944'te başlanan fabrika inşasından, 1953 yılına

kadar olan sürede (1944-1953 arası) tesis edildiği çıkarımı yapılmıştır. 1952 yılına kadar şehre elektrik verildiği ve 1956 yılına kadar da fabrikanın kendi muharrik gücünün temin edildiği santral binası, bu özellikleri ile fabrikanın önemli yapılarından biri olarak görülmüştür Bu önemlilik derecesine ve deprem sonrası ayakta kalmasına rağmen, yeniden kullanım için değerlendirilmemiştir. Yapının kendisi, 2008 tarihli park açılışı sonrasında devam eden inşa sürecinde ve aynı yıl içerisinde yıkılmış, geriye sadece bacası kalmıştır (Şekil 5.26.).

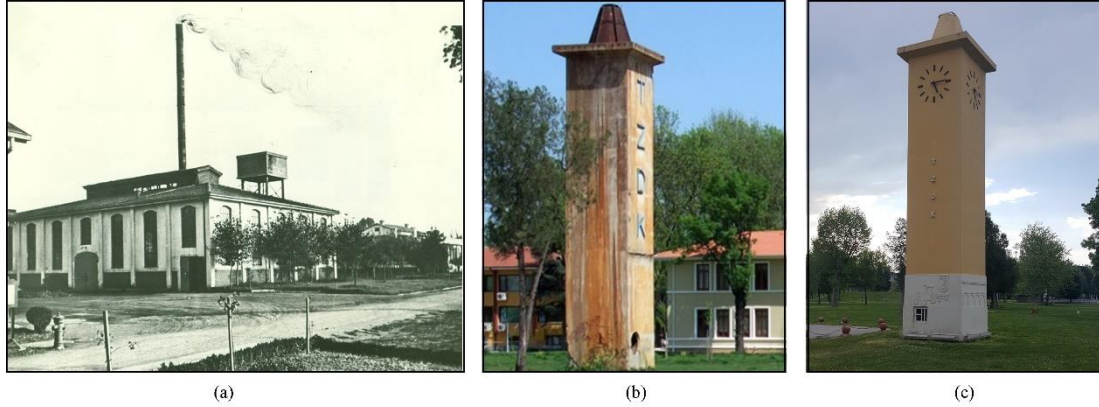
(a)

(b)

Şekil 5.26. (a) Orijinal TZDK santral binası ve bacası (Resul Narin arşivi), (b) Binanın yıkımı sonrası ayakta kalan bacadın güncel durumu, 2020

Santral binasının yıkımının ardından, geriye kalan baca, 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Donatım Park içerisinde TZDK'nın simgesi olan tarihi bacanın Anıtlar Kurulu'ndan gerekli izin alınmasının ardından, 2017 yılında restore çalışması tamamlanmıştır. Bacanın dış cephesinde gerekli bakım ve onarımların sağlandığı çalışmaların ardından tarihi baca, bir Saat Kulesi olarak tasarlanmıştır (Şekil 5.27.).

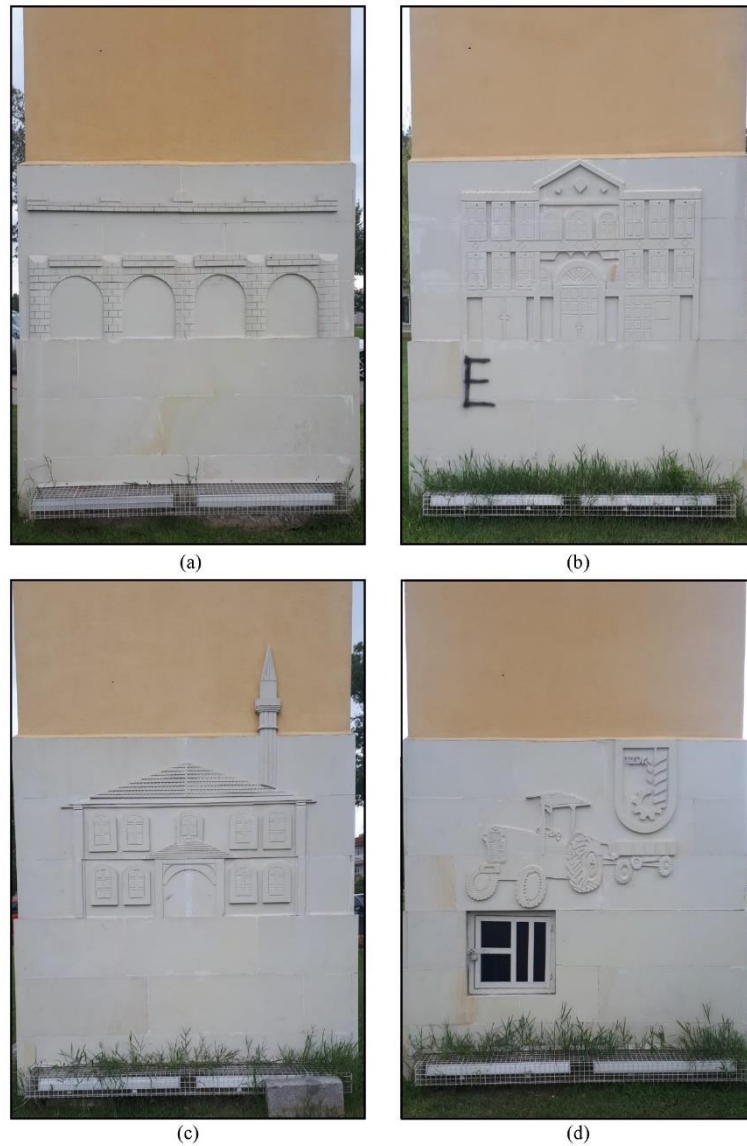

Şekil 5.27. (a) Orijinal TZDK santral binası ve bacası (Resul Narin arşivi), (b) Ayakta kalan bacanın atıl görünümü, (c) Bacanın Saat Kulesi olarak yeniden kullanımı, 2020

Endüstri Mirası yapısı olarak, yapı kütesinin ve trafonun yıkıldığı, yalnızca santral bacasının özel olarak korunduğu bu yaklaşım, Wong'un sınıflandırmasına dayandırıldığında, hem "Parçalanmış", hem de "Kalıntı" ev sahibi yapı türleri olarak değerlendirilebilir (Wong, 2012). Wong'un tanımladığı haliyle (Bkz.Tablo 5.3.), yapının yıkımıyla birlikte, *yapının eksikliğinin, tümüyle o yapıyı yaşanmaz hale getiren* ve yapının son haliyle yeni bir kullanım için değerlendirilebilecek bir niteliğe sahip olmayan şeklindeki özellikleri, bu uygulamanın bir yönüyle, "parçalanmış" yapı türü olarak kabul edildiğini gösterebilir. Yıkılan yapı dışında, ayakta kalan baca parçasına ise Saat Kulesi olarak yeni bir tamamlanma durumuna ulaşmak için eklemelerde bulunulmuştur. Bu noktada, eski bacanın çağdaş kullanıma uyarlanması, *uygulamada parçanın kendisinin miras önemi ile yaklaşımda bulunulduğunu* göstermiştir.

Wong tarafından açıklandığı biçimiyle, endüstri toplumunun ve tarihinin, önemli bir olayına (kente elektrik dağıtımı) ve belirli bir zaman periyoduna (20. yüzyıl sanayileşmesi) işaret eden eski santral bacasının yeniden kullanımı, bu uygulamanın

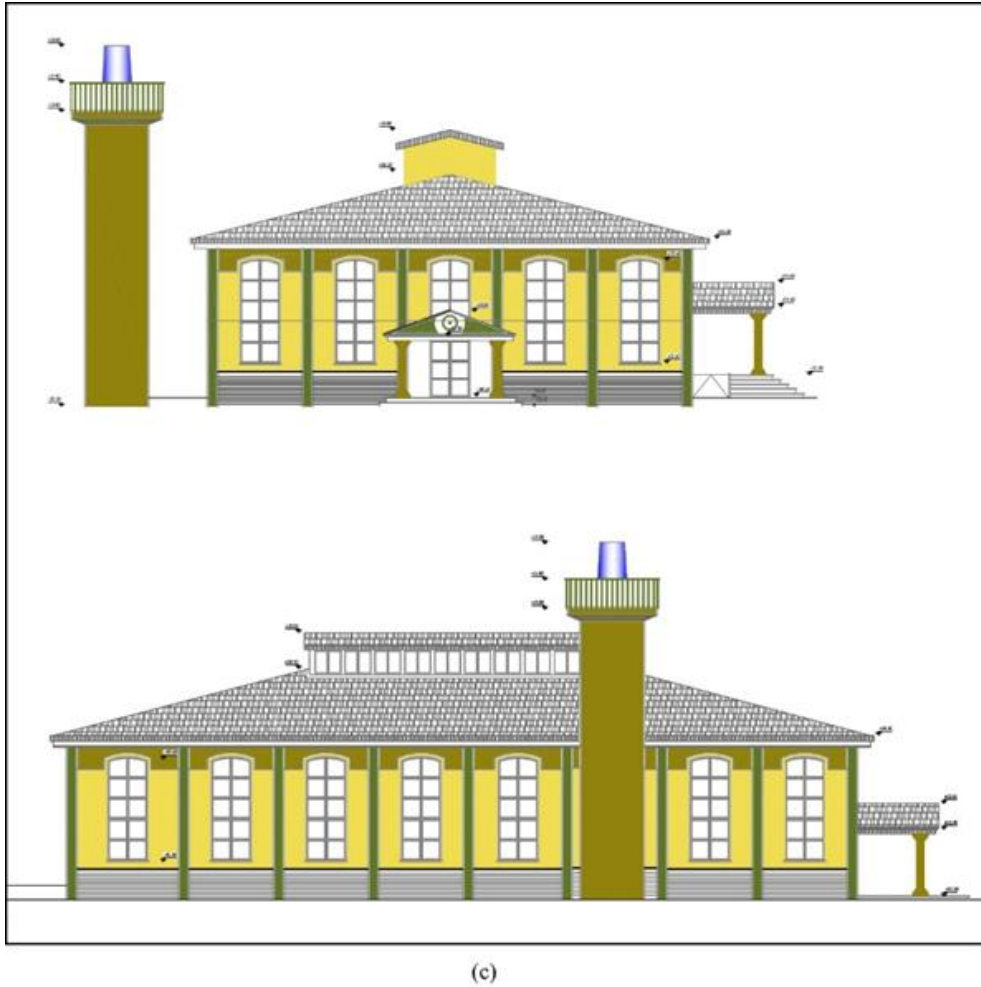
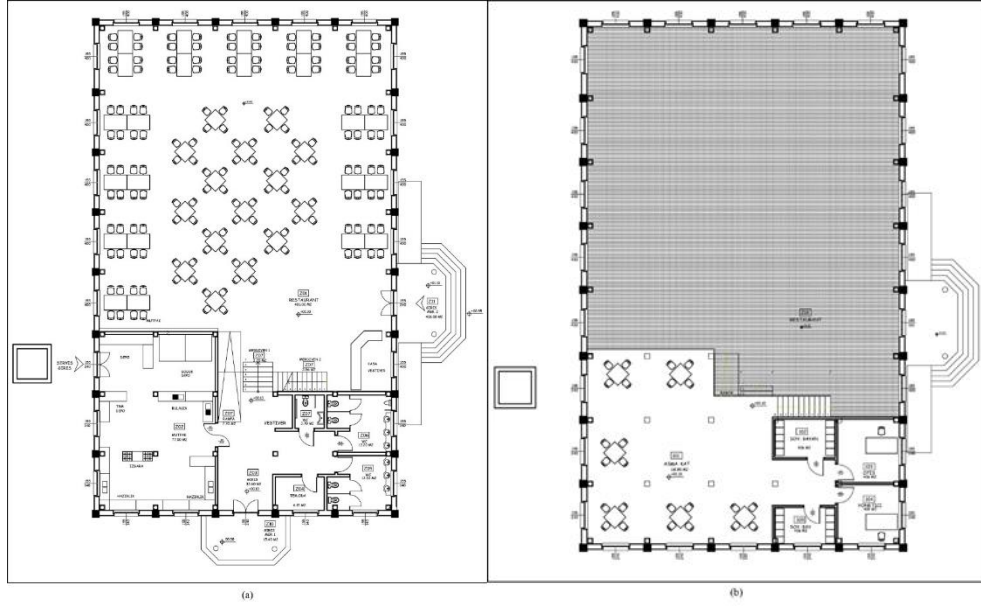
başka bir yönüyle ise “kalıntı” yapı türü olarak varsayıldığını gösterebilir. Güncel kullanım olarak Saat Kulesi tasarımında, geçmişe ait bu yapının, *hafızanın ve yaşanmışlığın hatırlanmasında katalizör görevi üstlenen* oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bir taraftan bacanın kendisi, yıkılan eski santral binasını hatırlatması açısından önemli görülürken, diğer taraftan da bacanın her yüzeyine yapılan rölyef çalışmaları da kent kimliğini oluşturan bazı yapıları vurgulamasıyla önemli bir temsil özelliği kazanmıştır (Şekil 5.28.).

Şekil 5.28. (a) (b) (c) ve (d) Saat Kulesi yüzeyine uygulanan ve kentin önemli yapılarını temsil eden rölyef çalışması, 2020

Tüm bu özellikleriyle yapının kendisinin yıkıldığı, bacasının ise yeni ve farklı programın (Saat Kulesi) gerekli kıldığı müdahaleler için belirli dönüşümlerin yaşandığı uyarlanabilir yeniden kullanım anlayışı, hem “Parçalanmış”, hem de “Kalıntı” ev sahibi yapı türü olarak ele alınabilir. Yapının yıkılan kütlesi dışında, mevcudiyetine devam eden kütlesi içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (form, yükseklik vs.) değiştiren nitelikte olduğu söylenebilir. Değişim kapsamında, bacanın oturduğu orijinal baca tablası, bacanın metal çubuk kısmının etrafında da dikey yönde devam etmiş ve bacanın güncel görünümü oluşmuştur.

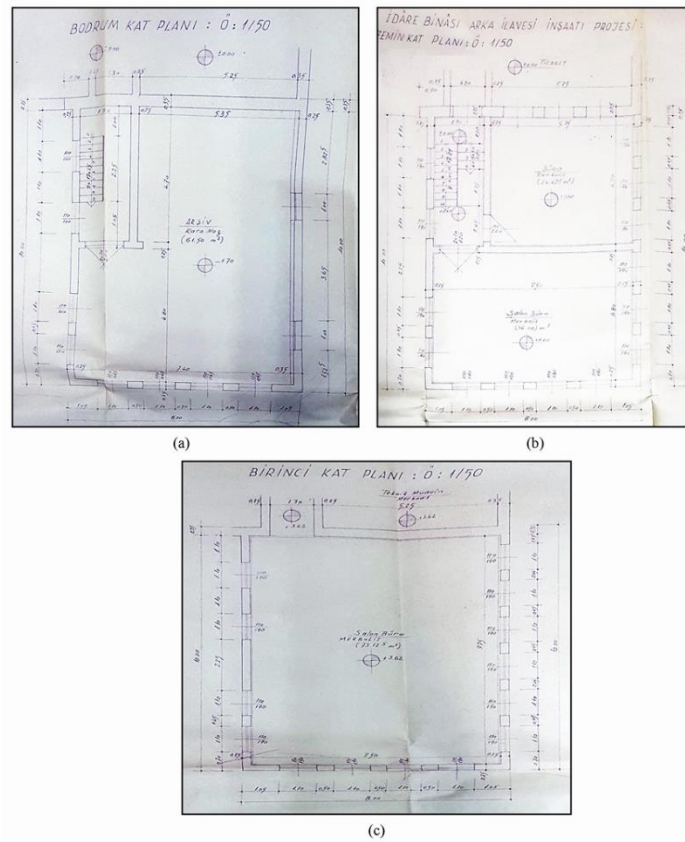
Yapının orijinal mekânsal organizasyonuna da karşılık gelen geniş iç mekâna sahip olması, park sınırı ile yaya dolaşım alanı içerisinde yer almasıyla ve raylı ulaşımın yakınında konumlanmasıyla yakın çevreden belirgin biçimde ayırt edilmesi gibi güçlü özelliklerden söz etmek mümkündür. Saat Kulesi olarak yeni çağdaş kullanımın, uzaktan kolaylıkla fark edilebilir bir görünüm sağlamaya devam etmesi yönüyle, eski yapının kullanımıyla mekânsal uyum içinde olduğu yorumu yapılabilir. Bunun dışında, deprem esnasında hasar alan santral yapısı da tıpkı dönüştürülen bacası gibi, gerekli bakım ve onarımların yapılmasının ardından yeniden değerlendirilebilirdi. Söz konusu bu yapıya, Wong’un anlayışıyla bir yaklaşım sunulsaydı, bu yapı çağdaş programın yükleneceği “kabuk” yapı olarak değerlendirilebilirdi. Bu bağlamda, yıkımdan önce yapının bir restoran olma fikri gündeme gelse de, bu proje reelde gerçekleşmemiş ve yapı “tümüyle” yıkılmıştır (Şekil 5.29.).

Şekil 5.29. Eski TZDK santral binası ve bacasının restoran olarak tasarlanan projesi (a) ve (b) planlar, (c) görüşler, Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi

5.2.4. TZDK müdüriyet binasından, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı'na

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan müdüriyet binası, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan biri olmuştur. 1940'lı yıllarda fabrikanın oluşumuyla birlikte inşa edildiği düşünülen yapının orijinal hali tek katlı, teraslı ve 1953 tarihli vaziyet planında (Bkz Şekil 5.10.) görüldüğü üzere yapının kendisi "L" formu olarak tasarlanmıştır. Fabrikanın 1960'lı yıllardaki genel görünüşüne ait fotoğrafta (Bkz. Şekil 5.11.) yer aldığı halinden de hareketle, bu sürece kadar, orijinal yapıya ait çekme katın (teras kat) tam kata çevrilmesiyle hem kat ilavesinin hem de yapıya (bodrum, zemin ve birinci kat) arka inşaat ilavesinin gerçekleştiği yorumu yapılabilir (Şekil 5.30.). Dolayısıyla, fabrikanın işleyişi esnasında yapıya yapılan kat eklemesi ve arka ilaveyle birlikte, orijinal merdivenkovası, ışıklıklar, hava bacaları, alın ve kalkan duvarları, çatı örtüsü gibi mimari detayların değişime uğradığı gözlemlenmiştir (Şekil 5.31.).

Şekil 5.30. Eski TZDK müdüriyet binasına yapılan arka ilave projesi, a) bodrum kat planı, (b) zemin kat, (c) birinci kat planı, (Adapazarı Belediye arşivi)

Şekil 5.31. (a) Orijinal TZDK müdüriyet binası (Resul Narin arşivi), (b) Kat ilavesinin yapıldığı müdüriyet binası (TZDK arşivi)

Eski fabrika yapılarından biri olan müdüriyet binası, depremden sonra, bir süreliğine ATSO (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası) kurumu tarafından geçici olarak kullanılmıştır. Daha sonra, 2010 yılında, yerel yönetim tarafından restorasyonu yapılan binada, günümüzde, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı yer almaktadır. Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilerek yeniden değerlendirilen yapı, yeni kullanımının ardından, 2011 yılında, Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Şekil 5.32.)

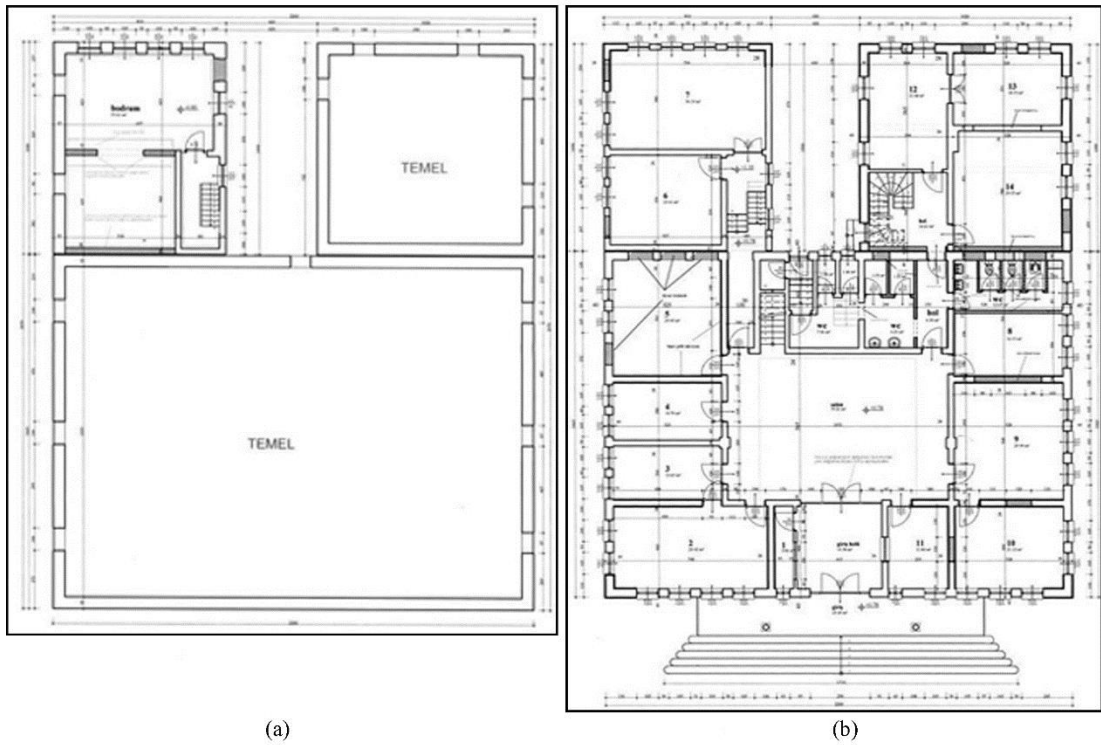

Şekil 5.32. (a) Müdüriyet binasının ATSO tarafından geçici kullanımı (Resul Narin arşivi), (b) Müdüriyet binasının İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı tarafından güncel kullanımı

Eski TZDK müdüriyet binası kapsamında, yeni ve farklı programın (yerel yönetim binası) gerekli kıldığı müdahaleler için belirli dönüşümlerin yaşandığı uyarlanabilir yeniden kullanım anlayışı, Wong'un sınıflandırmasına dayandırılabilir. Bu yapı, Wong'un *yeni bir kullanıma dönüştürmek için mevcut tüm ve sağlam binalar* şeklindeki tanımıyla (Bkz.Tablo 5.3.) değerlendirildiğinde, "Varlık" yapı türü olarak

kabul edilebilir. (Wong, 2012). Deprem sonrasında ayakta kalabilmeyi başarmış ve deprem sonrası ile yeniden kullanım anı arasındaki bir zaman diliminde orijinal kullanımından farklı bir işleve olanak sağlayarak atıl kalmamış olan yapı, bu özellikleri ile “varlık” yapı türü özelliğine uygun görülebilir. Bu sebeple, yapının orijinal işlevinden farklı bir programla günümüzde yeniden işlerlik kazanmasının ardından, yapı içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (cephe açıklıklıları, mekânsal organizasyon vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren nitelikte olduğu söylenebilir.

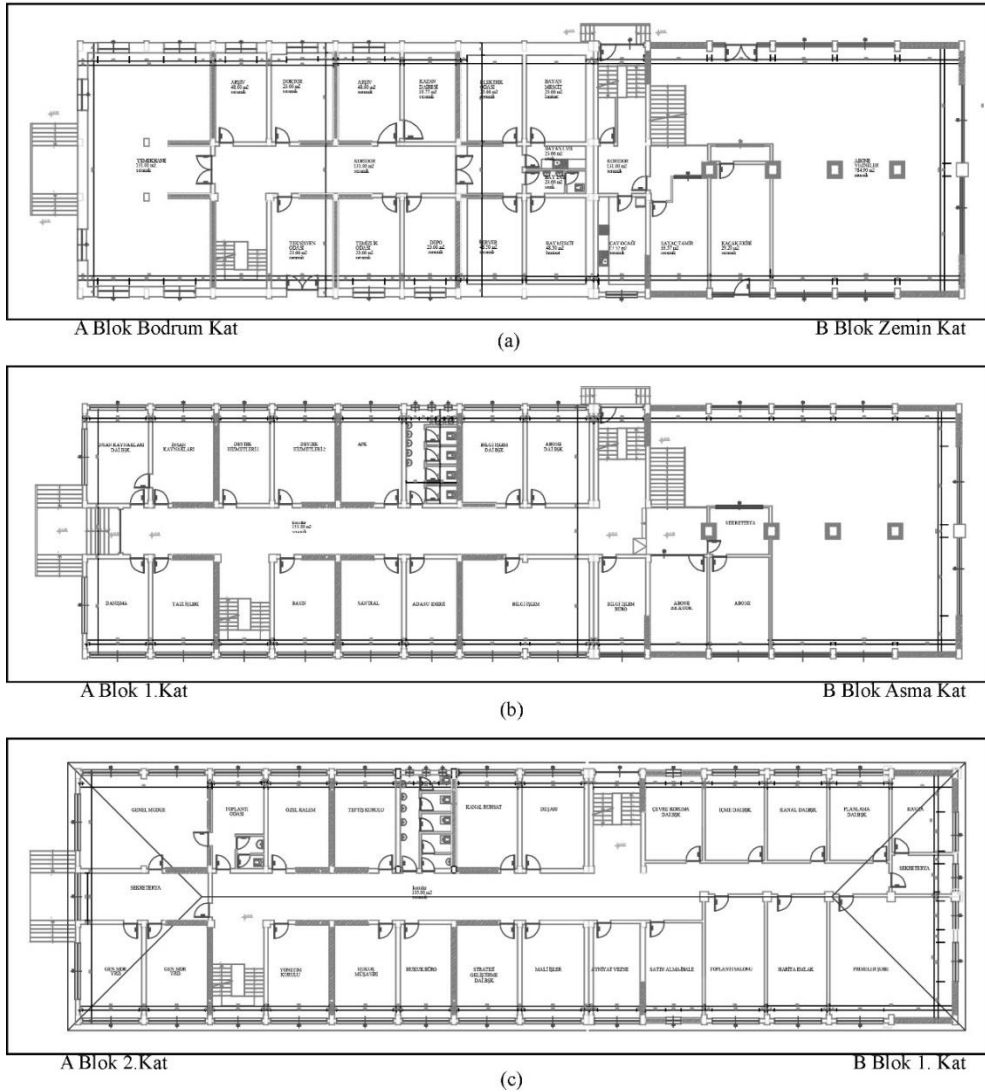
Yapının orijinal mekânsal organizasyonu, endüstriyel üretimle doğrudan ilişkili bir mekân olmaktan uzak bir işleve (yönetim alanı) hizmet ettiğinden ve günümüzdeki kullanımında da benzer bir amaçla kullanıldığından, yeni çağdaş kullanımın, eski yapının kullanımıyla mekânsal uyum içinde olduğu yorumu yapılabilir (Şekil 5.33.)

Şekil 5.33. Orijinal TZDK müdüriyet binasının İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum kat planı, (b) zemin kat planı (Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi)

5.2.5. TZDK teknik servisler binasından, SASKİ'ye

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan teknik servisler binası, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan biri olmuştur. Yapının 1953 tarihli vaziyet planı (Bkz Şekil 5.10.) ile 1960'lı yıllardaki genel görünüşüne ait fotoğrafta (Bkz. Şekil 5.11.) bulunmaması ve 1972 yılındaki vaziyet planında (Bkz. Şekil 5.12.) yer almasından hareketle, inşasının 1960'lı yıllardan sonra yapıldığı düşünülebilir. Yapıya, 1975 tarihindeki vaziyet planında da (Bkz. Şekil 5.13.) görüldüğü üzere prototip geliştirme atölyesi eklenmiştir (Şekil 5.34.).

Şekil 5.34. Orjinal TZDK teknik servisler binasının SASKİ olarak dönüşüm projesi, (a) bodrum ve zemin kat planı, (b) asma kat ve birinci kat planı, (c) birinci ve ikinci kat planı (Erdal Yıldırım Mimarlık)

Eski fabrika yapılarından biri olan teknik servisler binası, depremden sonra, ADASU ismiyle kurulmuş olan kurum tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yapı, 2011 yılında kendisi aynı kalan, yalnızca ismi Sakarya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (SASKİ) olarak değişen kurum tarafından kullanılmaya devam edilmiştir

Bu bina kapsamında, yeni ve farklı programın (yerel yönetim binası) gerekli kıldığı müdahaleler için belirli dönüşümlerin yaşandığı uyarlanabilir yeniden kullanım anlayışı, Wong'un sınıflandırmasına dayandırılabilir. Bu yapı, Wong'un *yeni bir kullanıma dönüştürmek için mevcut tüm ve sağlam binalar* şeklindeki tanımıyla (Bkz. Tablo 5.3.) değerlendirildiğinde, “Varlık” yapı türü olarak kabul edilebilir. (Wong, 2012). Deprem sonrasında ayakta kalabilmeyi başarmış ve deprem sonrası ile yeniden kullanım anı arasındaki bir zaman diliminde orijinal kullanımından farklı bir işleve olanak sağlayarak atıl kalmamış olan yapı, bu özellikleri ile “varlık” yapı türü özelliğine uygun görülebilir. Bu sebeple, yapının orijinal işlevinden farklı bir programla günümüzde yeniden işlerlik kazanmasının ardından, yapı içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (cephe açıklıkları, mekânsal organizasyon vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren nitelikte olduğu söylenebilir.

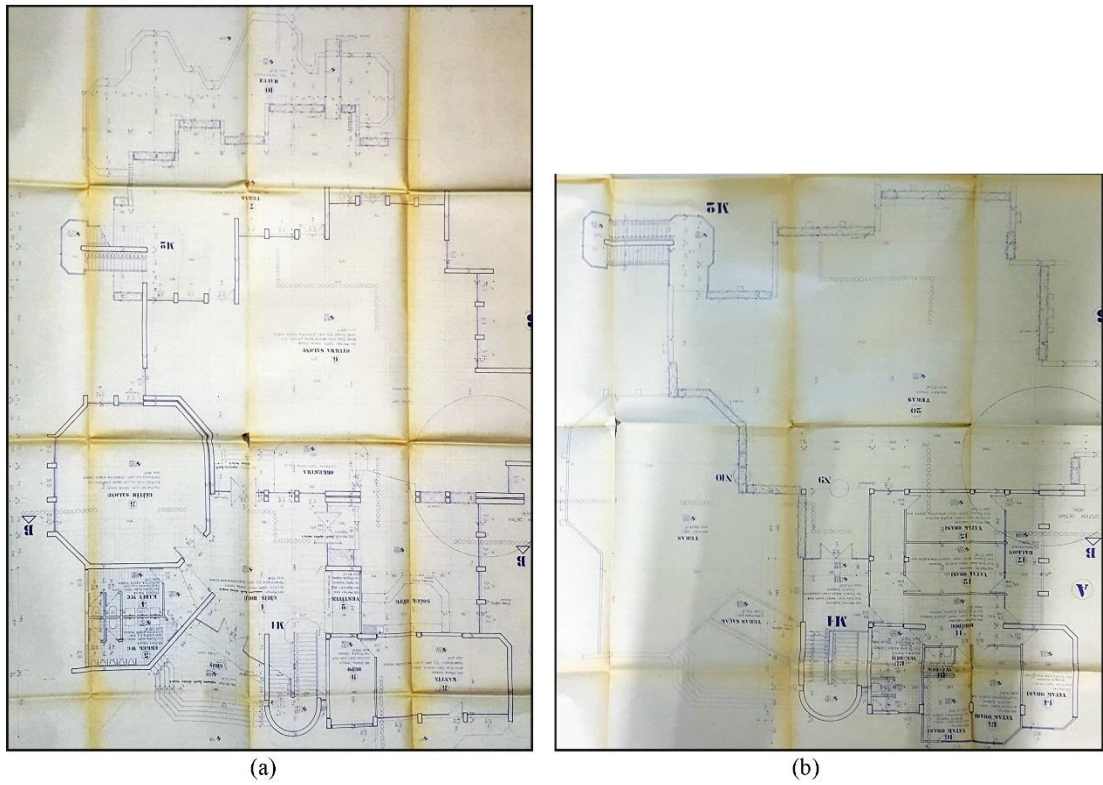
Yapının orijinal mekânsal organizasyonu, endüstriyel üretimle doğrudan ilişkili bir mekân olmaktan uzak bir işleve (yönetim alanı) hizmet ettiğinden ve günümüzdeki kullanımında da benzer bir amaçla kullanıldığından, yeni çağdaş kullanımın, eski yapının kullanımıyla mekânsal uyum içinde olduğu yorumu yapılabilir (Şekil 5.35.).

Şekil 5.35. Orijinal TZDK teknik servisler binasının SASKİ olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

5.2.6. TZDK sosyal hizmetler binasından, Konser Salonu'na

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan sosyal hizmetler binası, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan biri olmuştur. 1975 tarihli vaziyet planında (Bkz. Şekil 5.13.) yer alan bu yapı, içerisinde eğitim salonu, oturma salonu, orkestra, kantin, teras, havuz gibi birçok programın yer aldığı çok amaçlı bir sosyal kompleks olarak, 1974-1975 yılları arasında fabrikaya eklenen yapılardan biri olmuştur. Bu yapı, depremden sonra bir süre atıl kalmasının ardından, bir dönem düğün salonu olarak kullanılmıştır. Daha sonra, yapı, 2013 yılında yerel yönetim tarafından Ziya Taşkent Konser Salonu'na dönüştürmüştür (Şekil 5.36.) (Şekil 5.37.). (Şekil 5.38.).

Şekil 5.36. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının projesi, (a) zemin kat, (b) birinci kat planı. (Adapazarı Belediye arşivi)

2012). İlk inşa anından terk edilme anına kadar orijinal işlevini bitirmiş ve deprem geçirmiş olmasına karşın yapısal özelliklerini koruyabilmiş bu yapı, böylece “varlık” yapı türü yeniden işlevlendirmeye uygun olabilmektedir. Bu kapsamda, yapının ilk işlevinden çok farklı olmayan benzer programla yeniden kullanılmasıyla, yapı içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (yapı formu, mekânsal organizasyon vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren özellikte olduğu söylenebilir.

Yapının özgün mekânsal organizasyonu, endüstriyel üretimle doğrudan ilişkili bir mekân olmaktan uzak bir işleve (sosyal hizmet) ev sahipliği yaptığından ve günümüzdeki kullanımında da benzer bir amaçla kullanıldığından, yeni çağdaş kullanımın, eski yapının kullanımıyla mekânsal uyum içinde olduğu yorumu yapılabilir (Şekil 5.39.).

Şekil 5.39. Orijinal TZDK sosyal hizmetler binasının Ziya Taşkent Konser Salonu olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

5.2.7. TZDK lojmanlarından Sosyal Yapılar’a

TZDK fabrikasının özelleştirilerek kent çeperine taşınması sürecinin ardından, atıl halde bırakılan lojman binaları, 1999 depremi sonrası ayakta kalan yapılardan olmuştur. 1953 tarihli vaziyet planında (Bkz Şekil 5.10.) görüldüğü üzere, bu

lojmanların 1940'lı yıllarda fabrikanın oluşumuyla birlikte inşa edildiği düşünülebilir. Lojmanların çoğunun, 2013 yılında çekilen hava fotoğrafında (Şekil 5.19.) bulunmasına karşın, 2017 tarihli hava fotoğrafında (Şekil 5.20.) yer almamasına istinaden, bu yapıların bazılarının 2013-2017 yılları arasında yıkıldığı söylenebilir. Bu yapılardan, 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilen ve 2015 yılında günümüzdeki biçimiyle hizmet vermeye başlayan üç tanesi, güncel kullanımlarından önce de (2015 öncesi) benzer şekilde sosyal hizmet sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde Yaşlı Destek ve Koordinasyon Merkezi (YADEM) binası, öncesinde Çocuk ve Gençlik Merkezi, günümüzdeki Divan Kitap Kafe öncesinde İl Özel İdaresine ait bir yapı, günümüzde Sait Faik Kütüphanesi ise öncesinde İl Özel İdare Kütüphanesi olmak üzere çeşitli dernek ve kütüphane hizmetleri için kullanılmıştır. Bahsedilen bu dönüşümler için gerekli iyileştirme çalışmaları esnasında, benzer işlev devamlılığı gözetildiği için bu yapılara minimum müdahalelerde bulunulmuştur. Günümüze ulaşan üç tescilli eski lojman yapısı dışında, Muhtarlar Federasyonu ve Polis Noktası gibi çağdaş ihtiyaçları gözeterek hizmet veren eski lojman yapıları da bulunmaktadır (Şekil 5.49.) (Şekil 5.41.) (Şekil 5.42.) (Şekil 5.43.).

Şekil 5.40. (a) Orijinal TZDK lojman binasının Çocuk ve Gençlik Merkezi olarak geçici kullanımı (Url 27),
(b) Orijinal TZDK lojman binasının YADEM olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

Şekil 5.41. (a) Orijinal TZDK lojman binasının İl Özel İdaresi'ne ait bir yapı olarak geçici kullanımı (Url 27),
(b) Orijinal TZDK lojman binasının Divan Kitap Kafe olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

Şekil 5.42. (a) Orijinal TZDK lojman binasının İl Özel İdaresi Kütüphanesi olarak geçici kullanımı (Url 27),
(b) Orijinal TZDK lojman binasının Sait Faik Kütüphanesi olarak güncel çağdaş kullanımı, 2020

Şekil 5.43. (a) Orijinal TZDK lojman binalarının güncel çağdaş kullanımı, (a) Polis Noktası, (b) Muhtarlar Federasyonu, 2020

Bu eski TZDK fabrika lojmanları kapsamında, yeni ve farklı fonksiyonun beraberinde gerektirdiği dönüşümler için birtakım müdahalelerde bulunulan uyarlanabilir yeniden kullanım yaklaşımı, Wong'un çalışmasına dayandırılabilir. Bahsedilen yapı, Wong'un *yeni bir kullanıma dönüştürmek için mevcut tüm ve sağlam binalar* şeklindeki tanımıyla (Bkz. Tablo 5.3.) değerlendirildiğinde, "Grup" yapı türü olarak kabul edilebilir. (Wong, 2012). İlk inşa edilişlerinden itibaren, sonrasında terk edilme ve deprem süreçlerine maruz kalmış olmalarına rağmen ayakta kalabilmeyi başarmış ve deprem sonrası ile günümüzdeki biçimiyle yeniden kullanımları arasında belli süre ilk programlarından farklı olarak işlev görmüş lojman yapıları, bu özellikleri ile "grup" yapı türüne uygun görülebilir. Deprem sonrasında günümüze gelene kadar kesintisiz bir biçimde sosyal hizmet sunmak amacıyla kullanılan bu yapıların birlikte gruplandırılmaları (aynı anda işlevsel dönüşüm yaşamaları, bütünün parçalarını oluşturan unsurlar olduklarının vurgusu için aynı renge boyanmaları vs.) özelliğiyle, "grup" yapı türü olarak yeniden işlevlendirmeye uygun olabilmişlerdir.

Bu kapsamda, yapıların orijinal fonksiyonlarından çok farklı olmayan yeni sosyal programlarla yeniden kullanılmalarıyla, yapılar içerisindeki müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (yapı formu, mekânsal organizasyon vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren özellikte olduğu söylenebilir.

Örneklem alanın metinsel anlatım aracılığıyla, ana yapı türü kapsamındaki yerini ifade ettikten sonra, ana yapı türlerinin yapılar özelindeki karşılıklarını gösteren tabloya (bkz. Şekil 5.1.'deki Z.2 alt adımı olarak) aşağıda yer verilmektedir (Tablo 5.4.).

Tablo 5.4. Wong yapı türü sınıflandırmasının örneklem alan özelinde karşılığı

Örneklem Alanlar	Sakarya Sanat Galerisi	TZDK Saat Kulesi	İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı	SASKİ	Konser Salonu	Sosyal Yapılar
Ev Sahibi Yapı Türleri						
Varlık						
Kabuk						
Yarı harabe						
Parçalanmış						
Kalıntı						
Grup						

Metot-yöntem şemasının ilk iki aşamasının tamamlanmasının ardından, son aşama olarak, örneklem alanın koruma mevzuatı ve ana yapı türleri kapsamında analizinin yapılması için gerekli genel şablona (bkz. Şekil 5.1.'deki X.3 alt adımı olarak) aşağıda yer verilmektedir (Tablo 5.5.). Sonrasında, genel şablon ışığında değerlendirilen yapıların herbirinin (bkz. Şekil 5.1.'deki Y.3 ve Z.3 alt adımı olarak) metinsel anlatımlarının ve analizlerinin yapıldığı tablolar gösterilmektedir (Tablo 5.6., Tablo 5.7., Tablo 5.8., Tablo 5.9., Tablo 5.10. ve Tablo 5.11).

Tablo 5.5. Koruma mevzuatı ve Ana Yapı türleri bağlamında örneklem alan analizi için genel şablon

Koruma Mevzuatı* Kapsamında Endüstri Mirası		“Ana Yapı”** Kavramı Kapsamında Endüstri Mirası		Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Ana Savlar	
Ana Ölçüt Burra Tüzüğü	Destekleyici Ölçütler Diğer İlke Kararları	Kavramsal Çıkarımlar	“Ana Yapı” Türleri	Olası Uyum Türleri	
Mekânın Kendisi	Nizhny Tagil Tüzüğü “Endüstri Mirası'nın Venedik Şartı'nın ruhuna uygun olarak en önemli ve karakteristik örnekleri tanımlanmalı, korunmalı ve sürdürülmelidir.”	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Varlık Yeni bir kullanıma dönüştürmek için mevcut tüm ve sağlam binalar	<i>Tasarım müdahaleleri yapının hem içinde hem de dışında meydana gelebilir ve tadilat, çıkarma ya da ilaveleri içerebilir</i>	Endüstri mirası kapsamı, yalnızca biçimselliğe indirgenmemelidir. Anıtsal ölçekli eski endüstri yapılarının nasıl yeniden kullanılabileceği sorusuna cevap aranması kadar, daha basit, mikro ölçekli ve yerel örneklerin de korunması gündeme gelebilir
	Venedik Tüzüğü “Tarihi anıt kavramı yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.”				
Mekânın Dokusu	Burra Tüzüğü “İçeriği, demirbaşları ve nesnelere içeren bir yerden çıkarılan önemli kumaşlar, kültürel önemine göre kataloglanmalı ve korunmalıdır.”	Ek & Eklemlenme	Yarı Harabe Tamamen sağlam olmayan, üst yapının, altyapının ya da her ikisinin de unsurları eksik olan binalar.	<i>Tasarım müdahaleleri, mevcut yıkık yapıyı bir bütün haline getirmek ve ikincisi, istenirse, yapının yeni kullanımındaki kapsamını ve kapasitesini genişletmek amacıyla iç yerleştirmeler ve eklemeler içerebilir</i>	Önemli dokunun korunması veya yıkık olması halinde yeniden bütün hale getirilmesi sırasında, başarı ölçütü olarak, bir taraftan endüstri yapısının kendine özgü niteliklerinin korunması ve sunulması; diğer taraftan kent kullanıcısı faydasına, gerekli eklemelerin nitelikli biçimde yapılması gösterilebilir. Dokunun korunmasında tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım tercih edilmelidir.
	Nizhny Tagil Tüzüğü “Yeni kullanımın bina ile uyumlu olmaya, binanın tarihi karakterini ve önemli dokusunu korumaya ihtiyacı vardır, ancak yine de yeni hizmetler, değişiklikler ve eklemeler sunabilir”.				

Tablo 5.5. (Devamı)

Koruma Mevzuatı* Kapsamında Endüstri Mirası			“Ana Yapı”** Kavramı Kapsamında Endüstri Mirası		Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Ana Savlar
Ana Ölçüt Burra Tüzüğü	Destekleyici Ölçütler Diğer İlke Kararları	Kavramsal Çıkarımlar	“Ana Yapı” Türleri	Olası Uyum Türleri	
Mekânın Yerleşimi	Venedik Tüzüğü “Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar.”	Yerleşim & Bağlam	Grup Birlikte gruplandırılan ve mutlaka bir binaya bağlı olmayan ve binaların genel bir kentsel ortamda tek bir karmaşık veya bireysel unsurun bir parçasını oluşturan unsurlar olup olmadığına göre farklılaşan ev sahibi yapılar	<i>Uyum genellikle UNESCO tarafından korunan alanlar gibi tarihi bir olayın, topluluğun veya zamanın korunmasını içerir.</i>	Farklı işlevlerdeki yapıları yeniden işlevlendirmede, yapıların bir araya gelişleri, boşlukların tasarımı, fabrika oluşumundaki mekansal organizasyon ve hiyerarşi dikkate alınarak, sadece yapıların kendilerinin değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu göz ardı edilmemelidir
Mekânın Kullanımı	Dublin İlkeleri “Endüstri mirası yapıları ve alanları için bütünlük veya işlevsel bütünlük çok önemlidir; bu nedenle koruma önlemleri yalnız binalara değil, iç donanımlarına da yönelik olmalıdır.” Miras Yerleri İçin Yeni Kullanımlar “Bir miras binasını, yapısını veya sahasını korumanın en iyi yolu onu kullanmaktır.”	Kullanım & İşlevsellik	Parçalanmış Eksikliği bir ölçüde yaşanmaz hale getiren ve bir binanın bir parçasından altyapısına, cephesine veya yapısına kadar uzanan bir yapıya sahiptir.”	<i>Adaptasyon, yeni bir tamamlanma durumuna ulaşmak için parçalara eklemeler içerir. Adaptasyon, parçanın kendisinin önemi ile gerçekleştirilmelidir ve tarihsel önemi ve ekonomiyi içerir</i>	Yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları için en büyük tehditlerden biri olarak, ivedi ve planlamadan uzak biçimde yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları gösterilebilir. Bu nedenle yeniden işlevlendirme projeleri ve müdahale önerileri, kapsamlı planlama programlarına dâhil edilmelidir.

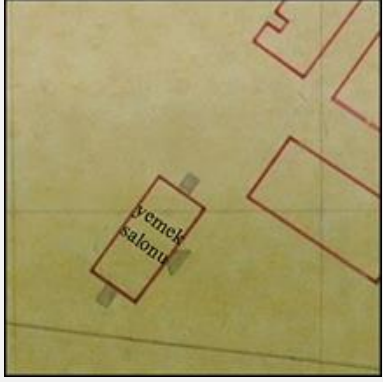
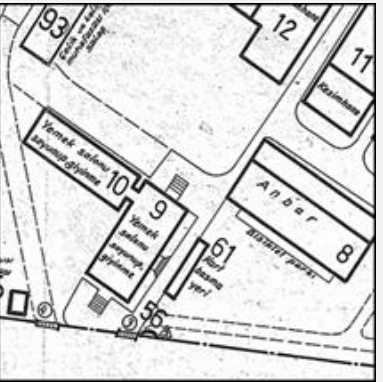

Tablo 5.5. (Devamı)

Koruma Mevzuatı* Kapsamında Endüstri Mirası			“Ana Yapı”** Kavramı Kapsamında Endüstri Mirası		Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Ana Savlar
Ana Ölçüt Burra Tüzüğü	Destekleyici Ölçütler Diğer İlke Kararları	Kavramsal Çıkarımlar	“Ana Yapı” Türleri	Olası Uyum Türleri	
Mekânın Çağrışımları & Anlamları	Venedik Tüzüğü “Bir anıt, tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır.”	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Kalıntı Dönüştürülmemiş ancak yeni inşaat için katalizör görevi gören geçmişin bir kalıntısı	<i>Bu kalıntıların ruhu, eski binayı hatırlatan mekansal deneyime rehberlik ederek yeni binanın ayrıntılarını kaplar.</i>	Endüstri yapılarını değerli kılan etmenler sadece onların mekansal organizasyonları, teknik aksamaları, işletim sistemleri, üretim mekânları gibi miras kabukları değil, aynı zamanda yapıların tanıklık ettikleri dönemlerin baskın üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şeydir.
	Burra Tüzüğü “Kültürel öneme sahip yerler topluma ve manzaraya, geçmişe ve yaşanmış deneyimlere derin ve ilham verici bir bağlantı duygusu sağlar.”				
Mekânın Kayıtları	Nizhny Tagil Tüzüğü Endüstri mirasının anlamı ve değeri yapı veya sitlelerin maddi dokularına, bileşenlerine, makinelerine ve endüstriyel peyzaj olarak tanımlanan konumlarına, yazılı belgelere bağlıdır; ayrıca insanların anılarında, yerel sanat ve adetlerde, somut olmayan kayıtlarda ifade bulur.	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Kalıntı Dönüştürülmemiş ancak yeni inşaat için katalizör görevi gören geçmişin bir kalıntısı	<i>Bu kalıntıların ruhu, eski binayı hatırlatan mekansal deneyime rehberlik ederek yeni binanın ayrıntılarını kaplar.</i>	Yeniden işlevlendirmede, yapıların kime ve hangi döneme hizmet sunduklarından öte, neleri temsil ettikleri, daha önemli olmaktadır. Endüstriyel miras mekânlarını ve tasarımlarını bir bütün ve temsiliyet değerleri olarak değil salt maddi ve yapısal bileşenlerden algılayan bir anlayıştan uzak durulmalıdır.

Tablo 5.5. (Devamı)

Koruma Mevzuatı* Kapsamında Endüstri Mirası		“Ana Yapı”** Kavramı Kapsamında Endüstri Mirası		Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Ana Savlar
Ana Ölçüt Burra Tüzüğü	Destekleyici Ölçütler Diğer İlke Kararları	Kavramsal Çıkarımlar	“Ana Yapı” Türleri	Olası Uyum Türleri
İlgili Yerler & Nesneler	VENEDİK TÜZÜĞÜ “Bir yerin önemli dokusunun yıkılması genellikle kabul edilemez.	Katman & İçerik	Kabuk Orijinal tasarımda kabuk, yapıya sonradan giydirilmiş bir elbise değildir. Tasarımın kapsam ve bağlam unsurlarına göre tasarlan-mış bir cilt gibidir. Çoğu zaman, sadece özel olarak korunmuş bir dış cepheye sahip bir miras binası olmasa da (yani, iç dönüşümün yeni ve farklı aktiviteleri içerdiği bir kabuk).	<i>Adaptasyon, binaların dışına müdahale etmez, ancak iç dönüşümler içerideki yapısal sistemle etkileşime girebilir</i>
	DUBLİN İLKELERİ “Yeni kullanımlar sitin ilginç özelliklerine, donanımına, ulaşım ve etkinlik dağılımı özelliklerine saygı göstermelidir.”			

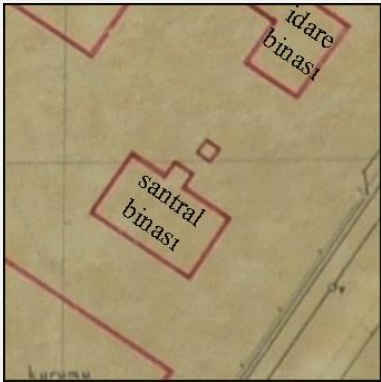
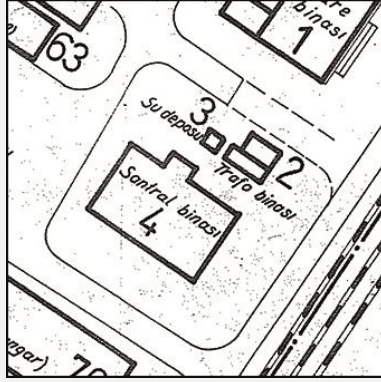

Tablo 5.6. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Sakarya Sanat Galerisi

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının yapısal varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanıklık edilen dönemlerin baskın üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum				1953	1972	2019	

Tablo 5.6. (Devamı)

Koruma-Kullanma Dengesi	Yapı için 1944'te başlanan fabrika inşasından, 1953 yılına kadar olan sürede (1944-1953 arası) tesis edildiği çıkarımı yapılmakta. İlk tasarımı oluşturan tek dikdörtgen bloğa, 1953-1960'lı yıllar arasında, dik bir açıyla ikinci (ek) dikdörtgen blok eklenmekte. 1999 depreminde hasar alan ek blok 2006 yılında yıkılmakta. Ayakta kalan blok ise zabıta amirliği ve nüfus idaresi olarak geçici kullanılmakta. 2011 yılında tescil edilen bu blok, 2013 yılında yeniden kullanım projesiyle dönüştürülerek, güncelde modern sanat galerisi olarak kullanılmakta.		
Program Değişimi	Orijinal (Eski) Program: TZDK İşçi Lokali ve Yemekhanesi	Geçici Program: Nüfus Müdürlüğü	Güncel (Yeni) Program: Modern Sanat Galerisi
Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Değerlendirmeler	Modern Sanat Galerisi olarak yeniden kullanılan eski TZDK İşçi Lokali ve Yemekhane binası, Wong sınıflandırmasına göre, kabuk yapı türü olarak değerlendirilmekte. Kabuk yapı türü yaklaşımı, mirasın önemli dokusunun (özellikle cephe) korunmasını sağlamakta, kamu yararı gözetilerek seçilen yeni işlev ise yapıya (özellikle iç mekanda) çağdaş eklemeler yapılmasına neden olmaktadır. Eski yapı endüstriyel üretimle doğrudan ilişkili bir mekân değildir. Orijinal yapının fabrikanın girişinde yer almasıyla araç trafiğiyle desteklenmiş sirkülasyon, günümüzde de kamusal park ile yaya dolaşım alanı sınırlarında ve araç trafiği çevresinde yeni işlevin erişilebilirliği artıran güçlü özellikler olmaktadır. Orijinal programı sonrasında geçici program olarak, Nüfus Müdürlüğü işlevi yükletilen yapının, geniş açıklıklı iç mekânları, yeni işlevi olan Modern Sanat Galerisi kullanımına daha uygun olması sebebiyle, yapılan işlev değişikliği olumlu bulunmuştur. İşlevsel sürekliliği sağlanarak korunmaya devam edilen bu yapının varlığına karşın, depremde hasar alan ek blok yıkılmıştır. Oysa ki, yapının miras değeri gözetilerek yapılacak bir program çalışması ve kapsamlı bir restorasyon uygulaması ile yapının günümüze kayıpsız ulaşması sağlanabilirdi. Miras yapılarının tıpkı boş bir kutu gibi algılanmasıyla, görece sağlam olan blok yeniden değerlendirilmişken, görece hasarlı blok ortadan kaldırılmıştır. Wong'un yaklaşımı doğrultusunda, yıkılan yapının yeniden işlevlendirme programına kabuk yapı olarak katkı sağlama imkânı da kaybedilmiştir.		

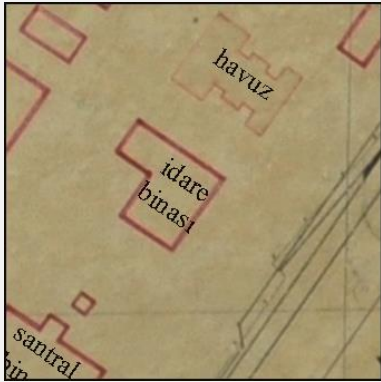
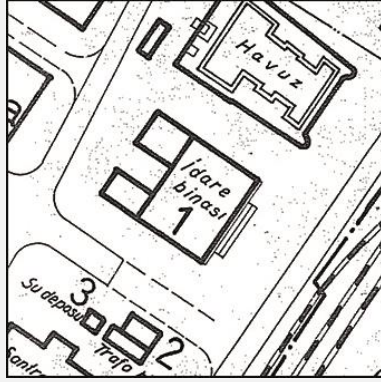

Tablo 5.7. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Saat Kulesi

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının yapısal varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanımlık edilen dönemlerin üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum	1953	1972	2019				

Tablo 5.7. (Devamı)

Koruma-Kullanma Dengesi	Yapının 1944'te başlanan fabrika inşasından, 1953 yılına kadar olan sürede (1944-1953 arası) yapıldığı düşünülmekte. Zaman içerisinde yakınındaki su deposu ve trafo yok olmakta. Yapının kendisi, 2008 tarihli park açılışı sırasında ayakta olmasına karşın, parkın devam eden inşa sürecinde ve aynı yıl içerisinde yıkılmakta, geriye sadece bacası kalmakta. 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilen bacanın 2017 yılında restore çalışması tamamlanarak, güncelde saat kulesi olarak varlığına devam etmekte.		
Program Değişimi	Orijinal (Eski) Program: TZDK Santral Binası ve Bacası	Geçici Program: Atıl TZDK Bacası	Güncel (Yeni) Program: Saat Kulesi
Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Değerlendirmeler	Saat Kulesi olarak yeniden kullanılan eski TZDK Santral Binası ve Bacası, Wong'un sınıflandırılmasına göre, hem parçalanmış, hem de kalıntı yapı türü olarak görülmekte. Baca günümüze ulaşmışken, santral binasının restoran olma fikri gündeme gelse de, bu program geçerlilik kazanamamış ve yapı tümüyle yıkılmıştır. Yapının eksikliğinin, tümüyle o yapıyı yaşanmaz hale getiren bu yıkım durumu, parçalanmış yapı türü yaklaşımını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, mirasın anıtsal ölçekli yapı parçasını korunmasına yol açarken, yapı grubunun miras değerini taşıyan asıl parçasının yıkımına neden olmaktadır. Oysaki yıkılan yapı, mirasın önemli dokusu olarak korunarak kentli yararının da gözetildiği çağdaş programın yükleneceği kabuk yapı olarak yeniden kullanılabilir. Günümüzde tasarımıyla Saat Kulesi, 20. yüzyıl sanayileşmesini ve kentte elektrik dağıtımını hatırlatan rolüyle, kalıntı yapı türü olarak değerlendirilmekte. Tanıklık edilen dönemin yaşanmışlığını hatırlatan bu misyon, bacanın yeniden kullanılmasının gerekçesi olmuştur. Dolayısıyla, yapının kentliye hizmet etmesinden öte neleri temsil ettiği önem kazanmıştır. Buna ek olarak, bacanın restorasyon sırasında her yüzeye yapılan rölyef çalışmaları kent kimliğini oluşturan bazı yapıları vurgulamasıyla da temsil özelliğini güçlendirmiştir. Bu özellikleriyle, baca kapsamında yapılan işlev değişikliği olumlu bulunmuştur.		

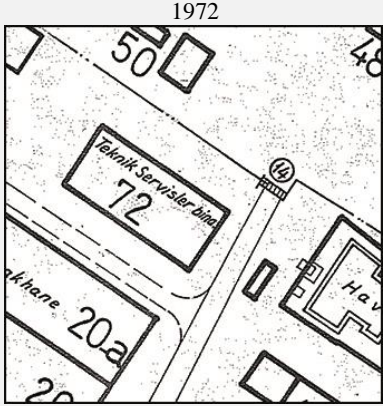
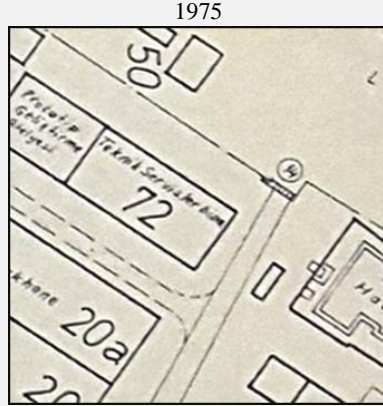

Tablo 5.8. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının yapısal varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yenden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanıklık edilen dönemlerin üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum	1953			1972		2019	

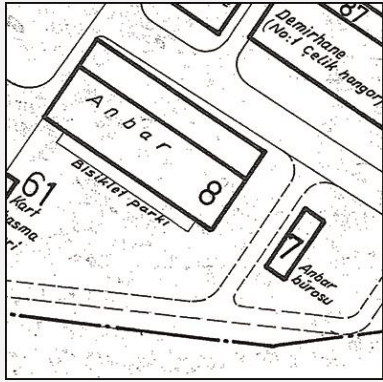

Tablo 5.8. (Devamı)

Koruma-Kullanma Dengesi	Yapının 1944-1953 yılları arasındaki bir süreçte, tek katlı, teraslı ve “L” formlu olarak inşa edildiği görülmekte. 1953-1960’lı yıllar arasında, çekme katın (teras kat) tam kata çevrilmesiyle hem kat ilavesinin hem de yapıya (bodrum, zemin ve birinci kat) arka inşaat ilavesinin gerçekleştiği düşünülmekte. Depremden sonra bir süreliğine ATSO kurumu tarafından geçici olarak kullanılmakta. 2010 yılında, yerel yönetim tarafından restorasyonu yapılan yapı, 2011 yılında tescil edilmekte. Günümüzde ise İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı olarak hizmet vermekte.		
Program Değişimi	Orijinal (Eski) Program: TZDK Müdüriyet Binası	Geçici Program: Sanayi ve Ticaret Odası	Güncel (Yeni) Program: İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı
Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Değerlendirmeler	Yerel yönetim birimi olarak yeniden kullanılan eski TZDK Müdüriyet Binası, Wong’un sınıflandırılmasına göre, yeni bir kullanıma dönüşmek için mevcut tüm ve sağlam bina olması özelliğiyle, varlık yapı türü olarak kabul edilmekte. Yapının hem içinde hem de dışında meydana gelen tasarım müdahaleleri; tadilat, çıkarma ya da ilaveler olarak oldukça az düzeyde tutulmuştur. Varlık yapı türü yaklaşımı, mirasın önemli dokusunun korunmasını sağlamakta, kamu yararı gözetilerek seçilen yeni işlev ise yapıya çağdaş eklemeler yapılmasına neden olmaktadır. Eski yapı, doğrudan içerisinde endüstriyel üretim yapılan bir mekân olmamıştır. Fabrika yerleşkesinin idare noktasını oluşturan orijinal yapı, sanayi sektöründen hizmet sektörüne olan dönüşümünde, hem geçici işlevinde hem de güncel işlevinde benzer bir programla kullanılageldiği için yapının mekansal organizasyon, ilk hale oldukça bağlı kalmıştır. Yeni çağdaş kullanım, eski yapının kullanımıyla mekansal uyum içinde olduğundan yeni işlev seçimi, olumlu bulunmuştur		

Tablo 5.9. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, SASKİ

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının yapısal varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanımlık edilen dönemlerin baskın üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum							

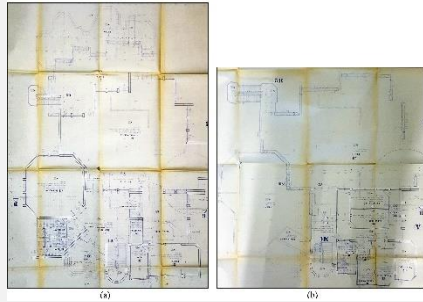
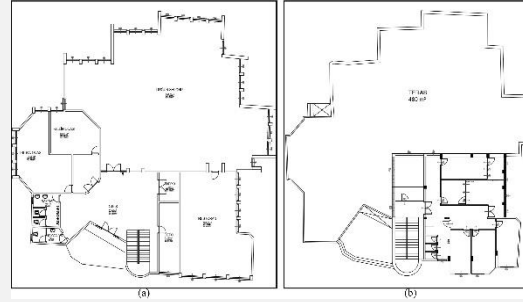
Tablo 5.10. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Konser Salonu

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümlenmeler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabuk olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanıklık edilen dönemlerin üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum							
			1972	1975		2019	

Tablo 5.10.(Devamı)

Koruma-Kullanma Dengesi

Yapı, içerisinde eğitim salonu, oturma salonu, orkestra, kantin, teras, havuz gibi birçok programın yer aldığı çok amaçlı bir sosyal kompleks olarak, 1974-1975 yılları arasında, ambar yapısının yıkılmasının ardından, fabrikaya eklenen yapılardan biri olmaktadır. Depremden sonra bir süreliğine düğün salonu olarak kullanılan, 2013 yılında yerel yönetim tarafından dönüştürülen yapı, güncelde Ziya Taşkent Konser Salonu olarak hizmet vermektedir.

Program DeğişimiOrijinal (Eski) Program:
TZDK Sosyal Hizmetler BinasıGeçici Program:
Düğün SalonuGüncel (Yeni) Program:
Konser Salonu**Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Değerlendirme**

Konser salonu olarak yeniden kullanılan eski TZDK Sosyal Hizmetler Binası, Wong'un sınıflandırılmasına dayandırıldığında **varlık** ev sahibi yapı türü olarak yeniden kullanılmaktadır. Fabrikanın ilk oluşum gösterdiği andan çok sonra inşa edilen yapı, sağlam ve tüm bina olarak kalmaya devam ettiğinden, yeni işlev için varlık yapı olarak kabul edilmekte.

Varlık yapı türü yaklaşımı, mirasın önemli dokusunun işlevsel sürekliliği sağlanarak korunmasına neden olmaktadır. Geçici ve güncel kullanımlarında ise kamu yararı gözetilerek seçilen işlevler doğrultusunda, yapıdan çıkarmalar (merdiven) ve yapılara eklemeler (iç bölmeler) yapılmıştır.

Orijinal programı sonrasında geçici program olarak, düğün salonu işlevi yüklenen yapının, geniş açıklıklı iç mekânları, yeni işlevi olan konser salonu kullanımına da uygun olduğundan, yapılan işlev değişikliği olumlu bulunmuştur. İçerisinde sosyal ve kültürel üretimin yapıldığı orijinal yapı, günümüze kadar sosyal hizmet sağlayan bir bina olarak kullanılageldiği için günümüze kadar kayıpsız bir biçimde ulaştığı söylenebilir.

Tablo 5.11. Genel şablon kapsamındaki kavramsal çıkarımlar ve ana savlar ışığında örneklem alan analizleri, Sosyal Yapılar

Kavramsal Çıkarımlar	Sürdürülebilirlik & Yaşanabilirlik	Ek & Eklemlenme	Yerleşim & Bağlam	Kullanım & İşlevsellik	Yerin Değeri & Yerin Önemi	Yaşanmışlık & Kolektif Bellek	Katman & İçerik
Ana Savlar	Endüstri mirasını salt biçimselliğe indirgeyen anlayış Anıtsal ölçekli bilindik yapılar ile mikro ölçekli yerel örnekler	Önemli dokunun korunmasıyla birlikte kamu yararının gözetilmesi için yeni çağdaş eklemeler Tektonik çözümler yerine bütüncül yaklaşım	Salt endüstri binalarının yapısal varlığı değil, endüstri bölgesinin kendisinin ve yakın çevresinin de kabul olduğu anlayış	İvedi ve planlamadan uzak yapılan yeniden işlevlendirme uygulamaları yerine, kapsamlı planlama programları	Tanıklık edilen dönemlerin üretim tarzları, planlama yaklaşımları, çalışanların yaşanmışlıkları, üretimin teknolojik, sosyal ve ekonomik değerleri gibi geçmişe ait somut ve soyut pek çok şey	Endüstri miras yapılarının kime hizmet ettiğinden öte, neleri temsil ettiklerinin önemi	Endüstri miras yapılarının boş bir kutu gibi sadece cephelerinin ve/veya dışlarının değerlendirildikleri eğilim
Konum	1953 1972 2019 (1)YADEM (2) Divan Kitap Kafe (3) Sait Faik Kütüphanesi (4) Muhtarlar Federasyonu (5) Polis Noktası						

Tablo 5.11.(Devamı)

Koruma-Kullanma Dengesi	Lojmanların 1940'lı yıllarda fabrikanın oluşumuyla birlikte inşa edildiği düşünülmekte. Yapıların bazıları, 2013-2017 yılları arasında yıkılmakta. 2011 yılında tescil edilen üç yapıdan (1, 2, ve 3) 1 numaralı yapı, güncelde Yaşlı Destek ve Koordinasyon Merkezi (YADEM) binası, öncesinde Çocuk ve Gençlik Merkezi; 2 numaralı yapı güncelde Divan Kitap Kafe öncesinde İl Özel İdaresine ait bir yapı; 3 numaralı yapı ise güncelde Sait Faik Kütüphanesi, öncesinde İl Özel İdare Kütüphanesi olarak kullanılmakta. Diğer iki yapı (4 ve 5), Muhtarlar Federasyonu ve Polis Noktası gibi çağdaş ihtiyaçları karşılamakta.			
Program Değişimi				
	Orijinal Program: TZDK Lojman Geçici Program: Gençlik Merkezi Güncel Program: YADEM	Orijinal Program: TZDK Lojman Geçici Program: İl Özel İdare Binası Güncel Program: Kitap Kafe	Orijinal Program: TZDK Lojman Geçici Program: İl Özel İdare Kütüphane Binası Güncel Program: Kütüphane	Orijinal Program: TZDK Lojman Güncel Program: Muhtarlar Federasyonu ve Polis Noktası
Miras Kabuk Koruma Yaklaşımına Yönelik Değerlendirmeler	Birbirinden farklı sosyal ve kültürel yapı olarak yeniden kullanılan eski TZDK lojman yapıları, Wong'un grup yapı türü olarak değerlendirilmektedir Grup yapı türü yaklaşımı, mirasın önemli dokusunun korunmasını sağlamakta, kamu yararı gözetilerek seçilen yeni işlev ise yapıya çağdaş eklemeler yapılmasına neden olmaktadır. Yapıların orijinal fonksiyonlarından çok farklı olmayan yeni sosyal programlarla yeniden kullanılmalarından dolayı, müdahale türlerinin, özgün mimari detayları (yapı formu, mekânsal organizasyon vs.) mümkün olduğunca koruyan ve sürdüren nitelikte olduğu düşünülmektedir.			

BÖLÜM 6. SONUÇ

Endüstri arkeolojisi kapsamındaki endüstri miras yapılarının dönüşümü, insan faaliyetlerine bağlı veya bu faaliyetlerin etkisinden uzak birçok nedene dayanmaktadır. Endüstri mirası kalıntı mekânlarının, zamanla işlevlerini yitirdiklerinde, atıl bırakılıp terk edilmeleri hallerinde, zamanla harabeye dönüşen yapılarının topyekûn yıkılma ve ortadan kaldırılma riski ortaya çıkmaktadır. Zamanla kent içinde kalmış ve terk edilmiş olan endüstriyel miras özelliğindeki mekânların, güncel yaşamda etkisini yitiren işlevlerinin düzenlenip, yeniden farklı kullanıma açılma süreçlerinde, genelde kamusal programlarla kent yaşamına katkı sağladıkları görülmektedir. Kentsel yenileyici pratikler ve değişkenliğin doğası bağlamında, günümüzde endüstri kalıntılarının uyarlanabilir yeniden kullanımı konusunda, küresel ortamda yaygın bir eğilim bulunmaktadır.

Önceleri İngiltere’de, sonrasında Avrupa’nın diğer ülkelerinde görülen Endüstri Mirası kapsamındaki kültür miraslarını koruma gayretleri ve konunun mirasa yönelik kavramsallaştırmalarla ele alınması, yakın zamanda Türkiye’de de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Endüstri Mirası ve Endüstri Arkeolojisi, Türkiye’de, “yapma” değil “bilme” alanının konusu olarak yerleşmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, Endüstri Mirasının, neden korunması gerektiği yönündeki anlayışlar ve kabuller, bu kavramlara dair uluslararası bir bilgi birikimi ile ilişkilendirilebilirken, nasıl korunması gerektiği hususu, Batı karşısında geri kalmış görünen ve az sayıda başarılı örnek dışında bir ilerleme kaydedilemeyen bir durumu sergilemektedir (Saner, 2012). Bu noktada, eski endüstri yapılarının yeniden değerlendirilmesinde “neden” korunması gerektiği bilgisi (know-why) ana belirleyici olurken, “nasıl” korunması gerektiği yönündeki yapma bilgi ve becerisinin (know-how) eksik ve arka planda kalması, konu kapsamında yeniden kullanmayı düşünmeden önce korumaya odaklanıldığına işaret etmektedir.

W.Frodl, koruma kavramını, insanın duygusal yaşantısı ve bilincinde oluşan bir düşünce ve gerçekleşmesinin tarih, doğa bilimleri, teknik, sanat alanlarındaki bilgi birikiminin yardımıyla, kamu kuruluşlarının olanakları, toplumun, toplumsal yaşamı düzenleyen organların maddî-manevî desteği ile sağlanabildiği bir durum olarak tanımlar (Tütengil, 1995; Kıracı, 2000'den). Koruma eyleminin “düşünce” ve “gerçekleştirme” izahlı iki önemli kanalına vurgu yapan bu bakış açısından bakıldığında, bu kanallardan ilkinin Endüstri Mirası kavramının tanımlanması, değerinin-anlamının-öneminin belirlenmesi, risk durumunun tespitinin yapılması gibi mirasın doğru değerlendirilmesine yönelik adımlar içerdiği; diğerinin ise, mevcut koruma ölçütleri ve yasal düzenlemeler doğrultusunda en uygun müdahalenin belirlenmesiyle korumanın gerçekleşmesine yönelik aşamaları kapsadığı söylenebilir (Kıracı, 2000). Bu durumda, öncesinde koru(n)ma gerekçesine dair bir düşünce bulunamayan bilgi üzerinden, korumanın nasıl gerçekleştirileceği sorusunun cevabını aramanın pek de mümkün olamayacağı söylenebilir.

Endüstri miras kapsamındaki yapıları dönüştürme çabalarının altında yatan nedenlerin (somut) gerçekliği, endüstri sonrası kentleşme ve buna bağlı ihtiyaçlar olurken (Madran, Nalbant ve Özgönül, 2006); nedenlerin (soyut) gerekliliği ise geçen zaman içerisinde farklı belirleyicilere bağlı olarak oluşan değerlerin kaybedilmemesi (Alkan,2006) yönünde duyulan farkındalık olmaktadır.

Endüstriyel yapıların sıfırdan tasarlandıkları süreçte “Program-Kabuk” ilişkisinin oluşması gibi, endüstri mirası olarak nitelendirilen mekânların yeniden işlevlendirilmesinde de bahsedilen “Program-Kabuk” ilişkisinin, benzer bir anlayışla varlık gösterdiği, çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Buradan hareketle, endüstriyel kalıntının uyarlamalı yeniden kullanımı kapsamında, mevcut artakalanla çalışmak, bir noktada, bu tez çalışmasının öne çıkan ve özgün yanlarını içeren yaklaşımı da olan “Program-Kabuk” diyalektiğine dönüşmüştür. Bu ilişki, doğada, sanatta, gündelik yaşam içerisinde tasarlanan herhangi bir şeyin özgünlüğünde arandığı gibi, mimarlık ve endüstri miras özelinde de sorgulanmıştır. Bu bağlamda, çağın ihtiyaçları, kullanım amacı, program gereksinimleri, yapı alanının bağlamı ve kapsamına göre tasarlanan ve oluşum gösteren ilk kabuğun, söz konusu iç-dış dinamiklerin ve teknolojinin

değişimiyle terk edilerek eski bir kabuk olarak artakaldığı gözlemlenmiştir. Güncel ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenen yeni çağdaş işlevin, ilk programın geçerliliğini yitirdiği –artık- eski olan kabukta ikinci bir yaşam döngüsü başlatan bir belirleyici olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kamu yararı gözetilerek yeniden farklı bir kullanım için değişiklik ve müdahalelerin yapıldığı örneklem alan üzerinden, -programın terkinin aksine var olmaya devam ettiğinden- bir varlık olarak, “ana yapı” kavramını oluşturmak ve endüstriyel kabuk varlığını desteklemek amaçlanmıştır.

İlk var oldukları andan günümüze kadar olan süreç içerisinde, örneklem alanda yer alan yapılara yönelik yıkma veya tutma (yeniden kullanma) şeklinde önerilen müdahale stratejilerinden birini uygulamak, eski yapı kabuklarındaki miras anlamının kabul edilebilir (korunabilir), dönüştürülebilir (müdahale edilebilir) veya bastırılabilir (reddedilebilir) olduğunu öne sürmektedir. Bu türden müdahalelerin analizi ve değerlendirilmesi için üç aşamalı bir yöntem yaklaşımı oluşturulmuştur. Her üç aşama için de ortak olan üç kademeli alt aşamalar dizisi kurgulanmıştır. Ana aşamalar; 1.Örneklem Alanın Tanınırlığı ve Önem Derecesi, 2.Örneklem Alanın “Program-Kabuk” İlişkisindeki Yeri ve ilk iki adımın sentezi olan 3.Koruma Mevzuatı ve Ana Yapı Türleri Bağlamında Örneklem Alan Analizi şeklinde belirlenmiştir. Bu başlıklar altındaki, birinci alt aşamalar kapsamında, sistematik literatür incelemeleri yapılmış ve elde edilen bilgiler tablolaştırma yoluyla işlenmiş veriler haline dönüştürülmüştür. İkinci alt aşamalar olarak, tablolaştırılan verilerden elde edilen çıkarımların, metinsel karşılıkları izah edilmiştir. Son alt aşamalar için ise yukarıda belirtilen literatür tabloları ile bunların metin izahların sınırlarının birebir örtüşmesi sağlanmıştır. Tüm bu literatür inceleme, veri çözümleme ve örneklem alan değerlendirme boyutlarına yönelik mekânsal ve mekan ötesi katmanlar bir arada incelenerek, yukarıda açıklanan bakış açısıyla, endüstriyel miras binalarını uyarlamalı olarak yeniden kullanmak için gereken bilgilere katkıda bulunabilecek farklı tespit ve çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmanın yöntemi olarak, tasarımda kavramsal aşama sürecinin izinin sürülmesi amacına yönelik, karşılaştırma ve değerlendirme yöntemi referans alınarak, literatürden beslenen ve “Program-Kabuk” ikiliğini odak noktada tutmaya çalışan bir tartışma silsilesi oluşturulması amaçlanmıştır.

İşlevlerini zamanla kaybetmiş ve atıl kalmış yapıların sürdürülebilirliklerinin ancak yeniden işlevlendirilmeleriyle sağlanabileceği ve yeniden yaşayan mekânlar haline dönüştürülebileceği düşüncesiyle; çalışma kapsamında, TZDK fabrika yerleşkesi içerisinde konumlanan, 1944'te hizmete açılan, özelleştirilme kararıyla işlevini yitiren ve 1999 depremiyle hasar alan, günümüzde de kent içi park olan miras binaları ele alınmıştır. Değerlendirme ölçütleri koruma mevzuatı ve ana yapı türleri doğrultusunda düşünce geliştirilmesini sağlamıştır. Örneklem alanı, Sakarya'nın yerel sanayi ortamının birikimini temsil etme, yakın çevresi ve bağlamı ile kent ölçeğinde olumlu yönde tetikleyici olma, kentin gelişimiyle devamlılık ilişkisi kurma, mevcutta ise kentsel açık alan olma özellikleriyle, geçmişten günümüze kent merkezi zonunun bir parçası olagelmektedir. Kentin önemli ulaşım akslarının üzerinde bulunması, demiryolu hattı ve su ögesiyle (Çark Deresi) bağlantılı olması, kent merkezine yakın konumda yer alması ile birlikte kenti simgeleyen ve kentte odak oluşturan güçlü özelliklere sahiptir.

Donatım Park projesi, endüstriyel mirasın üst başarılı uyarılma projelerinin dışında kaldığı, korunan endüstriyel mirasın cüz'i sayılabildiği, yapılan değişikliklerin yapının tamamının (orijinal L kütleinin) bıraktığı izlenimi değiştirdiği yerel inmiş pratiklerin bir örneğini oluşturmaktadır. Sakarya ilinin yerel tarihinin oluşumunda da başat bir özellik gösteren depremin yıkıcı gücüyle, öncesinde kent çeperine taşınmasıyla terk edilen fabrika yapılarının işlevsiz ve sahihsiz kalması problemi yeniden belirlemiştir. Deprem, yıkıcı etkisinin ardından, yeniden işlevlendirme sürecinde de baskın bir işlev belirleyici olma durumuyla dikkat çekmiştir. Nitekim alanın deprem bölgesinde yer alması sebebiyle, gelecek olası depremler sırasında kullanıma hazır geniş bir toplanma alanı olarak ve kent merkezinde yer alması sebebiyle de kentsel boşluk mekânlarına yönelik gereksinimi karşılayacak kent içi kamusal park olarak tasarlanması yönünde karar verilmiştir. Dolayısıyla, kentsel gelişim dinamikleri kaygısıyla eskinin çoğunluğunun yıkılarak yeni yerleşime açıldığı bu tipoloji, birçok açıdan koruma kültüründe kabul gören bir uygulama olarak karşılığını bulmasa da, seçilen alanda mirasın daha önceden de (depremle) kısmen zarar görmüş olması ve alanın kentte toplumsal yarar ile paylaşımın yaşanması için yeniden inşa edilmesi sebepleriyle,

irdelenmiştir. Zira örneklem alanın nihai işlevinden ziyade dönüşüm süreci ve pratikte müdahalelerin konuyu hangi yönüyle ele aldığı incelemeye değer bulunmuştur

Korumanın kullanılarak (işlevsel süreklilikle) gerçekleşeceği evrensel bir söylemden (Alpan, 2006) hareketle, uyarlamalı yeniden kullanım yaklaşımı da değişen değerler dünyasında bir koruma aracı olabilmektedir. 1944 yılından bugüne çeşitli müdahalelere uğramış olan eski TZDK fabrika alanının, Donatım Park'a dönüşümüne kadar yaşadığı süreçte, farklı dönem anlayışlarına bağlı olarak değişen ihtiyaçları gidermek gayesiyle eklenen mekânlarla, bu alanın işlevsel sürekliliğinin sağlanmaya çalışıldığı görülür. Tüm bu süreçte, ilgili yapıların korunmuşluk düzeyleri ve yapılara yönelik müdahale niteliklerinin tanım ve tasnifi, Wong'un çalışmasına dayandırılmıştır. Wong'un tanımladığı biçimiyle, "Konak/Ev sahibi yapılar (Host Structure)", birçok yönden artakalan, orijinal programınla alaka düzeyini kaybeden ve kullanılmayan veya az kullanılan tüm mevcut yapıları işaret etmektedir (Wong, 2012). Örneklem alanın günümüze ulaşan mevcut yapıları da öncelikle bu tasnife dayalı biçimde tek tek değerlendirilmiş ve müdahale durumları analiz edilmiştir. Örneklem alan kapsamında ulaşılan analizler ve çalışma yönteminde odak unsur olarak ele alınan Program-Kabuk ilişkisine göre "Kabuk" tanımı ve kapsamı tartışılmıştır. Endüstri yapılarının kabuklarının korunması, bu yapıların yeniden değerlendirilmeleri üzerinden orijinal bünyelerinde aşkın (?) birtakım yeni durumlar oluşturmaktadır. Zira bu yapılar genellikle yararcı nedenlerle işlevsel kullanım amacıyla inşa edildiklerinde, çoğu zaman kent çevresinde ve kendi yapısal farklılıklarıyla sembolik bir anlam taşımazlar; fakat endüstri toplumunun kolektif yaşamışlığında, endüstriyel gelişmelerin göstergesi olarak yerlerini alır ve korurlar. Dolayısıyla, yeniden kullanımda, yapıların neleri temsil ettikleri, kimlere hizmet ettiklerinden daha önemli olmaktadır. Bu niteliklere sahip bir miras yapısını korumak, korunan mirasın anlatısını ve görüntüsünü geleceğe ileteneğinden, koruma eyleminin kendisi ve yöntem yaklaşımı, geleceğe aktarılan bilgiyi etkileyecektir. "Miras kabuğuna en az derecede müdahale etme" ile "miras kabuğunu en baştan inşa etme alternatifleri arasında, aşamalı olarak sıralanan yaklaşımlar olduğu görülmektedir.

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan projede ise her biri bu aşamalara denk düşen uygulamaların olduğu söylenebilir. Söz konusu eski fabrika yerleşkesinde, miras yapıları tek başlarına kabuk olarak incelense de, gerçekte bölgenin kendisinin de bir kabuk olarak kabul edilmesi gerektiği önemli görülmüştür. Endüstriyel yapı ve tesisleri ile yakın çevrelerinin kabuk olarak tanımlanmasının ardından ise bu yapıların işlevlerini bütünleyen tüm içeriğin de bir varlık türü olarak kabuk olarak mevcudiyetleriyle birlikte ortaya konması değer taşımaktadır. Dolayısıyla eski endüstri yapılarının, miras ve koruma amaçlı yeniden kullanımlarında, içi doldurulacak boş bir kap veya boş bir kutu gibi sadece dışarının (cephelerinin) dikkate alındığı, kabuk varlığını tanımlayan ölçütlerden biri olan içlerinin (teknik aksam, mekânsal organizasyon) tamamen boşaltıldığı durumlarla çok sık karşılaşılmaktadır. Örneklem alanına bakıldığında, benzer bir anlayışla, sadece yapıların dış sınırlarının kabuk olarak görüldüğü, orijinal oluşuma yönelik mekânsal organizasyonun, teknik donanımın, mekânların tümünün kentsel çevredeki algılarının, çalışanların ve kenti deneyimleyenlerin yaşanmışlık hatıralarının önemsenmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Program-Kabuk ilişkisinin kurulduğu bir bakış açısı geliştirmek, ayrıca, yapılara yapılan müdahalelerin, yeniden işlevlendirme projeleriyle ilgili zorlukları, dezavantajları ve avantajları tanımlamanın “göstergeleri” olabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, farklı tipteki kabukları (ana yapıları) yeniden kullanma ve uyarılma için uygulanan müdahale düzeyi ve niteliği, “yeniden mimari” projesinin kendi mekânında ve zamanında biricik bir yaklaşım geliştirilmesi gerekliliği nedeniyle eşsizdir. Her yeni Program-Kabuk ilişkisinde, programın devingenliği ve değişkenliği karşısında, kabuğun aynı kalacağı öngörüsünden hareketle, mevcut müdahalenin, olası gelecekte -zamanı geldiğinde-geçmişin bir parçası olacağı ve yeni(den) başka bir yeni müdahale gerektireceği vurgusu yapılmıştır.

Bu noktada, endüstri mirası binalarını yeniden işlevlendirme bilgisi, o mekânı deneyimleyen kullanıcıların, adaptasyondaki son müdahaleleri ve değerleri anlamalarına yardımcı olabilir. Bu nedenle, bu müdahalelerin ve değerlerin

değerlendirilmesinin, önemli bir endüstriyel miras binasının veya alanın uyarlanabilir yeniden kullanım projesi için temel olması gerektiği düşünülmüştür.

Endüstriyel miras kapsamındaki kalıntıların hangilerinin korunacağı (neyin tutup neyin çıkarılacağı meselesi), korunacakların ne kadarının, hangi nedenlerle ve ölçekte korunması gerektiği yönünde verilecek kararlar, her vakanın kendisine özgü niteliklerine göre alınmalıdır. Bu sebeple, mutlak zıtlıklardan (tamamen koruma-tamamen yıkma).ve genelleştirilmiş yöntemlerden uzak; gerekse, bunların arasında yer alan uzlaşılabilir nitelikte ve ölçüde bir müdahale biçimi seçilmelidir.

Endüstri mirasının nasıl korunacağına dair, güncel ihtiyacı önceleyen bir durum olarak programatik kaygı, kentsel yenilemeye bir araç olarak stratejik kaygı, belirli bir işlevi başlangıç noktası olarak seçen programatik kaygı, miras varlıklarının miras değerini korumaktan uzak bir anlayış olarak teknik kaygı şeklinde birçok yaklaşım bulunmaktadır. Tartışılan tipolojik, teknik, programatik ve stratejik anlayışların birine odaklanmak yerine, bu anlayışları birleştiren bir yaklaşımın makul bir müdahale olarak kabul göreceği düşünülmektedir. Gerekli müdahaleler, birbirinden farklı örneklem alanın kendi zamanı, mekânı ve özellikleri kapsamında, vakaya ve tasarımcıya has bir şekilde geliştirilen “tasarımcı yaklaşımı ile yapılmalıdır. Bu yaklaşım, “uyarlandığında alanın miras kabuğunu” anlama aracı ve bu konuda farkındalık yaratmak için bir girişim olarak önerilebilir.

Örneklem alan için, kentte kamusal odak ve açık alan oluşturmaya ilişkin alınan kararın uygulanmasından (2008’de açılmasından) on iki yıl sonra, fabrika alanı üzerinde yeni bir dönüşüm kararı gündeme gelmiştir. Bu kararın ne kadarının hangi şartlarda uygulanacağını ve kesinliğini tartışmak yerine, 2008 yılındaki kararın verilmesine neden sayılan gerekçelerin geçersiz kalması sorgulanabilir. Nitekim bu alan, baskın endüstriyel kullanımdan, kentli kullanımına dönüşme için yerel yönetim tarafından ideal bir kentsel boşluk rolü üstlenmeye aday görülmüştü. Bu dönüşüme kentsel bağlamda bakıldığında, kent içindeki ve yakın çevredeki gerek kentsel boşluk mekânlarına yönelik gereksinim gerekse deprem gibi afetlerde toplanma ve barınma merkezi öngörüsü, bu projede kentsel boşluk oluşturma eğilimini güçlendirmişti.

Günümüzde ise burada beş adet müze yapılmasının planlandığı ve buranın “Müze Park” olarak adlandırılacağı bilgisi verilmiştir (Url 31). Bu yeni kararın uygulandığı varsayıldığında, alanın kentsel boşluk ve depremde toplanma alanı olma özelliklerinin yitirileceği düşünülebilir.

Bu çalışmada analiz edildiği üzere, endüstri mirasının yeniden kullanımı ile ilgili süreçler çok boyutlu ve karmaşıktır. Donatım Park örneği, bu özelliğiyle ayrıcalıklı bir konumda değildir; zamanla kent dokusu içerisinde kalmış endüstri zonları, sahip oldukları endüstri mirasının, olası gelecek projelerinde neyin alternatifi olacağı konusunda benzer durumlar yaşamaktadır. Her bir artakalan endüstri kalıntı mekânı için sunulan ıslah teklifleri, aslında kalıntıyı zamanla kuşatmış kentsel çevredeki diğer yapıların programlarına benze(t)me çabası olarak görülebilir. “Uyarlandığında alanın miras kabuğunu koruma” meselesindeki, kabuk kavramının potansiyelli durumu, rant odaklı yıkım tercihindendir dolayı, her bir yeni işlev için “yeniden ve yeniden yapılan müdahaleler” bütününde, giderek yok olmaktadır.

Bu tez çalışmasında geliştirilen bakış açısı, endüstri miras yapılarına yönelik yaklaşımları, bu yaklaşımların potansiyellerini ve bu yaklaşımların altında yatan zihinsel ve inşai pratikleri sunmaya yönelik, olası yorum biçimlerinden sadece birini oluşturmaktadır. Program ve kabuğun gelecekte yeniden inşa edilmesi durumunda, mevcut olanın değerlendirilmesini ve şimdide olana vurgu yapmayı görünür kılan bu çalışma, mekânsal üretimi yeniden muhakeme etmek adına bir altlık olarak da görülebilir.

Endüstri miras yapılarının yeniden kullanımını belirleyen unsurun, mevcut yapılara yeni program/işlev uyarlamasının ve mevcut yapı kabuklarına yeni programa göre sınırlı müdahalelerin yapılabilirliğinin tartışılması, Program-Kabuk ilişkisini endüstri miras varlığının potansiyelini anlamada da önemli bir kaynak olarak belirginleştirmiştir. Endüstri varlıklarının değerlendirilmesinde endüstri kabuğunun gelecekteki rolünü görünür kılmak için etkin gelecekteki olası program(lar)ın izini sürmek gerekmektedir. Zira günümüzde etkileri başlayan ve yakın gelecekte bunun yansımalarının daha belirgin şekilde algılanacağı 4. Sanayi Devrimi olarak nitelenen

Endüstri 4.0, yaşamımızda ve dünyada çok büyük değişikliklere yol açacak bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Makineler hizmet sunarken, ürünlerle gerçek ve eş zamanlı olarak bilgi paylaştıkları bir sisteme dönüşen akıllı üretim biçimi, endüstri mekânlarının tasarlanmasında mimariye de farklı perspektiflerle bakma fırsatı ve gerekliliği doğurmaktadır.

Program-Kabuk ilişkisinde mevcut mekân kabuğunun rolünü irdeleyen bu tezin geleceğe dönük söylemi de bu noktada anlam kazanmaktadır. Zira üretimde insan tahakkümünün ortadan kalktığı ve insan dışı öğelerin (makinelere, bilgi teknolojileri vb.) insan eylemlerinin yerini aldığı yakın gelecekte, kabuğun değişen anlamına bakmak gerekecektir. Üretimin akıllı fabrika sistemleri aracılığıyla gerçekleşmesinde, başka bir ifadeyle, zaman ve emeğin en verimli şekilde kullanımına yol açacak bir imalat biçimi arayışında, mevcut olanın (kabuğun) varlık biçiminin de değişime uğraması kaçınılmaz olacaktır.

Endüstriyel yapıların kabukları artık neredeyse bütün üretimin insan olmayanın kontrolünde yapıldığı sanal bir kabuğa dönüşme yolundadır. Bu noktada, kabuğun gelecekteki anlamının ve rolünün, otonom makineler ve sanal ortamlar ihtiva eden dördüncü sanayi devrimindeki dönüşümü, araştırmacılar tarafından tartışılması öngörülen bir konudur. Bu minvalde, sonraki çalışmalarda, Program-Kabuk ilişkisi konusuna gerçek olmayan (sanal) kabukları da kapsayacak bir projeksiyon sunulmaya çalışılacaktır.

Şüphesiz, içinde bulunduğumuz zaman dilimi ve yaşam biçimi, sürecin kendisinin ve olumsuz etkilerinin tam olarak öngörülmediği fakat artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı türünden söylemlerin öngörüldüğü pandemiye eşlik ederek, yani “yeni normal”in bir uzantısı olarak, yaşanan değişimlere tanıklık etmektedir. Dolayısıyla pandemi süreci de kabuğun değişimini konu alan geleceğe projeksiyon tutulmasında bir katalizör ve Endüstri 4.0 olgusunun yoğun kullanımını teşvik eden bir tetikleyici olacaktır. Bu noktada, mekân kullanımlarının ve kabuklarının değişerek mekânların esnek kullanımlara açık olacağı, kabuğun farklı olmasından dolayı programların daha ağırlıklı olabileceği hususlarını, tasarımcı yaklaşımların öngörme gereği ön plana

çıkılmaktadır. Bu yaklaşım, mevcut olanın yeniden kullanılmışı dönüşümünde, birden fazla programa ev sahipliği yapacak duruma gelerek sanallaşan kabuğu, önceki kabullerden bir kopuş olarak değil, yaşam silsilesinin devamlılığının bir parçası olarak görmek anlamına gelecektir. Gelecekte, bugünün Endüstri 4.0'ın sanallaşan kabuklarını hangi koşullarda (nasıl ve nerede) korunacağı bilgisi ve sanal ortamda korumanın yolları tartışılacak olması kuvvetle muhtemeldir. Bu noktada “sanal kabuk” ve “sanal olmayan kabuk” arasındaki koruma ilişkisine değinen ve bu ilişkiyi değışen Program-Kabuk etkileşimi bağlamında yeniden tartışmaya açan mekân kabuğunun üretimi üzerine çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKLAR

- Adanır, O. 2008. Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler (İstanbul: Hayal Et Kitap Yayınları, s. 22.
- Alkan, S.A. 2006. Kentin Hayaletleri : Hatırlamak, Unutmak ya da “Kararsız (K)Alanlar, Bülten 45 Dosya 03: Endüstri Mirası, der. Haluk Zelef, Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Allen, R. C. 2009 The British Industrial Revolution in Global Perspective, Cambridge University Press, Cambridge.
- Alpan, S. 1966. Sakarya'nın Fizik, Beşeri ve İktisadî Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul, s.93.
- Alpan, A. 2012. İspanya Endüstri Mirası ve Coğrafya: Barselona Örneği, Planlama Dergisi, 2012/1-2 sayı 52.
- Alpan, A. 2012. Eski Sanayi Alanlarının Yazındaki Yerine ve Endüstri Arkeolojisinin Tarihçesine Kısa Bir Bakış, Planlama Dergisi, 2012/1-2 sayı 52.
- Altan, T. E. 2017. Modern Mimarlık Mirası Korunmalı Mı?, XXI Mimarlık Tasarım ve Mekan Dergisi.
- Althusser, L. and Balibar, É. 1979. Reading Capital, Part III: The Basic Concepts of Historical Materialism (Étienne Balibar), London : Verso.
- Asatekin, N. Gül. 2004. Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neyi Niçin Nasıl Korumalıyız?., DOSİM Basımevi, Ankara.
- Ashton, T. S. 1948. The Industrial Revolution, 1760-1830, Oxford University Press, Oxford.
- Australia ICOMOS Web Sitesi, 2013. Charter for Places of Cultural Significance, The Burra Charter, <https://australia.icomos.org/publications/charters/>
- Bal, B. 2017. Gordon Matta-Clark'ın Kadavralarında Mimari Tanı[mlama]lar, XXI Mimarlık Tasarım Mekan, Şubat 2017, Sayı 156, s. 10-14.
- Baudrillard, J., Çev: Adanır, O. 2011. Simülakrlar ve Simülasyon, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. Çev: Sıral, P. 2012. Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, Habitus Yayıncılık, İstanbul.
- Beden, A. 2014 Milli Mücadele Dönemi'nde İşgal Altında Bir Sergi: Türk Sanayi Sergisi, Berna Türkdoğan-Uysal Armağan Kitabı, (Edit. Şenol Kantarcı, Fatma Şimşek), Ankara, ss.131-157.

- Benjamin, W. Çev: Cemal, A. 2000 Pasajlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Bergeron, L. and Dorel-Ferré, G. 1996. Le Patrimoine industriel: Un nouveau Territoire, Paris: Editions Liris.
- Berman, M. 1994. Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Metis Yayıncılık, İstanbul, s.12.
- Berman, M. 2004. Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (Çev. Altuğ, Ü. ve Peker, B.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bianchi, A. and Turturiello, F. 2017. Adaptive reuse of industrial heritage. Best practices definition by case studies analysis, Dipartimento di Architettura Urbanistica e Ingegneria delle costruzioni Corso di Laurea Specialistica in Management of Built Environment.
- Borsi, F. 1975. Le paysage de l'industrie. Bruxelles: Archives d'Architecture Moderne.
- Buchanan, A. 1981. The Definition of Industrial Archaeology, in L'Etude et la mise en valeur du patrimoine industriel. Quatrième conférence Internationale. TICCIH Lyon-Grenoble: Editions du CNRS, 104-108.
- Canaran, C. 2009. An Integrated Framework for Sustaining Industrial Beings in the Urban Context; Doctor of Philosophy in City and Regional Planning Department, Middle East Technical University, Ankara
- Cengizkan, N. M. 2006. Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: 'İş'i Biten Endüstri Yapıları Ne 'İş'e Yarar?', Bülten 45 Dosya 03: Endüstri Mirası, der. Haluk Zelef, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 9-13.
- Crouzet, F. 1985. The First Industrialists: The Problems of Origins,; Cambridge University Press, Cambridge.
- Cumalı, N. 1976. Senin İçin Ey Demokrasi, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Arşivi, 30..18.1.2-143.55..20., Belge Özeti : Merkezi Adapazarı'nda olmak üzere Zirai Donatım Kurumu Ziraat Aletleri ve Makinaları Müessesesi İşçileri Donatım Evleri Yapı Kooperatifi Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmesi
- Çetin, M. 2018. Emeğin İzlerine Eklemlenmek, XXI Mimarlık Tasarım ve Mekan Dergisi.
- Deane, P. 1988. çev: Güran, T.. İlk Sanayi İnkılabı, TTK, Ankara.
- De Jonge, W. 2002. Üründen Sürece: Rotterdam'daki Van Nelle Fabrikaları'nın Yeniden Canlandırılması, Mimarlık, University Press, Cambridge.
- De Solà Morales, I. R. 1995. Terrain Vaque, Anyplace, Cambridge, MA: Mit Press.
- Dickens, C. çev. Elioğlu, F. 2009. Zor Zamanlar, Oda Yayınları, İstanbul.
- Dobby, A. 1978. Conservation and Planning, London : Hutchinson.
- Douglas, J. 2006. Building Adaptation, Edinburgh: Butterworth-Heinemann, p. 3.
- Doyduk, H. S. 2010. Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

- Düzgün B. H. , Polatoğlu Ç. 2016. Güncel Mimarlık Ortamında Kabuk-Bağlam İlişkisinin Sorgulanması *Megaron Dergisi*, cilt.11, ss.35-48.
- Edensor, T. 2005. *Industrial Ruins : Spaces, Aesthetics, and Materiality*, Oxford : Berg, New York.
- Edensor, T. 2007. *Sensing the Ruin, The Senses and Society* 2(2):217-232
- Edensor, T. 2015. *Waste Matter the Debris of Industrial Ruins and the Disordering of the Material World*, *Journal of Material Culture* Vol. 10(3): 311–332.
- Ersoy, M. 1992. *Kentsel Sanayi Birimlerini Sınıflandırmak*, Ekin Belleten.
- Evliye Çelebi *Seyahatnamesi*, 1993. Cilt:II İstanbul, sayfa 741-742.
- Feilden, B. M and Jokilehto, J. 1998. *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, Rome, ICCROM.
- Graham, B. Ashworth, G. Tunbridge, J. 2000. *A Geography of Heritage*, Oxford University Press.
- Güzel, M. 2015. Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baudrillard'ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 19, s. 65-84.
- Haldun, İ. 2009. *Mukaddime*, (Çev. Süleyman Uludağ), Cilt 2, 6. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hall, P. 2002. *The Origins of Urban Growth from 1800 to 1940'*, in *Urban and Regional Planning* (4th ed.) London: NY Routledge, Pages 11-18.
- Harb Mecmuası, Yıl:1, Sayı:14, Teşrinisani 1332.
- Harrison, R. 2013. *Heritage. Critical Approaches* . London: Routledge, 268 pp. ISBN : 978-0-415-59197-3
- Harvey, D. Çev: Savran, S. 1997. *Postmodernliğin Durumu : Kültürel Değişimin Kökenleri*, Metis yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. Çev: Soğancılar, E. 2015. *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hayır, M. 2005. *Sakarya'da Sanayi Faaliyetleri ve Özellikleri*, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*. Denizli.
- Heritage Office, 2008. *New Uses for Heritage Places Guidelines for the Adaptation of Historic Buildings and Sites*, NSW Government, Website <https://www.environment.nsw.gov.au/research-and-publications/publications-search/new-uses-for-heritage-places-guidelines-for-the-adaptation-of-historic-buildings-and-sites>
- Human Development Report. 2000. *United Nations Development Programme (UNDP)*, Oxford University Press, New York Oxford
- Hume, J. 1987. *Industrial Architecture and Structures: Their retention and adaptive reuse. The Industrial Heritage: What Policies?* Council of Europe, *Architectural Heritage Reports and Studies*, 6(87), pp. 39.
- Huyssen, A. Çev: Atakay, K. 1999. *Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*. Metis Yayınları, İstanbul.

- ICOMOS, 1964. Venedik Tüzüğü, Çeviren: Cevat Erder.
- ICOMOS. 2010 ICOMOS New Zealand charter for the conservation of places of cultural heritage value. The International Council on Monuments and Sites. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf
- Jacobs, J. 1992. The Death and Life of Great American Cities, Vintage Books Edition, New York.
- Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, 2011, TICCIH Website, <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
- Kahn, L. I. 1955. Order and Form, Perspecta, Vol. 3, Cambridge, MA: The MIT Press, p. 46–63.
- Kaşlı, B. 2009. İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekân Müdahaleleri; Santral İstanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, B. 2012. Endüstri Mirasımızın Korunmasında Planlama Yaklaşımı, Uzmanlık Tezi, İzmir Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir.
- Kayın, E. 2007. Modern Bir Kurgu Olarak Koruma Paradigmasının Dönüşümü ve Modern Mimarlık Mirası, Mimarlık, Sayı: 338, ss.25-29.
- Kemal, N. 1876. İntibah, İnkılap Kitapevi
- Kıraç, A.B. 2001. Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kiper, P. 2004. Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, Planlama, 30, 14-18.
- Köksal, T. G. 2005. İstanbul’daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- Kuban, D., 2000. Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama, Yem Yayın.
- Küley, Z. 1969. Sakarya’da Sendikacılık, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul.
- Labadi, S. 2001. Industrial Archaeology as Historical Archaeology and Cultural Anthropology’, in Papers from the Institute of Archaeology, 12, 77–85.
- Lefebvre, H. Çev. I. Ergüden. 2014. Mekânın Üretimi, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Lines, C. 1991. Companion to the Industrial Revolution, Facts on File Ltd, Oxford.
- Loures, L. 2008. Industrial Heritage: the past in the future of the city, Wseas Transactions on Environment and Development, v4 n8: 687-696.
- Machado, R. 1976 Old buildings as palimpsest. Towards a theory of remodeling. Progressive Architecture.

- Madran, E., Nalbant, K., Özgönül, N. 2006. Eskişehir, Kılıçoğlu Tuğla Ve Kiremit Fabrikası, Bülten 45 Dosya 03: Endüstri Mirası, der. Haluk Zelef, Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Mantoux ,P. 1983. The Industrial Revolution in the Eighteenth Century : An Outline of the Beginnings of the Modern Factory System in England, Chicago University Press, Chicago
- Mokyr, J. 1999. The British Industrial Revolution : An Economic Perspective, Westview Press, USA.
- Mokyr, J. 2001. The Rise and Fall of the Factory System: Technology, Firms, and Households Since the Industrial Revolution, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier, Volume 55, Issue 1, Pages 1-45
- Montgomery, J. 2003. Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters, Taylor & Francis
- Morgan. K. 2011. The Birth of Industrial Britain : Social Change, 1750-1850, England ; New York : Longman.
- Moshaver, A. 2011. Re Architecture: Old and New In Adaptive Reuse of Modern Industrial Heritage, Ryerson University Toronto, Ontario, Canada.
- Mumford L. Çev. Koca, G. ve Tosun, T. 2013. Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Murdoch, J. 2003. Co-constructing the countryside: hybrid networks and the extensive self ', in P. Cloke (ed.), Country Visions, London: Prentice Hall.
- Nara Özgünlük Belgesi, 2005. Çev: Mazlum, D. 2005
- Narin, R. ve Sarı, M. 2006. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adapazarı İslam Ticaret Bankası, 1. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri, Cilt:II Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli.
- Narin, R. 2015. Ada'dan Pazar'a Sakarya, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya.
- Narin, R. 2017. SATSO ile Bir Asır, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya.
- Narin, R. 2018. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler, Geçmişten Günümüze Sakarya Sempozyumu Bildirileri, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Sakarya Kitaplığı / Yayın No: 41.
- Orange, H. 2008. Industrial Archaeology: Its Place Within the Academic Discipline, the Public Realm and the Heritage Industry, Industrial Archaeology Review, XXX: 2.
- Ötüken Türkçe Sözlük, 2018. Kalıntı Kelime Anlamları, Adres: <http://www.otukensozluk.com>
- Özel, S. 1996. Türk İktisat Tarihinde Adapazarı, İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahaddin Zaim'e Armağan Özel Sayısı, 1994/B-3 C-1-4, s.746-747, İstanbul.

- Özkan, T. 2015. Artakalının Yeniden Değerlendirilmesi; Samsun Tekel Sigara Fabrikası'nın Görünmeyen Değerleri, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Öztoprak, Z. Adaptive Fitting Building Envelopes: a holistic Biomimetic design approach, Doctor of Philosophy in City and Regional Planning Department, Middle East Technical University, Ankara.
- Pallasmaa, J. 2005. The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses, Wiley Academy, England.
- Palmer, M. 2005. Understanding the Workplace: A Research Framework for Industrial Archaeology in Britain, *Industrial Archaeology Review*. 27:1, 9-17.
- Raistrick, A. 1972. *Industrial archaeology : an historical survey*, London: Eyre Methuen.
- Riegl, A. 1903. *Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung*, Vienna: Braumüller.
- Riegl, A. 1996. *The Modern Cult of Monuments: Its Essence and Its Development, Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, USA,
- Rix, M. 1967. *Industrial Archaeology*, London: The Historical Association.
- Roders, A.P. 2007. *Re-Architecture basis: Lifespan rehabilitation of built heritage*, Tech nische Universiteit Eindhoven.
- Roth, L.M, Çev. Akça, E. 2006. *Mimarlığın Öyküsü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul
- Rotjan, R., Blum, J., Lewis, S.M., 2004. Shell choice in *Pagurus longicarpus* hermit crabs: Does predation threat influence shell selection behavior?, *Behavioral Ecology and Sociobiology* 56(2):171-176.
- Salman, Y. 2019. Kaygan Zeminde Koşarken: Yeniden İnşa Edilen Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın Düşündürdükleri, *Mimarlık Dergisi*, 407, Mayıs-Haziran
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası:Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama*, 2012/1-2, 53-66.
- Sayın, N. 2017. Bir Tasarım Meselesi Olarak Koruma, XXI Mimarlık Tasarım ve Mekan Dergisi, Görüş, Yuvarlak Masa, .Aralık 2016 - Ocak 2017 .
- Sayın, N. 2017. Yedikule Bostanları, Adres: <https://www.youtube.com/watch?v=RPjw8bjCoWw>., dakika aralığı: 08.20-10.30
- Shen, L.and Langston, C. 2010 Adaptive reuse potential: An examination of differences between urban and non-urban projects, *Facilities*, 28 (1/2), 6-16.
- Solnit, R. 2005, *Kaybolma Kılavuzu*, (Çev: Gündüç, G.), Encore Edebiyat, İstanbul.
- Suiçmez B.R. 2002. Tarım Alanındaki Özelleştirmeler, Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, *Tarım Haftası Sempozyumu*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara sf. 74-120.
- Symonds, J. 2005. *Experiencing Industry: Beyond Machines and the History of Technology*, in Casella, E.C. and J. Symonds (eds), *Industrial Archaeology*:

- Future Directions (Springer: New York, 33–57. Trinder, B. 2000. The Industrial Revolution in Shropshire, Chichester Phillimore
- Tanyeli, U. 2013. Rüya İnşa İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri, Boyut Yayın Grubu.
- The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, 2013, ICOMOS Website <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage, 2003, TICCIH Website, <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>
- TICCIH - Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi Web Sitesi: www.ticcih.org
- TMMOB, 2016 Maltepe Havagazı Fabrikası. Endüstri Mirasının Korunması, Çalışmalar Projeler, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adres: <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=2434>
- Trancik, R. 1986 Finding Lost Space; Theories of Urban Design, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- Türk Dil Kurumu. 2018. Kabuk Kelime Anlamları, Adres: <http://tdk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. 2018. Kalıtı Kelime Anlamları, Adres: <http://tdk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. 2019. Miras Kelime Anlamları, Adres: <http://tdk.gov.tr>
- UNESCO, 1972. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Paris. (Türkiye'nin katılımı: 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanun, 14.02.1983 tarih ve sayılı Resmî Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17959.pdf>)
- UNESCO. 2015. Caring for your heritage building: Building owner's information. JAK/2015/PI/H/14. In association with the Indonesian Fund-in-Trust and the Republic of Indonesia Ministry of 137 Education and Culture. Retrieved from, <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002432/243218e.pdf>
- Visscher-Voerman, J.I.A., de Diana, I., Visscher, K., and. Rip, A. 1995. A Design Methodology for the Social Sciences, Design Research in the Netherlands, Faculty of Architecture Planning and Building Science Eindhoven University of Technology.
- Wong, L. 2017. Adaptive reuse: extending the lives of buildings. Basel: Birkhäuser.
- Yarımbaş, D. 2015. Enkaz/Yıkıntı: Yeniden Üretim, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yırtıcı, H. 2005. Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Yung, E.H.K. & Chan, E.H.W. (2012). Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: towards the goals of sustainable, low carbon cities. Habitat International, 36, 352-361.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sakarya.>, Erişim Tarihi: 26.04

- URL-1 <http://goldenagepaintings.blogspot.com/2011/01/low-lodging-house-st-giless.html>., Erişim Tarihi: 19.01.2018.
- URL-2 <https://www.museumoflondonprints.com/image/129140/gustave-dore-dudley-street-seven-dials-1872>., Erişim Tarihi: 19.01.2018
- URL-3 <https://www.museumoflondonprints.com/image/68274/gustave-dore-over-london-by-rail-1872>., Erişim Tarihi: 19.01.2018
- URL-4 <http://goldenagepaintings.blogspot.com/2011/01/jacobs-island-bermondsey.html>., Erişim Tarihi: 19.01.2018
- URL-5 <http://www.weaverstriangle.co.uk/gallery/triangle-gallery.html>., Erişim Tarihi: 07.02.2018
- URL-6 <http://mestresdahistoria.blogspot.com/2014/03/roteiro-de-estudos-revolucao-industrial.html>., Erişim Tarihi: 07.02.2018
- URL-7 <https://www.granger.com/results.asp?image=0122213>., Erişim Tarihi: 07.02.2018
- URL-8 https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Warrington_-_1851_-_Project_Gutenberg_eText_13721.jpg., Erişim Tarihi: 10.05.2020
- URL-9 <http://www.mimdap.org/?p=5173>., Erişim Tarihi: 14.11.2019
- URL-10 <https://www.inexhibit.com/mymuseum/caixaforum-madrid-herzog-de-meuron/>., Erişim Tarihi: 14.11.2019
- URL-11 <https://www.dezeen.com/2010/02/14/the-dovecote-studio-by-haworth-tompkins/>., Erişim Tarihi: 14.11.2019
- URL -12 <https://es.wikiarquitectura.com/edificio/fabrica-van-nelle/>., Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- URL-13 <https://whc.unesco.org/en/list/1441/gallery/&maxrows=>., Erişim Tarihi: 14.11.2019.
- URL-14 <https://www.we-heart.com/2014/01/13/alvin-baltrop-and-gordon-matt-clark-the-piers-from-here/>., Erişim Tarihi: 18.05.2020
- URL-15 <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ind/gas/trindex.html>., Erişim Tarihi: 18.05.2020
- URL-16 http://www.mimarlarodasiankara.org/_media/9/8632.pdf., Erişim Tarihi: 18.05.2020
- URL-17 <https://lcivelekoglu.blogspot.com/2013/11/likor-ugruna-istanbula-kadargelen-bir.html>., Erişim Tarihi: 21.05.2020
- URL-18 <https://www.archdaily.com/918419/mecidiyekoy-liqueur-and-cognac-factory-emre-arolat-architects>., Erişim Tarihi: 21.05.2020
- URL-19 <http://www.bbc.co.uk/programmes/p029mzlf>., Erişim Tarihi: 03.07.17
- URL-20 http://njscuba.net/reefs/site_nj_redbirds.ph., Erişim Tarihi: 04.07.17
- URL-21 <https://architecturalafterlife.com/2017/11/28/buffalos-incredible-historic-train-station/>., Erişim Tarihi: 04.05.19

- URL 22- <https://medyabar.com/haber/2952089/turk-ticaret-bankasi-muze-oluyor.>,
Erişim Tarihi: 30.07.2020
- URL 23 [https://www.haberler.com/asirlik-iki-markanin-bulusmasi-7302381-haberi/.](https://www.haberler.com/asirlik-iki-markanin-bulusmasi-7302381-haberi/),
Erişim Tarihi: 01.05.2020
- URL 24 <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=112880&start=190.>, Erişim
Tarihi: 06.07.2020
- URL 25 <http://www.adatavir.com/sakarya-sanat-galerisi-aciliyor.html.>, Erişim Tarihi:
07.07.2020
- URL 26 <https://www.sakarya-saski.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=146.>, Erişim Tarihi:
10.07.2020
- URL 27- <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49756&start=35.>, Erişim
Tarihi: 28.07.2020
- URL 29 [https://www.sehirhafizasi.sakarya.edu.tr/sanayi-galerisi/.](https://www.sehirhafizasi.sakarya.edu.tr/sanayi-galerisi/), Erişim Tarihi:
30.05.2020
- URL 30 [http://mimdap.org/2010/11/kentsel-simge-badhlamynda-tarihi-carkyn-yeniden-yapymy/.](http://mimdap.org/2010/11/kentsel-simge-badhlamynda-tarihi-carkyn-yeniden-yapymy/), Erişim Tarihi: 29.06.2020
- URL 31 <https://www.sakaryayenihaber.com/guncel/donatim-park-muze-park-olacak-h107365.html>, Erişim Tarihi: 13.08.2020